

Міністерство освіти і науки України
Білоцерківський національний аграрний університет (Україна)
Словацький сільськогосподарський університет в Нітрі (Словачія)
Чеський університет наук про життя Прага (Чехія)
Платформа AgriSciences (Чехія)
Комратський державний університет (Молдова)
Національна академія аграрних наук (Україна)
Науково-методичний центр вищої та фахової перед вищої освіти (Україна)
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (Україна)
Уманський національний університет садівництва (Україна)



МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції

«СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ЗАГРОЗИ»

6–7 жовтня 2022 року, м. Біла Церква

Біла Церква
2022

Сільське господарство в умовах глобальних викликів: стратегічні пріоритети та загрози: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Біла Церква, 6–7 жовтня 2022 р.). – Біла Церква: БНАУ, 2022. – 111 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Шуст О.А., д-р екон. наук, професор.
Варченко О.М., д-р екон. наук, професор.
Непочатенко О.О., д-р екон. наук, професор.
Іщенко Т.Д., канд. пед. наук, професор.
Вернюк Н.О., канд. екон. наук, доцент.
Пармаклі Д.М., доктор хабілітованих наук, професор.
Гінек Рубік, доктор філософії.
Лупенко Ю.О., д-р екон. наук, професор, академік НААНУ.
Пугачов М.Л., д-р екон. наук, професор, академік НААНУ.
Мерзлов С.В., д-р с.-г. наук, професор.
Паска І.М., д-р екон. наук, професор.
Свиноус І.В., д-р екон. наук, професор.
Понідельчук Т.В., канд. екон. наук, доцент.
Заболотний В.С., канд. екон. наук, доцент.
Новікова В.В., канд. екон. наук, доцент.
Ткаченко К.В., канд. екон. наук, доцент.
Артімонова І.В., канд. екон. наук, доцент.
Василенко О.І.
Варченко О.О., доктор філософії.

Відповідальні за випуск – **Гаврик О.Ю.**, канд. екон. наук; **Олешко О.Г.**, канд. с.-г. наук.

До збірника увійшли матеріали і тези доповідей, подані учасниками Міжнародної науково-практичної конференції «Сільське господарство в умовах глобальних викликів: стратегічні пріоритети та загрози» (6–7 жовтня 2022 року, Білоцерківський національний аграрний університет) до Організаційного комітету. Тексти публікуються в авторській редакції. За науковий зміст і якість поданих матеріалів відповідають автори.

Ел. адреса: <https://science.btsau.edu.ua/taxonomy/term/27>

СЕКЦІЯ 1. АГРАРНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

УДК 330.1(477)

ШУСТ О.А., д-р екон. наук, професор,
КРИСАНОВ Д.Ф., д-р екон. наук, професор
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

СТІЙКІСТЬ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В сучасних умовах відбувається зростання турбулентності, але вирішення завдань продовольчої безпеки можливе при збереженні та посиленні стійкості аграрного сектора. Проаналізовано й систематизовано основні системні загрози і проблеми у розвитку аграрного сектору, які супроводжувалися трансформаційним спадом та появою повторюваних аграрних криз. Встановлено, що наслідки спаду в сільському господарстві корелюють з масштабами виробництва продукції потужностями харчової індустрії, але зі зміщеними часовими рамками. Аргументовано, що, перш за все, аграрна криза охоплює сільськогосподарське виробництво, а пізніше, з певним лагом, інші галузі та сектори агропродовольчого комплексу.

Ключові слова: первинне виробництво і харчова індустрія, стійкість економічних систем, розділи, групи і класи продуцентів, турбулентність

На нинішньому етапі важливою характеристикою розвитку економічних систем і суб'єктів господарювання виступає турбулентність, як результат переходу від впорядкованого руху до хаотичного, де постійно зростає роль нелінійних і незворотних процесів. Це дуже складна форма розвитку економік, які знаходяться на різних щаблях прогресу, та продуцентів у вихрових і закручених потоках зовнішніх змін та внутрішніх трансформацій.

Особливо суперечливим є вплив турбулентності на розвиток аграрного сектора, де переплетені природно-кліматичні умови, процеси вирощування продукції, забезпеченість ресурсами та ефективність їх використання.

Посилення кризових явищ, що зумовлюють прояв диспропорцій і розбалансованості в аграрному секторі економіки країни, в останній роки відбуваються під впливом зменшення періоду циклічності аграрного розвитку та призвели до скорочення строків структурних, економічних, фінансових, екологічних та аграрних криз. Враховуючи, що інтервал між двома кризами може відрізнятись на порядок, а амплітуда коливань значно змінюватись, то можна виділити існування трьох типів економічних циклів, зокрема: малі (пов'язані з відновленням економічної рівноваги на споживчому ринку), середні (пов'язані зі зміною попиту на засоби виробництва, зумовленого значним поживанням інноваційного відтворення основного капіталу) та великі (пов'язані з переходом до нових технологічних укладів) [1].

Водночас, не існує однозначних та загальновизнаних дефініцій понять «криза» і «аграрна криза». Так, досить часто під «кризою» розуміють явища та тренди розвитку з дуже широким діапазоном – від різкої зміни напряму суспільного прогресу, галузі, підприємства до кризового стану конкретної бізнесової структури. Зокрема, щодо економічної кризи (рецесії) існує поширена думка, що це такий стан економіки, при якому зниження ВВП відбувається протягом шести місяців поспіль. Щодо аграрної кризи, то такої конкретики не існує, а в кожному окремому випадку виділяється один із основних факторів, зокрема: скорочення виробництва продукції сільського

господарства, зниження продуктивності та економічної ефективності використання аграрного природно-ресурсного потенціалу, неврожай і ознаки настання голоду для населення, загибель урожаю під впливом природних катаклізмів чи воєнних дій, тощо. Отже має місце ситуативний підхід для конкретних періоду часу і території.

Так, на думку вченого-аграрника С. Петрухи, «закономірно повторювані кризи є неодмінною фазою циклічного розвитку будь-якої соціально-економічної системи й сільського господарства зокрема, яке водночас є домінантним елементом систем переробної ланки сільськогосподарської продукції та сільськогосподарського машинобудування, дозволяє сформувати аграрний сектор як соціально-економічну систему, під якою слід розуміти сукупність ресурсів, економічних суб'єктів, форм реалізації їх економічних відносин, що забезпечують виробництво і переробку сільськогосподарської продукції, її доведення до споживача, створюючи метаболізм як в агросистемі в цілому, так і в окремих її сферах» [2, с. 22].

Стійкість аграрного сектора в умовах посилення турбулентності полягає в збереженні здатності до розширеного відтворення та забезпеченні потреб суспільства у харчових продуктах, локалізації та подоланні зростаючого впливу негативних явищ, загроз і криз. Унаслідок цього оціночними параметрами стійкості первинного виробництва і харчової індустрії можуть бути виробничий потенціал аграрного сектора або його складників (секцій, розділів, груп і класів продуцентів), масштаби виробництва продукції та структура виробників, які виконують окремі види робіт (випускають товари, надають послуги). Щодо структури виробників, то їх чисельність повинна бути в кінці досліджуваного періоду не меншою, ніж на його початку, причому це не значить, що зберігаються всі продуценти – тут важлива кількість, а не персоніфікація акторів. Це пов'язано з тим, що перманентно відбувається народження (створення) нових акторів, а також зняття з статистичного обліку продуцентів, що припинили господарську діяльність.

Для оцінювання стійкості аграрного сектору взято за основу стандартні угруповання, які прийнято в статистиці: секція КВЕД (деталізація секцій від А до U) – розділ (XX) – група (XX.X) – клас (XX.XX). Для прикладу: **секція С** (переробна промисловість) – **розділ 10** (виробництво харчових продуктів) – **група 10.1** (виробництво інших харчових продуктів) – **клас 10.12** (виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів). Період, за який проводилося оцінювання стійкості груп і класів, приймався згідно оприлюднених статистичних даних за 2010-2020 рр., а основні показники включають наступні абсолютні й розрахункові дані: 1) динаміка діючих акторів; 2) динаміка найманих працівників; 3) динаміка зайнятих працівників; 4) виробництво продукції (товарів, послуг); 5) продуктивність праці; 6) забезпеченість робочою силою (на 1 господарство/підприємство).

Проведені за першим фактором підрахунки по всьому масиву груп в первинному виробництві та харчовій індустрії дозволили виділити ті з них, які відповідали встановленим критеріям. Зазначимо, що в умовах посилення турбулентності у зовнішньому середовищі та помітних внутрігалузевих трансформацій збереження/збільшення контингенту акторів в групах первинного виробництва демонструють не тільки стабільність, але й певний прогрес, тобто є **стійкими**. Ця тенденція спостерігається за 6 базовими групами акторів (із 13 груп первинного виробництва), зокрема: вирощування багаторічних культур (01.2), відтворення рослин (01.3), змішане сільське господарство (01.5), мисливство, відловлювання тварин та надання пов'язаних із ними послуг (01.7), лісівництво та інша діяльність у лісовому господарстві (02.1), збирання дикорослих недеревних продуктів (02.3).

Аналогічна робота була проведена по харчовій індустрії. Із 9 груп акторів по харчовій промисловості було виділено 4 стійких, зокрема: перероблення та

консервування фруктів і овочів (10.3), виробництво олії та тваринних жирів (10.4), виробництво молочних продуктів (10.5), виробництво готових кормів для тварин (10.9). Водночас виробництво інших харчових продуктів (група 10.8) та виробництво напоїв (група 11.0) були диференційовані на класи виробничих одиниць, з яких виділені стійкі (відповідно 6 із 7 та 2 із 7 класів), зокрема: виробництво какао, шоколаду і цукрових кондитерських виробів (10.82), виробництво чаю та кави (10.83), виробництво прянощів і приправ (10.84), виробництво готової їжі та страв (10.85), виробництво дитячого харчування та дієтичних харчових продуктів (10.86), виробництво інших харчових продуктів, н.в.і.у. (10.89), виробництво сидру та інших плодово-ягідних вин (11.03), виробництво пива (11.05). До стійких відноситься і виробництво тютюнових виробів (розділ 12), де кількість продуцентів у досліджуваному періоді зростає.

Виділені стійкі угруповання виробничих одиниць, у свою чергу, в укрупнених об'єднаннях були диференційовані за трендами, що склалися по лінії актори/працівники, за такими типами розвитку: а) контингент виробничих одиниць і чисельність працівників зростали; б) контингент виробничих одиниць збільшувався/зберігався, а чисельність працівників скорочувалася; в) контингент виробничих одиниць збільшувався/зберігався, чисельність працівників скорочувалася, але зайнятих у ФОП, зростала; г) контингент виробничих одиниць й чисельність працівників зростала, але найнятих у ФОП зменшувалася (всього лише один клас 10.89).

Отже, навіть при зменшенні чисельності працівників по секціях мають місце виробничі напрямки діяльності, які характеризуються зростанням зайнятості не лише по окремих групах і класах, але й безпосередньо у ФОП – навіть при її згортанні загалом. Водночас загальна позитивна спрямованість процесів, які уможливають створення нових суб'єктів господарювання та розширення масштабів зайнятості по розділах, групах і класах виробничих одиниць, не виключала окремих випадків їх спадного розвитку.

Аналіз засвідчив, що **контингент виробничих одиниць і чисельність працівників зростали** за умови розширення масштабів традиційного діючого виробництва та перепрофілювання суб'єктів підприємництва, відкриття нових сегментів виробничої діяльності, відновлення на сучасному етапі та з використанням інноваційних технологій традиційних виробництв або/та переходу на випуск нових, але дуже популярних у споживачів й висококонкурентоспроможних різноманітних дієтичних харчових продуктів та готової їжі й страв, ущільнення існуючої мережі обслуговуючих, відтворюючих і підтримуючих господарських структур, які забезпечують зберігання (схоронення) територіально розосереджених природних ресурсів й тваринного світу тощо.

Контингент виробничих одиниць зростає/зберігався, а чисельність працівників скорочувалася унаслідок загального скорочення зайнятості у первинному виробництві й переробно-харчовій промисловості, реорганізації та переходу на сучасні системи виробництва готової продукції з одночасним зменшенням кількості лінійного й обслуговуючого персоналу, кооперацією виробників сирого молока, скороченням чисельності зайнятих унаслідок обмеженого використання фонду робочого часу на сезонних роботах (коефіцієнт становить орієнтовно 0,1-0,4), зменшенням фізичних обсягів випуску харчових виробів унаслідок зростання їх виробництва у тіньовому секторі та ін.

Контингент виробничих одиниць зростає/зберігався, загальна чисельність працівників скорочувалася, але робітників, зайнятих у ФОП, зростає/зберігалася у зв'язку з тим, що відбувалася внутрігрупова (реорганізація (перехід) ФОП до складу

юридичних осіб-підприємств), внутріфрмова і внутривиробнича трансформація та реорганізація підрозділів (створено частину нових структур на правах філій чи відділень, тобто відокремлених підрозділів, для розширення масштабів проведення заготівлі сировини, відбулося наближення пунктів-цехів виробництва кінцевої товарної продукції до центрів-місць споживання готових продуктів та кормів для тварин на фермах), впровадження інноваційних і нано-технологій навіть при збільшенні фізичних обсягів виробництва продукції супроводжувалося скороченням чисельності обслуговуючого персоналу та ін.

Зазначимо, що безпечність продовольчої сировини виступає однією із важливих складових забезпечення стійкості харчової індустрії. На думку О. Бокія [3, с. 23], «стійкість продовольчої системи доцільно розглядати як її здатність до розширеного відтворення та раціонального використання ресурсів, забезпечення потреб споживачів у продовольстві та швидкої протидії загрозам, кризам та непередбачуваним явищам із мінімальними втратами». Погоджуючись з наведеним розумінням стійкості продовольчої системи, акцентуємо увагу на тому, що харчова індустрія, як її ключова частина, характеризується інтегральним показником стійкості.

У найближчій перспективі необхідно забезпечити завершення впровадження мінімальних вимог програм-передумов до якості та безпечності, які започатковано лише в окремих сегментах первинного виробництва [4], зокрема, господарствах, які спеціалізуються на вирощуванні продукції тваринного походження. Відомо, що в Україні одним із потенційно найнебезпечніших продуктів є сире молоко, оскільки при недотриманні гігієнічних вимог при його виробництві зростають ризики та імовірність виникнення небезпеки для його споживачів.

Вважаємо, що у нинішніх умовах найбільш високий вплив на порушення стійкості аграрного сектору має чинник ведення війни країною проти російського агресора. За прогнозами Світового банку, унаслідок вторгнення РФ в Україну «валовий внутрішній продукт (ВВП) України за підсумками 2022 р. може впасти на 45,1%, порівняно з попереднім роком, а рівень бідності зросте в 11 разів. При цьому експорт товарів та послуг скоротиться на 80%, імпорт – на 70%, тоді як держборг до ВВП збільшиться з 50,7% до 90,7%. Прогноз інфляції – 15% зі збільшенням до 19% наступного року. Очікується, що приватне споживання в Україні цього року впаде на 50%, тоді як державне на 10%, а капітальні інвестиції просядуть на 57,5%» [5].

За таких умов країну очікує багатопланова трансформація та поворот у низхідному напрямі різних трендів і тенденцій у розвитку економіки. У результаті буде започаткована нова точка відліку в усіх наукових дослідженнях щодо прояву кризових тенденцій та їх характерних ознак, що буде потребувати пошуку нових підходів та інструментів у мінімізації та нейтралізації негативних тенденцій. Однак, навіть в умовах посилення турбулентності виникнення стійких угруповань виробничих одиниць в аграрній сфері не є винятковим явищем.

Список використаних джерел

1. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку. Київ: АДЕФ Україна, 2009. 391 с.
2. Петруха С.В. Еволюція методологічних підходів до дослідження аграрних криз. Агросвіт. 2017. № 4. С. 16–34.
3. Бокій О.В. Стійкість функціонування продовольчої системи в нестабільних макроекономічних умовах. Продовольчі ресурси. 2018. №11. С. 21- 32.
4. Міжнародний стандарт. Технічні специфікації ISO/TS 22002-3:2011 Програма обов'язкових попередніх заходів із забезпечення безпечності харчових продуктів. Частина 3. Виробництво сільськогосподарської продукції.

5. До вторгнення РФ в Україну банк очікував зростання економіки на 3,2% за підсумками поточного року. URL: <https://tsn.ua/svit/padinnya-vvp-ukrayini-na-45-i-zrostannya-bidnosti-prognoz-svitovogo-banku-2034052.html>.

УДК 378.014.54:63:005.591.6

JEL: O15, O31, I20

ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук, професор
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ АГРАРНОЇ ОСВІТИ

Обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку наукової та інноваційної діяльності закладів аграрної освіти в аспекті їх розвитку за моделями дослідницького та підприємницького університету. Узагальнено еволюцію розвитку університетів та виділено їх класичні моделі. Розкрито п'ять основних моделей університетів: провідні світові університети; масові університети; нішові університети із вузькою спеціалізацією; місцеві університети; навчання упродовж життя. Охарактеризовано особливості освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності у моделях Університету дослідницького, підприємницького та Університету 4.9. Обґрунтовано заходи щодо переходу закладів вищої аграрної освіти від моделі класичного університету до дослідницького та підприємницького.

Ключові слова: заклади вищої аграрної освіти, інноваційна діяльність, дослідницький університет, підприємницький університет.

Розвиток вітчизняних закладів вищої освіти у нинішніх умовах здійснюється в мінливих умовах модернізації наукової та освітньої діяльності, які ускладнюються також веденням війни країною, що зумовлює необхідність забезпечити відповідність сучасним та майбутнім потребам суспільства, економіки, ринку праці. Очевидно, що на сьогодні аграрні університети не можуть залишатися консервативними освітньо-науковими центрами, які реалізують освітній та науково-інноваційні процеси лише на основі власних внутрішніх інтересів, можливостей та здібностей професорсько-викладацького персоналу, традиційних підходів, напрямів наукового пошуку та здійснення інноваційних розробок без врахування змін зовнішнього середовища, що змушує їх удосконалювати освітні програми, технології, розробляти тематику наукових досліджень в аспекті нейтралізації сучасних викликів та загроз. Більш того, аграрні університети повинні на сьогодні бути здатними на випереджальний розвиток освіти та науки, що в перспективі буде формувати для них нові конкурентні переваги на ринку.

Відомо, що у XIX ст. відбулося формування класичних моделей університетів, в т.ч. дослідницького, університети були виключно освітніми закладами, а науково-дослідницька робота у них практично не велася. Так, до класичних моделей університетів із певною умовністю віднесено:

– німецьку модель Гумбольдтівського дослідницького університету, де наукова та освітня діяльності виступають як нерозривно пов'язані між собою складові у діяльності університетів. Здобувачі освіти повинні набувати досвіду наукової діяльності у безпосередньому контакті із провідною наукою, у процесі неперервного пошуку нових наукових знань. У цій моделі особлива увага приділялася результатам дослідницької роботи професорів;

– британську модель університету інтернатного типу (модель «Оксбріджу»), яка базується на тісному спілкуванні із дослідниками. Це спілкування проводиться у

формі індивідуальних занять студента із прикріпленим до них наставником-т'ютором, що вважалося не менш важливим у формування фахівців, ніж відвідування лекцій і семінарів;

– французьку модель університетів, яка представляє собою кастові заклади вищої освіти із особливою атмосферою, характеризує дух академічної спільноти та сприймається у якості управлінської еліти;

– чиказьку модель, яка базується на тому, що базується на освітній програмі із характерною гуманітарною орієнтацією [1].

Очевидно, що в період переходу від індустріального до постіндустріального, інформаційного суспільства розвиток університетів відбувається із значними перетвореннями, які передбачають їх інституціональні зміни. Серед новітніх університетських моделей виділяють прагматичну, релігійну, контркультурну, а також моделі політизованого університету. Наприклад, у прагматичній моделі функція університету передбачає пропозицію затребуваних суспільством освітніх та наукових продуктів. Ця модель орієнтується на такі не властиві класичним моделям університету види діяльності, як комерція, сервіс, підприємництво.

Експерти виділяють п'ять основних моделей університетів, які на сьогодні сформувалися та будуть зберігатися в найближчому майбутньому: провідні світові університети, які мають потужний глобальний бренд, значний ендаумент, тривалу багатовікову історію та професорів та дослідників світового рівня; масові університети – надають якісну освіту для зростаючого чисельно «середнього класу» по всьому світу, результатом навчання є можливість працевлаштування випускників у провідних компаніях світу; нішові університети із вузькою спеціалізацією, які зайняли певне місце у міжнародному поділі інтелектуальної праці та стали світовими лідерами в окремих напрямках досліджень або освіти; місцеві університети, які відіграють важливу роль у розвитку економіки на місцевому або регіональному рівні на основі підготовки фахівців або організацію прикладних досліджень на запити регіональних компаній, органів влади та місцевого самоуправління; навчання упродовж життя як нова форма вищої освіти, яка дозволяє вивчати різні навчальні модулі, що надаються як освітніми закладами, так й спеціалізованими компаніями, без відвідування якогонебудь одного університету [2].

Незважаючи на численні моделі, зміни сучасного університету визначаються трендом переходу від моделі Університету 1.0 до моделі Університету 3.0. Так, Університет моделі 1.0 займається лише освітньою діяльністю, здійснює передачу знань, підготовку кадрів, є соціальним інститутом, який якісно змінює людину.

Модель Університет 2.0 це дослідницький університет, який виконує дві місії – освітню та науково-дослідницьку. До функцій університету 2.0 входять генерація нових знань на основі проведення дослідницької діяльності та надання консалтингових послуг, виконує науково-дослідні розробки та розробляє технології за замовленнями бізнесових структур. У даному випадку основним завданням для такого університету є відтворення нових знань, а підготовка кадрів вбудовується у науковий процес.

Щодо моделі Університету 3.0, то ним реалізується третя місія – комерціалізація знань і технологій. У даному випадку Університет управляє правами інтелектуальної власності, формує підприємницьку екосистему. У рамках моделі Університету 3.0 у світі з'являються нові формати, такі як підприємницький, інноваційний, мережевий, які виконують не лише освітні та дослідницькі функції, але функції інтегратора основних процесів всередині екосистеми інновацій.

Узагальнено інноваційні особливості освіти 21 століття, які в майбутньому стануть нормою для системи вищої освіти [3]. Так, Університет 3.0 представляє собою

освітній заклад постіндустріального суспільства та поєднує в собі синергію освіти (навчання студентів), науки (створення нових знань) та інновацій або підприємництва (використання знань на практиці, створення бізнес-структур). Отже, сутність такого університету полягає в тому, що він одночасно реалізує три місії: освітню, науково-дослідницьку, інноваційну, спрямовану на комерціалізацію знань. Університет 3.0 вносить внесок у досягнення глобальних цілей сталого розвитку.

Сучасний університет моделі 3.0 визначається не кількістю акредитованих освітніх програм, а сукупністю наукових тем, які є затребуваними суспільством, та реалізуються на основі міждисциплінарного трансдисциплінарного підходів. Зазначимо, що основними трендами організації наукової діяльності в Університеті 3.0 є: скорочення обсягів фундаментальних досліджень, які фінансують за власні кошти, перевага віддається дослідженням, які виконуються на основі кооперації із провідними університетами та високотехнологічними компаніями; дослідження як бізнес-діяльність; комерціалізація наукових розробок, результатів досліджень; синхронізація наукової діяльності зі стратегією університету; міждисциплінарний, прикладний характер наукових досліджень; збільшення числа наукових проєктів, які виконуються із зарубіжними університетами; практичне впровадження ноу-хау; пошук альтернативних джерел фінансування для виконання науково-дослідних робіт; розвиток НДДКР як частини інноваційної діяльності університету; розвиток інфраструктури підтримки студентського підприємництва на основі створення бізнес-інкубаторів, центрів підтримки підприємництва, виконання наукових робіт у формі стартапів; збільшення числа інноваторів серед студентів або викладачів; створення університетами власних компаній (спін-аутів); створення інжинірингових центрів на базі університетів з метою надання послуг бізнесовим структурам [4].

До групи Університету 3.0 можна віднести Вагенінгенський університету (Нідерланди), який посідає високі позиції в різних міжнародних рейтингах та індексах цитування. Конкурентні переваги університету формуються його здатністю об'єднувати зусилля спеціалізованих науково-дослідних інститутів за різними галузями природничих і соціальних наук, що зумовлює наукові прориви, які можна оперативнo застосувати на практиці та в освітньому процесі. Водночас, університетом ведеться тісна співпраця із іншими стейкхолдерами, такими як уряд, бізнес та неурядові організації. Серед пріоритетних напрямів наукових досліджень є такі області: виробництво харчових продуктів, кормів і біологічних продуктів; природні ресурси та життєве середовище; суспільство та добробут [5].

Зазначимо, що в університеті Вагенінгені забезпечується охоплення всього ланцюга знань від фундаментальних досліджень до науково обґрунтованих і масштабних практичних знань для розробки управлінських рішень. Дослідницькі групи університету підтримують високий його рейтинг, які працюють дисциплінарно, міждисциплінарно та трансдисциплінарно з компаніями, неурядовими організаціями, державними установами, дослідницькими партнерами та суспільством.

Якщо розглянути тематику дослідницьких програм університету, то можна зробити висновок, що вона зорієнтована на нейтралізацію негативного впливу загроз та викликів, зокрема: природні інклюзивні переходи; продовольча безпека та цінність води; кругова економіка та нейтралізація глобальних кліматичних змін; системи здорового та безпечного харчування; управління даними та високотехнологічні інновації, тощо.

Одним із основних трендів розвитку Університету 3.0 є посилення актуальності його підприємницької діяльності та перетворення його у підприємницький університет. Це обґрунтовується наступними чинниками: потребою у забезпечення інноваційного розвитку та підвищення його конкурентоспроможності на світовому

ринку; соціокультурні, економічні, технологічні зміни, які зумовлені цифровою економікою, роботизацією, потребами креативної економіки; необхідністю розвитку у студентів компетенції, які включають підприємницькі навички; посиленням конкуренції на зовнішніх та внутрішніх ринках освітніх послуг; скороченням державного фінансування університетів [6]. Підприємницький університет є драйвером розвитку малого та середнього бізнесу у своїй країні, оскільки є центром молодіжного підприємництва, що створює передумови та умови для економічного зростання.

Вважаємо, що формування підприємницьких університетів у вітчизняній практиці стримується тим, що на сьогодні відсутня ефективна та зрозуміла для науковців система комерціалізації наукових продуктів та створення на їхній основі бізнесу. У аграрній сфері малі сільськогосподарські товаровиробники мають недостатній доступ до нових наукових знань, які створюються в закладах вищої аграрної освіти та науково-дослідних центрах, що також є стримуючим чинником оновлення їх виробничого потенціалу. Щодо великих вертикально-інтегрованих структур холдингового типу, то вони демонструють ефективну діяльність, однак за рахунок придбання інноваційних технологій та продуктів у зарубіжних розробників.

Водночас, нині вже формується засади Університету майбутнього, який визначається як Університет 4.0, який передбачає не лише освіту, науку та інновації, а й інтеграцію зі всіма структурами соціуму, і на цій основі супровід розвитку капіталу людини упродовж життя. Університет 4.0 це університет, який функціонує як платформа для співпраці дослідників, викладачів, студентів, бізнесових структур, органів влади, місцевого самоуправління у вирішенні завдань розвитку та зниження соціо-еколого-економічних ризиків. Основними чинниками, які визначають розвиток університету майбутнього, є: тривала трудова активність життя людини, яка має тенденцію до подовження; глобалізація освіти; прискорений розвиток науки, нових технологій та галузей економіки та інші.

Основними завданнями Університету 4.0 є: формування сфери елітної високорівневої оффлайн освіти у провідних закладах освіти країни та світу; демократизація освіти; масовість освіти, підвищення доступності онлайн освіти; зростання нерівності освіти: онлайн освіти – освіта більш низької якості, оффлайн освіта – освіта високої якості для багатих верств населення; запровадження змішаного формату навчання; збільшення кількості приватних освітніх компаній (наприклад, Ed Tech, Skill box); збільшення числа англомовних програм; створення корпоративних університетів при бізнес-організаціях [7].

Серед основних характеристик Університету 4.0 виділяють наступні риси: гнучкість освітніх програм, домінування модульних короткострокових програм, які дають можливість набути нових компетенцій у короткі проміжки часу, відхід від програм класичної освіти; відхід від перевірки та визначення балів/оцінки за роботу до оцінювання, одержаних здобувачами компетенцій незалежними експертами або за допомогою спеціальних програм, платформ [8]; розвиток навчання на основі використання Інтернету, різних сервісів та платформ для одержання освіти; цифровий документ про освіту; міждисциплінарність та міжкваліфікаційність: наявність міждисциплінарних кваліфікацій; зміна ролі викладача – спільноти наставників (менторів, фасілітаторів, які базуються на спільному навчанні); адаптивна освіта – посилення ролі студента у формуванні своєї індивідуальної освітньої траєкторії; висока швидкість перетворень освітніх програм у напрямі їх відповідності запитам суспільства; розвиток комбінацій фахових компетенцій: когнітивну (системне та критичне мислення), соціальні (вміння працювати в команді та вміння самоменеджменту) і цифрові навички; закріплення дуальної системи освіти; навчання

професія майбутнього; обґрунтована стратегія розвитку університету та затребуваність серед здобувачів освіти [9].

Очевидно, що перехід університету від нижчої до вищої моделі відбувається під впливом численних факторів та урахуванням різних етапів-моделей розвитку, що необхідно врахувати при формуванні своєї місії. Перейти до нової моделі університету на практиці та здійснити системну перебудову діючих освітніх закладів є дуже складним завданням. Одним із успішних прикладів такого переходу можна вважати університет штату Колорадо в США (Colorado State University), керівництву якого за 15 років вдалося вивести університет до «нової моделі Американського дослідницького університету» [10], яка базується на міждисциплінарних дослідженнях та розробках, якісній масовій освіті (більше 50 тис студентів) та активній участі університету у розвитку штату. У якості інших прикладів можна відзначити університети Стендфордський, Гарвардський і Масачусетський технологічний інститут, які сформували потужні дослідницькі центри, забезпечують комерціалізацію інноваційних розробок та формування підприємницького середовища навколо університетів.

На даному етапі розвитку перед закладами аграрної освіти постає ціль орієнтації їх у напрямі моделі 3.0, що є ускладненим внаслідок того, що не всі ЗВО є дослідницькими університетами 2.0, однак мають достатній потенціал для переходу до третього етапу, де трансфер та комерціалізація наукових винаходів стає основною сферою діяльності університету. На сьогодні в аграрних університетах недостатньо здійснюються наукові дослідження, результати яких не завжди є затребуваними суспільством. Узагальнюючи вищезазначене можна зробити висновок про те, що формування аграрних університетів за моделлю 3.0 передбачає поступове проходження університетом трьох основних етапів розвитку: 1.0 – освітній університет, 2.0 – дослідницький університет, 3.0 – університет, який формує цінності та одержує вигоди із результатів наукової діяльності (комерціалізація результатів науково-дослідної діяльності).

У зв'язку із цим, перед більшістю вітчизняних ЗВО постає надскладне завдання, в т.ч. аграрними, вони повинні «перестрибнути» або у скороченій версії пройти той етап, який зарубіжні університети проходили тривалий час. Саме тому з метою формування нових конкурентних переваг українськими аграрними ЗВО необхідно вирішити наступні стратегічні завдання:

забезпечити конкурентоспроможність на національному та світовому рівні дослідницького університету за декількома проривними науковими напрямками, орієнтованими на вирішення глобальних завдань, які зумовлені глобальними викликами та загрозами. Із цією метою необхідно забезпечити результативність наукових досліджень у вигляді високої публікаційної активності та портфеля інноваційних розробок, які можуть бути комерціалізованими, а також забезпечити відтворення кадрів нового формату;

створити екосистему інноваційної діяльності та підприємництва університету на основі власної спеціальної інфраструктури розвитку інноваційної діяльності та систему мережевої взаємодії із вітчизняними та зарубіжними університетами, науковими організаціями, агробізнесом, інвесторами, інноваційними та консалтинговими структурами, тощо.

Список використаних джерел

1. Readings Bill. The University in Ruins. Harvard University Press, Year: 1997.

2. Cuesta-Claros A., Malekpour Sh., Raven R. Understanding the roles of universities for sustainable development transformations: A framing analysis of university models. Sustainable Development. 2021. [Vol. 30, Is. 4](#). P. 525-538.
3. OECD Future of Education and Skills 2030. P. 11. – Режим електронного доступу: https://www.oecd.org/education/2030-project/about/E2030%20Introduction_FINAL.pdf
4. Pilar M. M., Bordel B. The educative model is changing: toward a student participative learning framework 3.0 - editing Wikipedia in the higher education. [Universal Access in the Information Society](#). 2019. Vol.18. P. 689-701. <https://doi.org/10.1007/s10209-019-00687-6>
5. Офіційний сайт Wageningen University & Research: https://www.yenlo.com/client-cases/wageningen-university-with-wso2-esb/?gclid=EAJaIQobChMI99S36Pao-gIVgu-yChIN4AKfEAAAYASAAEgJOY_D_BwE
6. Linina Iveta. Critical Thinking Competence and its Impact on Acquisition of Basic Principles of Entrepreneurship Among Business Students in Latvia. European integration studies (Kaunas University of Technology). 2021. Vol. 1. Iss. 45. P. 47-55. <https://doi.org/10.5755/j01.eis.1.15.29248>
7. Giesenbauer Bror, Müller-Christ Georg. University 4.0: Promoting the Transformation of Higher Education Institutions toward Sustainable Development. Sustainable. 2020. Vol.12. P. 3371-3387. <https://doi.org/10.3390/su12083371>
8. Akhmetshin Elvir M. Methodological To Digital Transformation in the Strategic Development of University. International journal of engineering and advanced technology. 2019. Vol. 9. Iss.1. P. 7395 – 7398. <https://doi.org/10.35940/ijeat.A3099.109119>
9. Cornelis de Man Johannes, Strandhagen Jan Ola. An Industry 4.0 Research Agenda for Sustainable Business Models. [Procedia CIRP](#). 2017. Vol. 63. P. 721-726. <https://doi.org/10.1016/j.procir.2017/03.315>
10. Офіційний сайт Colorado State University: <https://admissions.colostate.edu/>

УДК 331.5

ВУЙЧЕНКО М.А., д-р екон. наук

Уманський національний університет садівництва, Україна

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ РИНКОМ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вже сім місяців Україна перебуває в умовах війни, що безперечно відобразилося і на формуванні ринку праці: хтось змушений був залишити свій дім, хтось залишився його боронити, а хтось - утримувати.

Ключові слова: ринок праці, мобілізовані, військові дії, відновлення, безробітні.

В умовах військового стану колишні наймані працівники підприємств перейшли у нові категорії на ринку праці. Коротко їх розглянемо:

1. Мобілізовані. Мобілізованим особам гарантується збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку. Такі працівники, не підлягають звільненню. Підставою для збереження місця роботи є сам факт прийняття працівника на військову службу за контрактом [1].

2. Добровольці територіальної оборони. На добровольців ТрО, які підписали відповідні контракти, поширюються гарантії соціального і правового захисту такі ж як і на військовослужбовців. Їм також гарантується збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку [1].

3. Евакуйовані та/або залучені дистанційно. Ті, що виконують роботу на дому (за місцем проживання).

4. Залучені до суспільно корисних робіт. Суспільно корисні роботи провадяться для виконання робіт, що мають оборонний характер, ліквідації надзвичайних ситуацій, задоволення потреб Збройних Сил, і не потребують, як правило, спеціальної

професійної підготовки.

5. Ті, хто продовжують виконувати трудові обов'язки у штатному режимі. Передбачено, що на період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, якщо вона не протипоказана працівникові за станом здоров'я з оплатою, яка не нижче, ніж середній заробіток за попередньою роботою [2].

6. Тимчасово позбавлені можливості працювати без альтернативної зайнятості.

Під час війни виникає багато причин, через які людина може тимчасово позбавитися роботи, але загалом таких причин може бути дві:

- працівник не має можливості виконувати роботу,
- підприємство не функціонує.

Які ж спеціальності на сьогоднішній день користуються найбільшим попитом?

Перш за все, це, звичайно, робітничі професії (столяр, слюсар-сантехнік, які і до війни користувалися значним попитом).

За умов, коли кожного дня ми чуємо новини про пошкодження залізничної інфраструктури значно зростає потреба у дорожніх робітниках. В умовах війни багато жінок долучається до приготування їжі та пошиття одягу для військових, тому професії кухаря та швачки є, також, досить актуальними.

Підтримання життєздатності інфраструктури не лише великих міст, а й невеличких населених пунктів вимагає роботи інженерів енергетиків, інженерів-проектувальників, які на даний час користуються значним попитом на ринку праці.

Окремо хочеться сказати про значний попит на ринку праці лікарів. За останні декілька років значна їх частина або звільнилася, або виїхала за кордон. Ті ж, хто залишився виявляють справжній героїзм, працюючи в надважких умовах, часто ризикуючи власним життям.

За умов війни значно зросла потреба у юристах, адже вимагає вирішення не лише низка правових питань, вирішення спорів, а й питання, пов'язані із втратою документів, свідоцтв тощо.

Окремо варто зазначити значний попит на ринку праці аграрних спеціальностей, зокрема, агрономів, трактористів, механізаторів тощо.

Спробуємо спрогнозувати, які професії будуть найбільш популярними у найближчому майбутньому в Україні:

1. Професійні військові. Сюди також можна віднести айтивців, які ведуть війну на інформаційному просторі, інженерів, дизайнерів, маркетологів, економістів, бухгалтерів, управлінців .

2. Психологи, зокрема, військові. Українські військові психологи будуть користуватися попитом як інструктори в усьому світі. Зараз таку роль виконують ізраїльські психологи [3].

3. Медицина. Збільшення попиту призведе до збільшення заробітних плат, інвестицій в медичну інфраструктуру, навчання, науку. Процес локалізації також збільшить попит на медичну промисловість. Країни Євросоюзу зможуть розташовувати своє виробництво в Україні [4].

4. Будівництво і архітектура. Першочерговими вимогами до житлових приміщень вже стають не яскравий, привабливий зовнішній вигляд, а надійність та безпека, зокрема, наявність сучасних обладнаних бомбосховищ, аварійних сходів.

5. Енергетика. Ще до початку війни в Україні гостро відчувалася нестача кваліфікованих кадрів в галузі енергетики [5]. Отже, вирішення питання забезпечення енергетичної галузі кваліфікованими працівниками є одним із основних питань управління ринком праці в умовах війни та післявоєнний період.

6. Оборонна промисловість. Підвищиться потреба у висококваліфікованих

розробниках, інженерах, науковцях, підприємцях, логістах.

7. Освіта. Все вищеперераховане неможливе без якісної освіти. Певні компетенції в професіях, які були важливими в довоєнний час в період війни втрачають актуальність, на їх зміну придуть нові.

8. Мікропідприємства послуг на експорт. Найменше постраждали від війни спеціалісти, які можуть працювати віддалено, і виконувати замовлення по всьому світу. Отже, найбільшого поширення отримують спеціальності, за якими можна буде працювати дистанційно.

Які ж заходи щодо управління ринком праці в сучасних умовах можна виділити як найбільш дієві?

1) Програма безвідсоткового кредитування бізнесу на період війни в межах якої можна отримати до 60 млн. грн.

2) Перехід частини компаній на спрощену систему оподаткування.

3) Виплата від держави роботодавцю по 6 500 грн. протягом двох місяців за кожного працівника-переселенця

4) Програма локації – переміщення підприємств в безпечні регіони України.

5) місцевих центрів зайнятості з переміщеними підприємствами. Щоденний аналіз актуальної інформації про наявні вакансії, зокрема, в соціальних мережах.

6) Надання центрами зайнятості консультацій у сфері гарантій безпеки життя і здоров'я працівників. Надання послуг по перепідготовці кадрів з урахуванням умов воєнного стану.

7) Постійний моніторинг потреб ринку праці в регіоні.

8) Запобігання дискримінації при прийомі на роботу за гендерним, віковим критеріями, расовою приналежністю, релігійними переконаннями тощо.

9) Надання правової допомоги населенню, що працевлаштовується, особливо при вияві фактів дискримінації.

10) Надання необхідної допомоги працедавцям з приводу організації дистанційної зайнятості працівників.

На нашу думку, всі вище перелічені заходи сприятимуть ефективному регулюванню ринку праці, дадуть змогу повернутися йому до довоєнного рівня, та виокремлять перспективи подальшого розвитку.

Список використаних джерел

1. Конституція України : офіц. Текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт наукових досліджень. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. № 2. С. 41-47.
3. Флурі Ф., Бадрак В. Сучасний досвід призову на строкову службу та формування військового резерву. Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння. Женева-Київ, 2017. 86 с.
4. Іванов С.В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені 14ожливості для України. *Економіка України*. 2019. №1. С.75-89.
5. Мунько А.Ю., Трещов М.М. Україна в світі: соціально-економічний вимір. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро : ДДУВС, 2020. № 2. С. 327 – 335.

ЮХИМЕНКО П.І., д-р екон. наук, професор
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

НАЙВАЖЛИВІШІ СКЛАДОВІ ІНДУСТРІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Розвиток технології індустрії аграрного сектору впливає на ефективність функціонування економіки України в цілому та є найважливішою умовою підвищення її конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Ключові слова: технології індустрії, сільськогосподарська продукція, аграрна економіка, інформаційні інновації.

Розвиток зеленої економіки змінив концепцією розвитку аграрної економіки заснованої на технологіях індустрії таких як штучний інтелект, робототехніка та інтернет речей, сутність якої полягає в тому, що всі фізичні об'єкти будуть певним чином постійно підключені до єдиної світової мережі з метою обміну інформацією без залучення до цього людини. Її основу складають такі дев'ять розробок науково-технічного прогресу четвертої технологічної революції [1]:

1) Великі бази даних та їх аналіз. Виробники сільськогосподарської продукції завдяки інформаційно-комунікаційним засобам та технологіям отримали доступ до даних обсягу структурованих і неструктурованих даних у бізнесі, що надходять з великої кількості різних джерел, що створює умови ефективної логістики [5]. Проблемою залишається оперативне здобуття з них потрібної цінної аналітичної інформації, для прийняття виважених та ефективних управлінських інноваційних рішень.

2) Автономні роботи – це розумні машини, які можуть виконувати завдання та працювати в навколишньому середовищі незалежно, без контролю чи втручання людини. Цей рівень автономії дає робочій силі можливість делегувати роботам нудні, небезпечні чи брудні завдання, щоб люди могли витратити більше часу на цікаві, захоплюючі та цінні частини своєї роботи.

3) Моделювання використовується наразі у значній мірі лише на етапах проектування виробничих бізнес-процесів, окремого нового виробничого устаткування чи нової продукції. Це абсолютно новий підхід до фази продажу та ініціації проекту, що дозволяє розробити точніші плани за менший час, прискорити процес продажів і, зрештою, досягти кращих результатів для ваших клієнтів.

4) Горизонтальна та вертикальна системна інтеграція. Горизонтальної інтеграції, Індустрія передбачає об'єднані мережі кіберфізичних і корпоративних систем, які забезпечують безпрецедентний рівень автоматизації, гнучкості та операційної ефективності у виробничі процеси. Ця горизонтальна інтеграція відбувається на кількох рівнях: на виробничому майданчику; на кількох виробничих потужностях; у всьому ланцюжку постачання.

Вертикальна інтеграція в Industry спрямована на об'єднання всіх логічних рівнів в організації, починаючи з польового рівня (тобто виробничого цеху) і закінчуючи дослідженнями та розробками, забезпеченням якості, управління продуктами, ІТ, продажами та маркетингом тощо. Дані вільно та прозоро переміщуються вгору та вниз по цих рівнях, щоб стратегічні та тактичні рішення могли керуватися даними. Вертикально інтегроване підприємство Industry отримує вирішальну конкурентну

перевагу завдяки здатності належним чином і швидко реагувати на зміни ринкових сигналів і нові можливості [2].

5) Промисловий інтернет речей (IIoT) яка зосереджена на взаємозв'язку, автоматизації, автономності, машинному навчанні та даних, що з'єднає виробництва в єдину мережу обміну інформацією у реальному часі. Нині (2022 р.) до неї підключено понад 30 мільярдів пристроїв у світі. Проблема номер один, з якою стикається Industrial IoT – безпека та конфіденційність [6].

6) Кібербезпека передбачає проведення заходів, які пов'язані із захистом місць зберігання та обробки даних, мереж їх передачі.

7) Хмарне виробництво (CMfg) - забезпечує безпечні та надійні, високоякісні, недорогі виробничі послуги на вимогу протягом усього життєвого циклу виробництва. CMfg — це тип паралельної, мережевої та розподіленої системи, що складається з інтегрованого та взаємопов'язаного віртуалізованого пулу послуг, відомого як «виробнича хмара», виробничих ресурсів і можливостей [7]. Це також включає в себе можливості інтелектуального управління та використання послуг за вимогою для прийняття рішень для всіх типів користувачів, які беруть участь у виробництві продукту.

8) Адитивне виробництво (AM) – процес виготовлення продукту основою якого є 3-D друк, за допомогою якого вже створюються прототипи майбутньої готової продукції та виробляються нескладні деталі та готова продукція. За 40 років після розробки перших комерційних машин, аналіз сектору AM показав, що він виріс до 13,4 мільярда євро галузі з 22-відсотковим річним темпом зростання [3].

9) Розширена (ідеальне поєднання цифрового світу та фізичних елементів для створення штучного середовища) або віртуальна – (комп'ютерна симуляція альтернативного світу чи реальності) реальність використовується працівниками підприємств для навчання, прийняття рішень тощо. Згідно з нещодавнім дослідженням Deloitte, майже 90 відсотків компаній із річним доходом від 100 мільйонів доларів до 1 мільярда доларів зараз використовують технології доповненої або віртуальної реальності [4].

В умовах розвитку індустрії в аграрному секторі економіки є інформаційні засоби та технології, основою яких є, в першу чергу, наукові, управлінські та інформаційні інновації. Її впровадження вимагає в свою чергу перегляду підходів до організації аграрного виробництва.

Список використаних джерел

1. Industry 4.0 for Inclusive Development. United Nations. Geneva, 2022. 93 p. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/dt1stict2022d4_en.pdf
2. Horizontal and Vertical Integration in Industry 4.0. Manufacturing Business Technology. Apr 29, 2019. URL: <https://www.mbtmag.com/business-intelligence/article/13251083/horizontal-and-vertical-integration-in-industry->
3. Jörg Bromberger, Julian Ilg, Ana Maria Miranda. The mainstreaming of additive manufacturing. McKinsey&Company. March 15, 2022. URL: <https://soundcloud.com/mckinsey/listen-to-the-article-the-mainstreaming-of-additive-manufacturing>
4. Lisa Stapleton. Augmented Reality vs Virtual Reality: What's the Difference? Marketers Put Augmented and Virtual Reality to Work. Treasure Data. December 30, . 2019. URL: <https://blog.treasuredata.com/blog/2019/11/14/augmented-vs-virtual-reality-difference/>
5. Niloofer Jafari, Mohammad Azarian, Hao Yu. Moving from Industry 4.0 to Industry 5.0: What Are the Implications for Smart Logistics? Logistics 2022. Vol. 6, Iss. 26. P. 3-27. URL: https://www.researchgate.net/publication/359687836_Moving_from_Industry_40_to_Industry_50_What_Are_the_Implications_for_Smart_Logistics

6. Pat Toth. Cybersecurity and Industry 4.0 – What You Need to Know? NIST. May 11, 2022. URL: <https://www.nist.gov/blogs/manufacturing-innovation-blog/cybersecurity-and-industry-40-what-you-need-know>

7. Sathyan Munirathinam. Chapter Six - Industry 4.0: Industrial Internet of Things (IIoT). Advances in Computers. Vol. 117, Iss. 1, 2020, P. 129-164. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0065245819300634#!>

УДК 338.439.053/.054.23:664.76

JEL: Q18, O15, I12

ВАРЧЕНКО О.О., доктор PhD

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

E-mail: 1207Olia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3543-6926>

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ СКОРОЧЕННЯ ВТРАТ ПРОДОВОЛЬСТВА ТА ХАРЧОВИХ ВІДХОДІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ СИСТЕМ

У статті обґрунтовано концептуальні засади скорочення продовольчих втрат та харчових відходів з позиції забезпечення продовольчої безпеки та екологічної сталості. Виділено пріоритетні напрями вирішення проблеми продовольчих втрат та відходів: розробка комплексної програми збереження та відновлення сільськогосподарського виробництва в умовах воєнного стану; розвиток та удосконалення елементів ринкової інфраструктури; техніко-технологічна модернізація сільськогосподарського виробництва, переробних потужностей; удосконалення елементів розподільчої інфраструктури, особливо транспортування живих тварин; формування раціональної культури споживання у населення; розвиток державно-приватно партнерства у реалізації проєктів що скорочення продовольчих втрат і харчових відходів; розробки дієвих важелів державного регулювання, формування інформаційного масиву даних, тощо.

Ключові слова: втрати продовольства, харчові відходи, ланцюг поставок, продовольча безпека, екологічна сталість, воєнний стан.

Актуальність питання щодо продовольчих втрат та харчових відходів в останні роки посилюється внаслідок ускладнення забезпечення продовольчої безпеки та погіршення навколишнього середовища у багатьох країнах світу через стрімкий ріст чисельності населення планети (очікується у 2022 р. досягне 8 млн. чол.), посилення негативного впливу глобальних кліматичних змін на результативність сільського господарства, скорочення площ сільськогосподарських угідь, які залучені у виробництво агропродовольства, пандемію Covid-19, ведення війни в Україні та інших причин. Відомо, що майже одна третина виробленого агропродовольства для забезпечення споживання населенням (1,3 млрд т продовольства) щороку втрачається у ланках агропродовольчих ланцюгів – виробництво, переробка, зберігання, дистрибуція, споживання, яка у вартісному вимірі оцінюється на рівні 936 млрд дол США [1,2]. Очевидно, що обсяг втрат продовольства на етапах його виробництва, переробки, логістичних операцій, продажу і споживання є значним, що за оцінками зарубіжних дослідників може вирішити продовольче забезпечення однієї восьмої населення світу та задовольнити споживчий попит, який зрости до 2050 р. на 150-170% [3].

За оцінками експертів на сьогодні у світі виробляється достатній та навіть надлишковий обсяг продовольства для задоволення потреб населення планети, однак на етапах збирання врожаю до моменту його передачі роздрібним мережам втрачається близько 14%, що зумовлює ситуацію, за якої 8,9% населення голодує [4].

Очевидно, що актуалізація проблеми щодо необхідності мінімізації продовольчих втрат та відходів посилялася внаслідок пандемії Covid-19 та війни в Україні. Так, пандемія зумовила труднощі із організацією своєчасних поставок матеріально-технічних ресурсів до сільськогосподарських товаровиробників, що зумовлює не повне використання виробничих можливостей та зниження обсягів виробництва. Окрім цього, значна кількість організації торгівлі, які спеціалізувалися на продажах продуктів харчування, припиняли свою діяльність через дію обмежувальних заходів [5,6].

З метою доведення необхідності розробки комплексу заходів щодо скорочення виробничих втрат за окремими видами агропродовольства проаналізуємо у динаміці обсяги та частки втрат у загальному обсязі виробництва (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка обсягів та частки продовольчих втрат та відходів у розрізі окремих видів продукції в Україні

Вид продукції	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
1. М'ясо та м'ясні продукти тис.т % до обсягів виробництва	9 0,5	7 0,4	8 0,3	8 0,3	10 0,4	10 0,4	6 0,2
2. Молоко та молочні продукти тис. т % до обсягів виробництва	10 0,8	3 0,02	8 0,07	15 0,14	12 0,12	11 0,11	10 0,10
3. Яйця тис.т % до обсягів виробництва	1 0,2	6 0,8	16 1,6	21 2,1	4 0,43	4 0,41	3 0,32
4. Зернові та зерно-бобові культури тис.т % до обсягів виробництва	309 1,3	375 0,99	794 1,19	1400 2,02	1253 1,79	1363 1,81	1073 1,65
5. Картопля тис. т % до обсягів виробництва	220 1,11	2062 10,6	2720 14,3	3799 18,2	3799 16,9	3871 19,1	3764 18,1
6. Овочі та баштані тис. т % до обсягів виробництва	177 2,9	393 5,2	835 9,4	1203 12,3	1052 10,6	1252 12,2	1238 12,2
7. Плоди, ягоди і виноград тис. т % до обсягів виробництва	81 4,1	191 8,9	170 7,9	218 8,6	285 9,4	231 9,3	230 10,0

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики [7].

Наведені розрахунки таблиці 1 свідчать, що найбільшими у обсязі у 2020 р. є втрати картоплі, на другій позиції – овочів та баштанних, на третьому – втрати зернових та зернобобових, на четвертому - плодів, ягід і винограду. Зазначимо, що по продукції тваринництва обсяги втрат у 2020 р. коливаються від 3 тис. т по яйцях до 10 тис. т по молоку та молочній продукції.

Обсяги відходів продовольства в Україні у домогосподарствах становить 76 кг, що практично дорівнює показникам більшості країн. Водночас, дещо вищими є значення відходів продуктів харчування у секторі громадського харчування – 28 кг та роздрібній торгівлі – 16 кг порівняно із країнами, по яких наведено розрахунки.

Необхідність скорочення продовольчих втрат та харчових відходів нами розглядається з позиції забезпечення продовольчої безпеки та мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище. Так, оцінка продовольчої безпеки в умовах ведення війни країною, фахівцями ФАО свідчить про те, що сільські райони в межах 0-10 км від лінії зіткнення в Донецькій та Луганській областях, у підконтрольних уряду районах та непідконтрольних були найбільш уразливими – 58 % населення зіткнулися із викликами, пов'язаними з можливостями отримання доходу та доступу до ринків [8]. У результаті 28,3% домогосподарств відчували відсутність продовольчої безпеки та здебільшого орієнтувалися на самозабезпечення продукцією рослинництва та тваринництва. Очевидно, що нинішні умови повномасштабного ведення війни зорієтували населення країни до пошуку резервів сільськими домогосподарствами нарощення власного продовольчого забезпечення себе та своїх родин, які проживають у містах.

Вважаємо, що дієвість заходів та інструментів державного регулювання в країні щодо скорочення продовольчих втрат і харчових відходів зумовить підвищення ефективності агропродовольчого сектору економіки та забезпечення продовольчої безпеки. Очевидно, що зменшення харчових відходів у країнах із високим рівнем доходу буде мати незначний вплив на продовольчу безпеку, ніж в Україні, яка веде війну із російським агресором.

Учасники ланцюга поставок продовольства у своїй діяльності орієнтуються на задоволення власних інтересів, передусім економічних, максимізації прибутку, та потреб споживачів у якісному та безпечному продовольстві та приймають раціональні рішення щодо скорочення продовольчих втрат на основі співвідношення переваг та витрат. У зв'язку із цим, існує необхідність у розробці інструментів стимулювання учасників ланцюга поставок до скорочення втрат продовольства та відходів харчових продуктів.

Відомо, що державна політика може забезпечувати економічний ріст та зумовлювати побічні переваги у скороченні втрат та відходів продовольства. Так, інклюзивні фінансові послуги, такі як кредит і страхування, дозволяють постачальникам інвестувати в інноваційні технології, обладнання учасниками ланцюга поставок. Окрім цього, державно-приватне партнерство може зумовити позитивні драйвери у розвитку елементів інфраструктури та логістики, наприклад, через облігації Світового банку для сталого розвитку. Ці облігації дозволяють країні-учасниці залучати інвестиції у проекти щодо зменшення втрат продовольства на рівні сільськогосподарських товаровиробників та передників, які характеризуються низькою інвестиційною привабливістю.

Необхідність обґрунтування шляхів зниження продовольчих втрат та відходів зумовлена тим, що в нашій країні не сформовано загального концептуального підходу на цю проблему, яка сприймається в більшій мірі з точки зору впливу на екологію та навколишнє середовище. При цьому не усвідомлюються можливі соціальні та

економічні позитивні ефекти, які можуть виникати у результаті скорочення продовольчих втрат та відходів.

Вважаємо, що питання вирішення проблеми продовольчих втрат і підходів вимагає системного вирішення із урахуванням інтересів усіх учасників ланцюга поставок та держави, оскільки бізнес та споживачі можуть мати інтерес до їх скорочення, але дуже часто стимулів недостатньо. Так, вигоди від скорочення продовольчих втрат та відходів не завжди покривають вкладні у них грошові кошти та витрачений час. У багатьох випадках виникають й певні інституціональні бар'єри, такі як недоступність кредитів, недостатність інформації про можливі варіанти використання відходів. Очевидно, у скороченні продовольчих втрат та відходів повинна бути заінтересована держава, оскільки це сприяє підвищенню продовольчої безпеки бідних верств населення та забезпеченню екологічної сталості. З метою стимулювання учасників ланцюга поставок вкладати інвестиції в збереження, бережне відношення та розумний перерозподіл продуктів харчування існує необхідність у розробці національної стратегії та прийняття відповідних законопроектів в області скороченні продовольчих втрат і харчових відходів.

Актуальність скорочення втрат та відходів продовольства підвищується в умовах ведення війни Україною, яка зумовила погіршення продовольчої безпеки унаслідок труднощів щодо забезпечення фінансовими ресурсами, додержання агротехнологічних вимог процесу вирощування сільськогосподарської продукції через обмеження доступу до посівів, сільськогосподарських тварин та птиці та їх втрату, руйнуванням будівель виробничої інфраструктури, сільськогосподарських угідь, доріг та іншої цивільної інфраструктури. Підвищені ризики розірвання ланцюгів поставок продовольства мають місце як на локальному рівні, так й національному та міжнародному, мінімізація яких можлива за умови звільнення окупованих територій та відновлення доступу до головних національних центрів логістики.

На сьогодні важливо розробити стратегічну програму скорочення продовольчих втрат та відходів та систему дієвих важелів стимулювання бізнесових структур до їх реалізації. Саме тому важлива роль у вирішенні цієї проблеми відводиться державі та науковим установам як у розробці дієвих важелів регулювання, так й обґрунтуванні методичних підходів до об'єктивного та прозорого оцінювання величини продовольчих втрат та відходів із урахуванням методик міжнародних організацій та провідних країн світу.

Існує необхідність у створенні комплексної інформаційної бази щодо продовольчих втрат та відходів, оскільки їх відсутність не дозволяє обґрунтувати дієву національну програму щодо їх скорочення. Це пов'язано із тим, що оцінювання втрат харчових продуктів у ланцюгах поставок, а також ідентифікація причин та вартості має вирішальне значення для сприяння їх скороченню та визначенню пріоритетних дій та заходів.

Важлива роль у вирішенні цієї проблеми відводиться науковим та освітнім закладам, які повинні зорієнтувати свою діяльність на формування моделі відповідального споживання на основі проведення міждисциплінарних досліджень, публікуванні статей, проведенні спеціальних заходів та включенням до освітніх програм окремих дисциплін та доповнення робочих програм з окремих дисциплін питань щодо скорочення продовольчих втрат та відходів.

Список використаних джерел

1. Santeramo Fabio G., Lamonaca E. Food Loss–Food Waste–Food Security: A New Research Agenda. *Sustainability*, 2021, 13(9), 4642. <https://doi.org/10.3390/su13094642>
2. Abiad, M.G.; Meho, L.I. Food loss and food waste research in the Arab world: A systematic review. *Food Secur.*, 2018, 10. P. 311-322. <https://doi.org/10.1007/s12571-0782-7>

3. FAO. How to Feed the World in 2050. Popul. Dev. Rev. 2009, 35, 837–839. Electronic resource: access mode: https://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/expert_paper/How_to_Feed_the_World_in_2050.pdf
4. FAO. 2019. The State of Food and Agriculture 2019. Moving forward on food loss and waste reduction. Rome. Electronic resource: access mode: <https://www.fao.org/3/ca6030en/ca6030en.pdf>.
5. Marcantonio F., Twum E.K., Russo C. Covid-19 Pandemic and Food Waste: An Empirical Analysis. Agronomy 2021, 11, 1063. <https://doi.org/10.3390/agronomy11061063>
6. Ellison B., Kalaitzandonakes M. Food Waste and Covid-19: Impacts along the Supply Chain. Farmdoc daily 2020. 10. Electronic resource: access mode: <https://farmdocdaily.illinois.edu/2020/09/food-waste-and-covid-19-impacts-along-the-supply-chain.html>
7. Державна служба статистики України. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України». Київ, 2021. 59 с.
8. FAO. 2021. Food Security and Livelihoods Assessment in Eastern Ukraine. Electronic resource: access mode: https://fscluster.org/sites/default/files/documents/eastern_ukraine_gca_food_security_and_livelihood_final-ready_to_print.pdf

УДК 631.147-025.12(477)

БАТАЖОК С.Г., канд.екон.наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Виробництво органічної продукції поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного різноманіття, відновлення родючості ґрунтів, збереження природних ресурсів, добробуту тварин, розвитку сільських територій та сприяння гармонії між людиною і природою.

Ключові слова: *органічна продукція, органічне виробництво, експорт органічних продуктів, органічне сільське господарство, внутрішній ринок органічної продукції.*

Органічна продукція — сільськогосподарська продукція, зокрема харчові продукти та корми, отримані в результаті органічного виробництва.

Органічне виробництво — сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [1].

Органічним вважається продукт, який не містить ГМО, агрохімікатів, пестицидів, антибіотиків, гормональних препаратів, стимуляторів росту, штучних ароматизаторів і барвників та інших синтетичних і хімічних складових. Навпаки, органічний продукт містить виключно природні речовини.

Органічне сільське господарство в Україні почало розвиватися в 1990-х рр. Почали створюватися перші господарства, які запроваджували органічні методами. З 2010р. розвиток галузі розвивався стрімкими темпами через приділення уваги екологічним питанням, зростання активного екологічного руху та підвищенню попиту на органічну сировину в ЄС.

Зараз в Україні працює понад 400 органічних сільськогосподарських підприємств. Вони обробляють площу понад 400 000 гектарів. Більшість із них

сертифіковані за стандартами органічного виробництва ЄС, інші – за стандартами органічного виробництва США та інших країн (табл. 1.).

Таблиця 1 – **Органічне виробництво в Україні**

Роки	Кількість органічних операторів		Площа с/г земель, зайнятих під органічне виробництво, га	
	Всі оператори	З них с/г виробники	Площа с/г земель (органічних і перехідного періоду)	З них з органічним статусом
2016	426	294	381173	289551
2017	504	304	289000	201000
2018	635	501	309100	233500
2019	617	470	467980	384529
2020	549	419	462225	410583

Джерело : [2].

Сільськогосподарські підприємства та площі однаково розміщені по всій території України. Найбільші зайняті під органічне виробництво площі розташовані на південному сході уздовж узбережжя Чорного моря (на територіях, які особливо постраждали від війни 2022 р.), також у центрі та на заході України. Основні площі під органічними зерновими та олійними культурами лежать на півдні та на північному сході.

Українські органічні господарства вирощують багато різних культур, зокрема: зернові, зернобобові, спеціальні культури (насамперед плодови) та овочі. В Україні існує кілька великих органічних молочних ферм але частка пасовищ і молочного тваринництва відносно невелика. Курей і свиней в органічному виробництві України небагато. Коренеплодів вирощують відносно мало. Значною відмінністю українських компаній є те, що вони дуже орієнтовані на експорт продукції. Експорт органічної продукції орієнтований в основному на країни Європи, на ринок яких у 2020р. було спрямовано 73 % українського «органічного» експорту.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на 2020р. в Україні працювало 549 сертифікованих органічних підприємств. 419 з них — це виробники сільськогосподарської продукції, які обробляють органічними методами біля 460 000 га землі (більше 1,1% загальної площі сільськогосподарських угідь). Практично всі господарства сертифіковані відповідно органічному регламенту ЄС. Органи органічного інспектування України акредитовані в рамках органічного регламенту ЄС, найбільший з цих органів — «Органік Стандарт», який у 2020 р. інспектував в Україні майже 400 з 549 органічних підприємств.

Споживання органічних продуктів в Україні останніми роками стабільно зростає. Це майже виключно продукти, сертифіковані згідно з органічним регламентом ЄС: з одного боку імпортовані з ЄС, з іншого — органічні продукти, вирощені та вироблені в Україні. Органічними продуктами, що виробляються та реалізуються в Україні в основному через мережі супермаркетів є: молочні продукти, зернові продукти, овочі та фрукти (табл. 2.).

Таблиця 2 – Внутрішній ринок органічної продукції України за 2020 р.
(еквівалент 25,1 млн. дол. США за курсом НБУ на 31.12.2020р.)

Вид продукції	Кількість, тонн	Сума, млн. грн.
Молочна продукція	5085	420
Круп'яні і зернові вироби, борошно, насіння	1420	125
Овочі та фрукти	660	25
Яйця	220	25
Соки, напої пасти	140	10
М'ясні продукція	115	40
Прянощі та спеції, цукор	85	20
Олія в асортименті	65	15
Морозиво	20	9
Інша продукція	40	20
Разом	7850	709

Джерело : [2].

Проблемами щодо збуту органічної продукції, за результатами досліджень виробників та переробників, які працювали на внутрішньому ринку є: низька купівельна спроможність (69%), зменшення попиту (56%), порушені ланцюги поставок (51%), проблеми зі збутом (43%), низька обізнаність споживачів щодо органічної продукції (28%), доступ до виробничих потужностей (22%), маркетингові інструменти (14), технічні проблеми (11%), брак органічної сировини (11%), інше (4%) [3].

Органічне сільське господарство відіграє важливу роль в Україні.

Обмежене використання зовнішніх ресурсів, комплексний підхід до господарювання та включення бобових у виробничий цикл є вирішенням проблем харчової та продовольчої безпеки в Україні [4].

Україна набула значного досвіду в органічному виробництві, досягла результатів з підготовки спеціалістів для органічного сільського господарства та зарекомендувала себе як надійний партнер на міжнародних органічних ринках. Необхідним є подальший розвиток виробництва органічних продуктів на внутрішньому ринку та експорт продукції до ЄС та інших регіонів світу. Серед пріоритетів України є харчова і продовольча безпека, включно з органічним виробництвом.

Список використаних джерел

1. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції :Закон України від 2018 р. N36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>
2. Органічне виробництво (інфографіка): веб-сайт. URL: <https://organicinfo.ua/infographics/>
3. Органічне виробництво в Україні: веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>
4. Німецько-українська співпраця в галузі органічного сільського господарств: веб-сайт. URL: <http://www.coa-ukraine.com/ua/>

БЛИК О.В., канд. екон. наук

ПОЛЩУК С.П., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розглянуто стан та тенденції зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. Охарактеризовано особливості товарної та географічної структури зовнішньої торгівлі товарами України.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, товарні групи.

В умовах посилення глобалізації зовнішньоекономічна діяльність представляє собою один із головних напрямків розвитку сучасних держав світу, є джерелом товарів, виробництво яких неможливе в межах країни, а також доходів від експортно-імпортних операцій. У зв'язку із прагненням України стати повноправним членом міжнародного співробітництва і товарного обігу та налагодити економічну співпрацю з іноземними партнерами, обсяги зовнішньоекономічних операцій за останні роки суттєво збільшилися. Однак повномасштабне вторгнення росії спричинило утворення колосальних проблем в усіх сферах національної економіки, а особливо у сфері зовнішньоекономічної діяльності України [2].

Не дивлячись на побоювання, що Україна в умовах війни може повністю втратити свою присутність на зовнішніх ринках, вартісні об'єми скорочення товарного обігу за підсумками першого півріччя 2022 року порівняно з аналогічним періодом 2021 року склали 21,3%. Причому скорочення обсягів експорту було більш суттєвим (на 24%), ніж імпорту (на 18,6%). Слід відмітити, що при зменшенні товарного обігу на 21,3%, його фізичний обсяг скоротився майже на 36%, що пояснюється зростанням світових цін на вітчизняні товари, які відносяться до статей традиційного експорту. Так, в першому півріччі 2021 р. товарообіг складав 61 млрд. дол. США, а його фізичні обсяги – 106,4 млн. т., тоді як за перші шість місяців 2022 р. ці показники становили 48 млрд. дол. США та 68,2 млн. т. відповідно.

Починаючи, з другого кварталу 2022 року, експортно-імпортні поставки почали поступово відновлюватися, і в липні 2022 року обсяги імпорту наблизилися до показника 2021 року – 4,7 млрд. дол. США (у 2021 році було 5,5 млрд. дол. США). Нажаль, ситуація з експортом набагато складніша, ніж з імпортом, а зростання його обсягів на 36,9% у січні-лютому 2022 року не дало змогу компенсувати його суттєве скорочення в березні-червні (на 48,1%). І хоча зараз спостерігається поступове відновлення експортних поставок, їх рівень набагато нижчий порівняно з аналогічним показником минулого року, що зумовило подальше нарощування негативного сальдо зовнішньої торгівлі.

Щодо товарної структури експортно-імпортних поставок, ми спостерігаємо, що в експорті за перше півріччя 2022 року домінують продовольчі товари та сільськогосподарська продукція (45% від загального експорту), метали та вироби з них (17%), машини, устаткування і транспорт (10,5%) та мінеральні продукти (10%). У структурі імпорту найбільшу питому вагу мають машини, устаткування і транспорт (28%), паливно-енергетичні товари (25%), продукція хімічної промисловості (18%), а також продовольчі товари та сільськогосподарські товари (11%) [1].

Повномасштабне вторгнення країни-агресора призвело до блокування північного та східного напрямків країни і, як наслідок, до географічної обмеженості зовнішньої торгівлі України. Ситуацію значно ускладнювало і блокування морських портів та можливості використання південного напрямку для реалізації експортних поставок. Таким чином, західний напрямок став єдиним для зовнішньої торгівлі України, у зв'язку з чим логічним було зростання частки країн ЄС в географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами – із 40,8% у 2021 році до 52,2% у 2022 році. Доцільно зауважити, що відміна країнами ЄС торговельних обмежень на український експорт дозволяє вітчизняним товарам конкурувати з товарами країн ЄС та нарощувати експорт, що є інструментом підтримки України в умовах війни і буде сприяти інтеграції економіки України до економічного простору ЄС.

Аналіз показує, що частка країн СНД в географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами скоротилася до 10%, а товарообіг – на 45%. Особливо істотним було падіння експорту до цих країн (на 59% або до 1,6 млрд. дол. США), що пояснюється зменшенням поставок українських промислових матеріалів, капітального обладнання та його частин й аксесуарів, а також сільськогосподарської продукції.

Кризові явища в економіці традиційно починають посилювати значення та позиції експорту агропромислового комплексу. Так, їх частка в товарній структурі експорту зросла із 36,1% до 44,5%. Слід відмітити, що у довоєнний час сільське господарство України генерувало близько 40% валютних надходжень, тоді як у 2022 році, враховуючи просідання більшості галузей вітчизняної економіки, серед яких насамперед металургія, можна спрогнозувати збільшення цієї частки. Аналіз першого півріччя 2022 року показує, що експорт товарів АПК упав лише на 7% (або на 703 млн. дол. США) порівняно з відповідним показником за 2021 рік. Цьому сприяли відносно активна торгівля останніми довоєнними місяцями, а також активне переналаштування логістики через залізничне сполучення.

За оцінками Світової торговельної організації, воєнні дії в Україні нанесли серйозний удар по світовій економіці та призвели до суттєвого підвищення цін і зменшення доступності до товарів вітчизняного експорту. Найбільш глобальний негативний ефект від воєнних дій в Україні спостерігається на ринку зернових культур, зменшення поставок яких спричинили суттєві ризики продовольчої кризи в бідних регіонах світу [3].

Насьогодні вітчизняні аграрії стикнулися з надзвичайно складними викликами, а умови, в яких зараз знаходиться експорт вітчизняних товарів АПК, треба неодмінно покращувати за рахунок розширення коридорів для експорту, запуску держпрограми викупу продукції у первинних виробників за економічно обґрунтованими цінами, створення сприятливих умов для тимчасового та постійного зберігання зерна, а також фінансової підтримки фермерів.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. (2022). Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. [Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / наук. ред. І.З. Сторонянська; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2022. 70 с. \(Серія «Проблеми регіонального розвитку»\). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>](http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf)
3. World Food Situation. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>

ПОНЕДІЛЬЧУК Т.В., канд.екон.наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ВИРШАЛЬНІ ЧИННИКИ У ВІДНОВЛЕННІ АГРАРНОГО СЕКТОРА У ПІСЛЯВОЄННІ РОКИ

Війна вдарила по аграрному сектору в Україні та світі призвівши до колосальних прямих збитків: знищення техніки, зменшення сільськогосподарських площ, відтік персоналу. Тому, в край необхідно напрацювати механізми підтримки та відновлення, агровиробника.

Ключові слова: агробізнес, інновації, війна, збитки, криза, експорт.

Багато років український агропромисловий комплекс до повномасштабного вторгнення РФ посідав провідні позиції серед експортерів світу. У 2021 році 40 % від загального експорту України становила агропродукція.

Повномасштабна війна стала справжнім випробуванням для аграріїв. Вторгнення спричинило руйнування налагоджених роками процесів, логістичних ланцюгів та ринків збуту, що стало для українських фермерів двома великими проблемами, за якими почалися проблеми меншого масштабу — зменшення обігових коштів, касові розриви, подорожчання пального. Багато посівних територій було заміновано, до частини немає доступу, знищено техніку та склади.

З початку повномасштабного військового вторгнення РФ АПК України втратив \$4,3 млрд. [1]. Так, за оцінкою експертів, втрати одних лише сільгоспугідь від окупації, забруднення мінами та нерозірваними боеприпасами чи прямого фізичного пошкодження складають \$2,1 млрд. Загалом втрати складають від 20% до 60% (залежно від руйнувань, спричинених військовими діями) врожаю. В Уряді України запевняють, що всередині країни, ключових резервів на 2022 рік достатньо, але виникає питання про значне скорочення (або навіть ембарго) на експорт окремих культур. Військові дії, в основному, відбувались або відбуваються в 12 областях України, де вирощується більшість сільськогосподарських культур. Ситуація ускладнюється не лише бойовими діями, а й складною економічною ситуацією. Є проблема з паливно-мастильними матеріалами (та їх цінами), організацією логістики тощо. Російські війська свідомо знищили і досі продовжують нищити значну кількість сільськогосподарських об'єктів.

Війна вдарила по найбільш слабких місцях аграрного сектору в Україні та світі призвівши до колосальних прямих збитків: знищення техніки, зменшення сільськогосподарських площ, відтік персоналу, які продовжують збільшуватись, і наразі не можуть бути остаточно оцінені. Ще більші збитки мають супутній характер: руйнування логістики, ланцюжків постачання, блокування портів призвели до величезних втрат сектору сільського господарства. Неможливість експорту у звичних обсягах впливає не тільки на Україну, але і на увесь світ. Попри те, що голод Україні не загрожує, неможливість реалізувати свою продукцію фермерами (через блокування морських портів) призводить до суттєвого падіння цін на неї. Разом зі значним подорожчанням витратних матеріалів, це призводить до вкрай важкої ситуації в галузі. Переважна більшість підприємств просто не в змозі проводити подальшу роботу, оскільки їх витрати є набагато більшими, ніж надходження.

Так, виходячи з вище сказаного необхідно напрацювати механізми підтримки та відновлення, як дрібного, так середнього агровиробника. Виходячи з проведених глибинних інтерв'ю та фокус-групових досліджень, які були проведені Фондом

«Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва засвідчують, що серед основних рекомендації можна виокремити наступні:

- Розробити механізми, за якими фермери зможуть купувати паливо-мастильні матеріали, якщо криза поглибитися;
- Необхідно розробити програми пільгового кредитування або співфінансування закупівлі сільськогосподарської техніки, яка була пошкоджена або знищена внаслідок російського вторгнення;
- Унормування податкової політики Уряду стосовно фермерів. Відміна подвійного оподаткування землі через податок на землю, та мінімальне податкове зобов'язання. Спрощення адміністрування ПДВ;
- Здійснити законодавчі зміни для простішого оформлення і залучення сезонних працівників (зменшити податкове навантаження на оплату праці, задля уникнення масового неофіційного оформлення працівників);
- Створення загальнодержавної сільськогосподарської біржі, для покращення збуту продукції;
- Проведення інформаційних кампаній, з приводу відновлення діяльності ведення сільського господарства та запровадження зелених технологій у сільському господарстві;
- Надання можливостей пільгового фінансування для закупівля насіння, добрив, хімічних засобів для фермерських господарств;
- Надання максимального пріоритету для організації логістичних коридорів залізничним транспортом, для вивезення великогабаритної продукції (зерна). Формування паромно-портових маршрутів (південь Одеси).
- Організація спеціальних фінансових програм для швидкого будівництва сховищ (елеваторів) на Заході країни.
- Розширення програм низьковідсоткових кредитів для поповнення обігових коштів тривалістю від одного до трьох років.
- Співфінансування невеликих переробних заводів, задля збільшення доданої вартості продукції та зменшення об'ємів експортної кризи.
- Організація грантових програм для дрібних та середніх фермерів, кошти з яких підуть на закупівлю сільськогосподарської техніки, взамін втраченої або знищеної внаслідок російської військової агресії;
- Проведення інформаційних кампаній, з приводу європейських бізнесових практик ведення сільського господарства та запровадження зелених технологій у сільському господарстві;
- Встановлення режиму максимального сприяння експорту товарів сільськогосподарського призначення через залізничні та автошляхи.
- Співфінансування або надання пільгових кредитів для будівництва постійних або тимчасових сховищ (елеваторів) поблизу кордону України і ЄС.
- Співфінансування невеликих переробних заводів, задля збільшення доданої вартості продукції та зменшення об'ємів експортної кризи [2].

Крім того, варто відзначити, що по завершенню війни вирішальну роль у відновленні як експорту, аграрного сектора та держави загалом будуть мати інновації. За для цього необхідно продовжувати працювати над збільшенням інноваційності аграрного сектора, навіть коли важко, адже інновації не з'являться якщо припинити працювати. Так, вже зараз із аграріями зв'язуються компанії, які пропонують свої послуги з внесення засобів захисту рослин дронами. Адже, у пізніх фазах росту культур (коли кліренсу самохідних обприскувачів уже не вистачає для виконання роботи без істотних пошкоджень посіву) дрони можуть залишитися єдиною опцією в цьому сезоні.

Компанії, які мали потрібний рівень технологічного розвитку до війни, повною мірою користуються ним зараз для виживання.

Попри всі існуючі складнощі, катастрофи з постачанням матеріальних ресурсів опитані агровиробники не спостерігають. Та й постачальники насіння, ЗЗР та інших складових аграрного виробництва спрямовують на забезпечення ресурсами всі зусилля. Також продовжують розвиток цифрові технології. На період війни деякими компаніями («Сингента») навіть були надані вільні доступи до деяких цифрових рішень.

Список використаних джерел

1. Агробізнес під час війни: як побудувати ефективну діяльність та на що звернути увагу. URL: https://biz.ligazakon.net/news/213244_agrobznes-pd-chas-vyni-yak-pobuduvati-efektivnu-dyalnsta-na-shcho-zvernuti-uvagu (дата звернення: 12.09.2022)
2. Оцінка перспектив відновлення дрібного та середнього агробізнесу в Україні та аналіз ключових запитів. URL: <https://dif.org.ua> (дата звернення: 28.09.2022)

УДК 378:63:005.332.4:502.131.1

ВАСИЛЕНКО О.І., асистент

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Запропоновано методологічні засади дослідження конкурентоспроможності аграрних закладів вищої освіти. Визначено науково-методичні принципи в спрямуванні їх діяльності щодо реалізації принципів сталого розвитку сільського господарства.

Ключові слова: аграрний заклад вищої освіти, конкурентоспроможність, сталий розвиток, сільське господарство, науково-методичні принципи.

Сталий розвиток є розвиток, який відповідає вимогам сучасності. Вища освіта відіграє ключову роль у розвитку сталого розвитку суспільства. Якісна підготовка фахівців аграрної сфери має формуватися в інтересах сталого розвитку сільського господарства [1-5]. Університети є генераторами знань та основною ланкою відтворювального ланцюга знань, відповідно посідають провідне місце в економіці знань – системі, де знання поставлено в основу економічного розвитку в якості основної продуктивної сили [6]. Логіка проведення даного дослідження характеризується теоретико-методологічними засадами забезпечення конкурентоспроможності аграрного університету і базується на теоретичному базисі системи концепцій: економіки знань; сталого розвитку; конкуренції та конкурентоспроможності; створення цінностей (рис. 1). Вважаємо, що для аграрних закладів вищої освіти (ЗВО) доцільно розширити склад концептуальних засад, які необхідно враховувати при формуванні загальної концепції сталого розвитку, унікальної для кожної освітньої організації. З одного боку це забезпечує їм високий рівень конкурентоспроможності, а з іншого – сприяє внесенню помітного внеску у вирішення проблем сталого розвитку сільського господарства.

Корпоративна, в т.ч. конкурентна стратегія університету, повинна бути інструментом вирішення глобальних, національних, регіональних та локальних викликів і загроз, оскільки в цьому полягає одна із ролей університетів як генераторів та агрегаторів знань для побудови сталого суспільства. Концепція забезпечення

конкурентоспроможності аграрних ЗВО включає систему принципів та методів, які зорієнтовані на формування певного способу їх функціонування в конкурентному середовищі ринку послуг вищої освіти з метою реалізації принципів сталого розвитку.

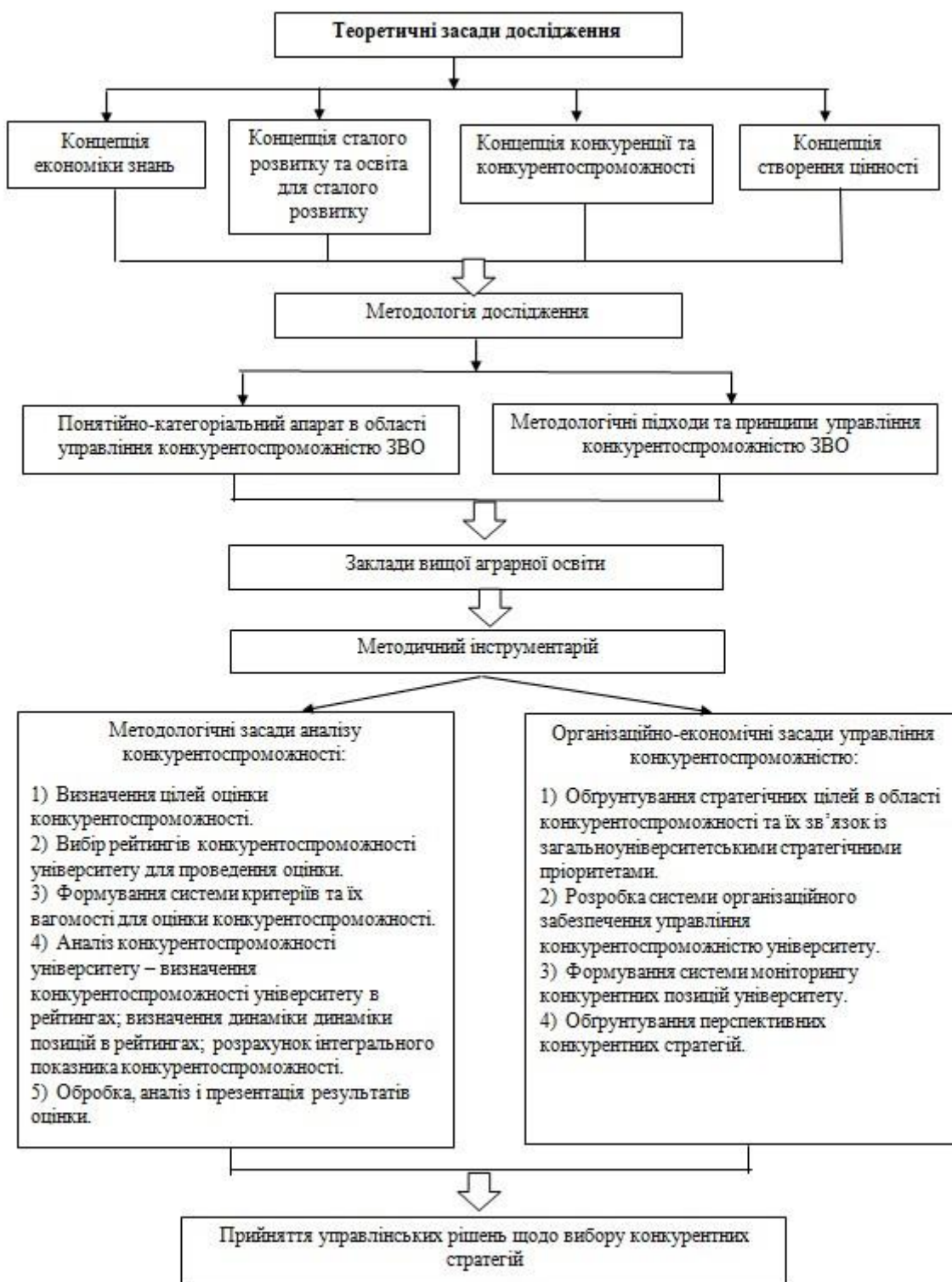


Рис. 1. Методологічні засади дослідження конкурентоспроможності аграрних закладів вищої освіти

Джерело: розроблено автором.

Методологічну основу дослідження склали базові положення теорії конкурентоспроможності організації, а також діалектичний, системний, комплексний підходи до дослідження питання управління конкурентоспроможністю та сталості ЗВО. Крім того, концептуальний підхід поєднує методи дедукції, індукції, аналогій, логічного аналізу та синтезу, системного та порівняльного аналізу, узагальнення, класифікації, статистичних та соціологічних методів, методи економічного аналізу.

При проведенні дослідження необхідно визначити науково-методичні принципи, яких повинен дотримуватися ЗВО в спрямуванні напрямів своєї діяльності щодо реалізації принципів сталого розвитку. Так, принципи забезпечення сталої конкурентоспроможності ЗВО передбачає об'єднання в єдине ціле економічну, соціальну та екологічну сфери його діяльності. Вважаємо, що елемент конкурентоспроможності «дослідження та інновації» виконує науково-дослідницьку та інноваційну функції, а, отже, повинен додержуватися відповідних принципів в аспекті сталого розвитку. Принцип науковості і фундаментальності передбачає повноту, глибину та актуальність знань, відповідність причино-наслідкових зв'язків, забезпечення кореляції теорії та практики. Принцип випереджального розвитку передбачає забезпечення відповідної реакції на запити, які відповідають пріоритетним напрямам соціально-економічного розвитку; орієнтацію на створення умов до інноваційного розвитку. Принцип відповідальності перед майбутніми поколіннями передбачає орієнтацію не лише на поточні, але й на майбутні потреби, довготривалий характер і відповідальність за результати у цих напрямах діяльності.

Отже, запропоновані методологічні засади дослідження конкурентоспроможності аграрних ЗВО будуть сприяти у вирішенні проблем сталого розвитку сільського господарства, а визначені науково-методичні принципи спрямовані на об'єднання в єдине ціле економічної, соціальної та екологічної сфер його діяльності.

Список використаних джерел

1. Сергієнко Т. Вплив сучасної освіти на сталий розвиток суспільства. Освіта як чинник формування креативних компетентностей в умовах цифрового суспільства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2019. С. 150 -152. DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2019.189242>
2. Холявко Н.І., Жаворонок А.В., Попело О.В., Колоток М.О. Вплив вищої освіти на сталий розвиток національної економіки. *Economic Synergy*. 2022. №1-2 (3-4). С. 141 - 153. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-11>
3. Левкіна Р., Левкін А., Ряснявська А. Сучасна освіта у структурі сталого розвитку підприємства аграрного бізнесу. *Організація та управління*. 2018. №1. С. 45-47.
4. Zaleniene I., Pereira P. (2021). Higher Education For Sustainability: A Global Perspective. *Geography and Sustainability*. Vol. 2. P. 99-106. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2021.05.001>
5. Franco I., Saito O., Vaughter P., Whereat J., Kanie N., Takemoto K. (2018). Higher education for sustainable development: actioning the global goals in policy, curriculum and practice. *Sustainability Science*. Springer Japan KK, part of Springer Nature 2018. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0628-4>
6. Мельник Л. Ю. Місце і роль аграрної освіти в становленні економіки знань. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль: ВПЦ ТНЕУ “Економічна думка”. 2016. Т. 23. № 1. С. 60-67.

БОРЩИК В.М., аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ОВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Доведено, що ринок свіжих овочів складається із численних субринків, якому властивою є досконалою конкуренцією. Висвітлено, що для спеціалізованого ринку овочів характерною є внутрігалузева, досконала (чиста) і монополістична конкуренція. Виділено особливості виробничого процесу вирощування, переробки, зберігання овочевої продукції, які впливають на специфіку функціонування ринку овочів.

Узагальнено особливості овочевого ринку, а саме: низька еластичність попиту; високі затрати виробництва; широка диференціація асортименту овочів, локальний характер задоволення споживчого попиту; вищий рівень середньомісячного споживання сільським населенням; товаровиробниками є особисті селянські господарства та малі сільгоспідприємства, скорочення прогнозних обсягів товарної пропозиції в умовах воєнного стану; висока залежність пропозиції від змін погодних умов; сезонний попит на продукцію; низький рівень розвитку ринкової інфраструктури; висока концентрація потенційних споживачів овочів у містах; вплив посередників на рівень цін; слабка інформованість суб'єктів ринку.

Ключові слова: ринок овочевої продукції, попит, пропозиція, інфраструктура ринку, структура ринку, товарорух продукції.

Овочівництво є важливою галуззю сільського господарства країни, оскільки забезпечують споживачів різними культурами різних термінів дозрівання. Це підтверджується тим, що овочі відносяться до незамінних продуктів харчування, складають важливу частину щоденного раціону людини. Водночас, товаровиробники овочів підтримують зайнятість сільського населення, забезпечують надходження до бюджетів різних рівнів, а також виконують певні соціальні функції.

Овочі є важливим джерелом мікроелементів, необхідних для здорового харчування, що зумовлює їх необхідність включення до щоденного раціону харчування людини. Однак вважається, що сьогодні споживачі, навіть із вищими доходами, не досягають цієї мети. Саме це пояснює необхідність дослідження кон'юнктури ринку овочевої продукції, оскільки його важливість визначається не лише в аспекті забезпечення здорового харчування, а й можливостями формувати доходи для малих фермерських господарств, диверсифікувати товарну пропозицію на основі розробки раціональних сівозмін, можливість запроваджувати зрошення та інше, що знижує ризики для товаровиробників. З метою досягнення економічної стійкості фермери можуть обрати модель інтеграції вирощування овочів у існуючі системи виробництва основних культур, або перейти до спеціалізованого виробництва овочів.

Як зазначає український вчений О. Захарчук овочівництво є специфічною галуззю рослинництва через розгалужений перелік видів овочевих культур, які різняться технологіями вирощування, різними термінами зберігання овочевої продукції, економічними результатами, та робить висновок про необхідність формування цивілізованого ринку на основі упорядкування оптової торгівлі [4]. Цілком поділяємо цю позицію, однак з метою досягнення збалансованого розвитку ринку овочевої продукції нагального вирішення потребують питання інноваційного забезпечення товаровиробників, підвищення дієвості інструментів державної підтримки як на рівні виробництва, так й переробки овочів, реалізація проєктів на основі краудфандингу або ваучерів, тощо [5,6].

За позицією вітчизняної дослідниці І. Сало у нинішніх умовах існує необхідність у нарощенні обсягів товарної пропозиції овочевої продукції у зимово-весняний період та досягнення науково обґрунтованих норм їх споживання населенням країни [7]. Очевидно, що цілорічне забезпечення споживачів овочами вимагає удосконалення елементів ринкової інфраструктури та формування культури здорового харчування серед населення.

Водночас, окремі науковці розглядаються ринок овочів та плодів, як єдине ціле [8,9], що, на нашу думку, як з методичного аспекту є не коректним, так й прикладного, оскільки це відмінні між собою об'єкти дослідження, які різняться технологіями вирощування, зберігання, відтворювальними процесами, особливостями споживання, тощо. Окрім цього, плодів культури займають 70% у структурі світової плодоовочевої продукції, а овочі – лише 30% [10], що дозволяє зробити висновок про локальний характер ринку, тобто для внутрішнього споживання.

Методологічно ринок овочів відноситься до сільськогосподарських ринків і включає декілька спеціалізованих ринків, представлених на рис. 1.

Ринок свіжих овочів складається із численних субринків, які включають більш 30 різновидів овочів, які вирощуються вітчизняними товаровиробниками та поставок із-за кордону. Зазначимо, що ринку сільськогосподарської продукції, в тому числі й ринку овочевої продукції, властивим є риси ринку досконалої конкуренції. Ця галузь характеризується великою кількістю незалежно діючих продавців. Визначальним фактором формування рівноважної ціни є співвідношення попиту та пропозиції, а для сільськогосподарського товаровиробника основними факторами формування конкурентних переваг є ціна та якість продукції. У таких умовах стратегією розвитку виробника овочів на обсягів є зміна обсягів виробництва залежно від привабливості ринкової ціни.

Механізм формування ринкових цін має високу здатність встановлювати та автоматично підтримувати рівень цін, який відповідає цінності, корисності продукту. Ринкова ціна виражає сукупну оцінку товару на основі попиту, пропозиції, затрат корисності, що втілює її у вигляді єдиної ціни. Тим самим у ній відображається і собівартість продукції, та її обмінний курс щодо інших товарів, і споживчі якості. Отже, через ринок як елемент відтворювального процесу реалізуються вимоги економічних законів – закону вартості, закону розподілу по праці та інших, що при відповідних умовах забезпечує задоволення суспільної потреби, неперервність функціонування розширеного відтворення. Регуляторами ринкових відносин при цьому є попит та пропозиція, ціна, інструменти державного регулювання, через які здійснюється вплив на ринок на основі податкової, кредитної, дотаційної та інших видів політики. Отже, ринок будь-якої продукції, який повноцінно функціонує представляє собою сукупність його складових, відсутність яких призведе до зниження ефективності ринкових відносин. Так, ринок овочів відкритого ґрунту та будь-який його різновид складається із: спеціалізованих ринків (субринків); об'єктів ринкової інфраструктури; ринкового механізму саморегулювання. Відсутність або недостатній розвиток хоча б одного із складових призводить до зниження ефективності функціонування ринку овочів, а відповідно, до неповного задоволення потреб потенційних споживачів та до зниження рентабельності галузі овочівництва.

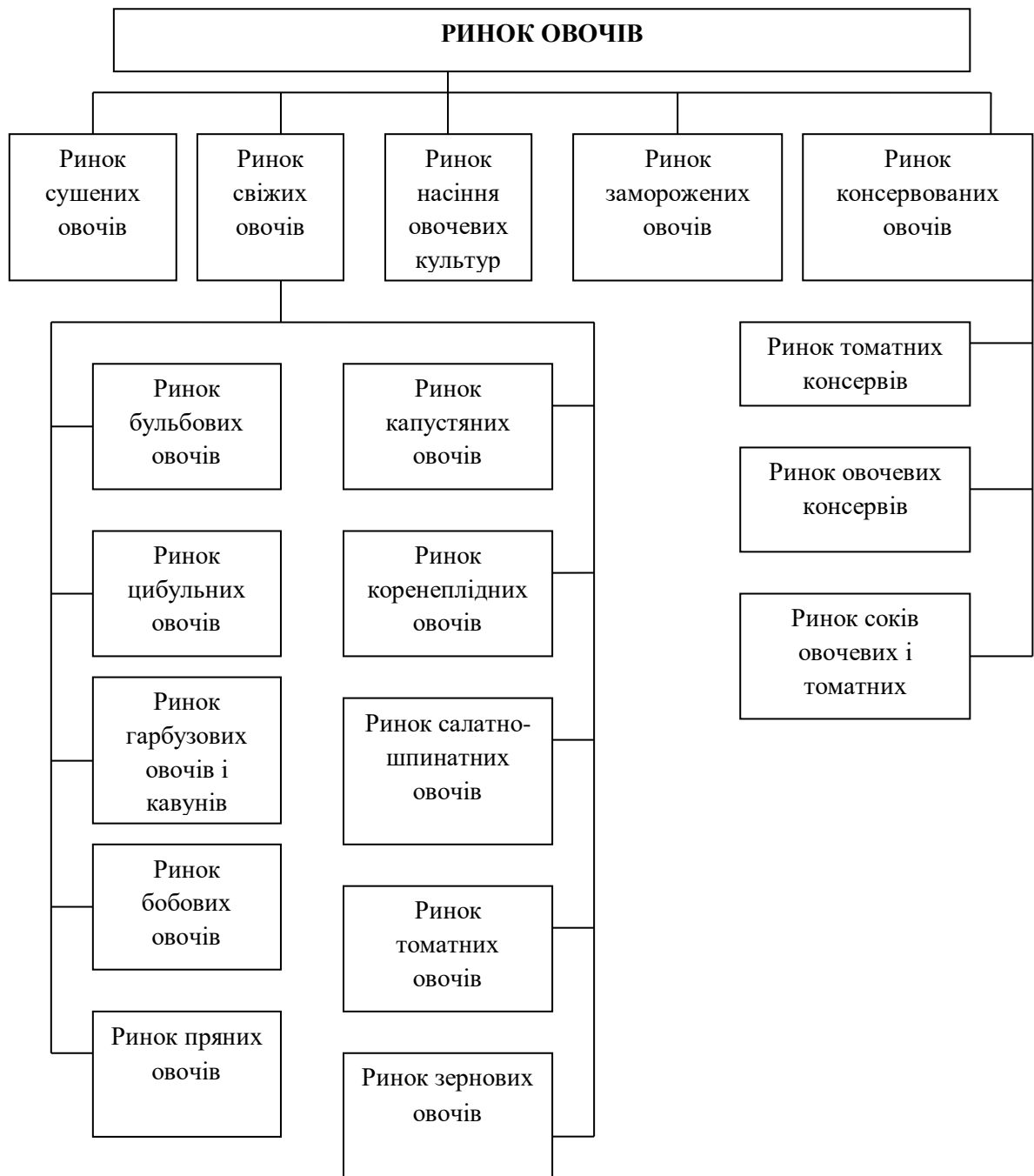


Рис. 1. Організаційна структура ринку овочів відкритого ґрунту

Джерело: розроблено автором.

Зазначимо, що для спеціалізованого ринку овочів характерною є внутрігалузева, досконала (чиста) і монополістична конкуренція. Так, внутрігалузева конкуренція виражається у суперництві між підприємствами, що зайняті виробництвом і продажем овочів відкритого ґрунту, які відносяться до цієї галузі. Вважаємо, що основними інструментами формування конкурентних переваг є зниження витрат виробництва і реалізації продукції, що досягається на основі удосконалення техніки, технології та організації виробництва, а також за рахунок використання методів нецінової конкуренції. У результаті внутрігалузевої конкуренції слабкі, технічно відсталі

підприємства з виробництва овочі із високими витратами виробництва, як правило, витісняються із ринку.

Розглянемо особливості овочевої продукції, які визначають специфіку виробничого процесу по їх вирощуванню, переробці, зберіганню, серед яких нами виділено: овочі є теплолюбними культурами; одержання овочевої продукції можливо лише біологічним синтезом; вирощування овочів вимагає значних витрат порівняно із продукцією інших галузей рослинництва; овочівництво є територіально відокремленим від виробництва інших сільськогосподарських культур; більшість овочів відносяться до продуктів, які погано переносять механічні та гідротермічні впливи; після збирання урожаю, овочі швидко псууються, що вимагає створення умов для зберігання з метою їх ізоляції від впливу навколишнього середовища, з метою уповільнення біохімічних процесів; високий рівень насичення овочів вологою вимагає створення особливих умов при їх зберіганні, частина їх не підлягає зберіганню у звичайних умовах; овочі мають слабкі захисні покривні тканини; вони можуть бути спожитими у сирому та переробленому вигляді; овочі найбільш вибагливі до умов навколишнього середовища.

Водночас, важлива роль овочів серед продуктів харчування, їх вплив на життєдіяльність людини, дієтичне а лікувальне значення створює необхідність їх споживання цілорічно, незалежно від можливостей для виробництва. Саме тому взаємодія між виробництвом і споживанням здійснюється через такі стадії товароруху як зберігання і переробка, а зв'язок між виробництвом, зберіганням, переробкою, торгівлею і споживанням здійснюється процесами доставки та розподілу.

Овочі є дуже широке поняття, однак має дуже не чіткі межі. Найбільш емке визначення овочам було дано професором В.І. Едельштейном, який називав овочами травянисті рослини, які вирощуються людиною заради їх соковитих частин, які споживаються в їжу [21]. До таких рослин, які населення планети використовує у якості овочів, відносять більш 1200 видів по всьому світу, із них найбільш поширеними одержали 690 видів, які належать до 9 ботанічних сімейств. Поширення цих видів овочів у культурі у різних частинах світу і країнах нерівномірно. Так, наприклад, найбільша кількість видів овочевих культур використовується людиною в Азії, чому сприяло багатство її флори та сприятливість клімату: в Японії широко вирощуються близько 100 видів овочів, у Китаї – майже 80, в Індії – більше 60, у Кореї – близько 50 видів. На території нашої країни за різними даними, вирощують до 70 видів овочевих культур, із них 30 мають масове поширення [22].

Зазначимо, що кожна овочева культура має свої індивідуальні біологічні особливості, характеризуються специфічними вимогами до умов навколишнього середовища і способам вирощування, відрізняється способом вживання в їжі. Разом з тим, рослини овочів мають ряд загальних ознак, які дозволяють їх об'єднати в окремі групи. За сукупністю біологічних і господарських ознак можна здійснити класифікацію овочевих культур. В їжу використовують різні частини рослин; за ознакою використання тієї чи іншої частини овочеві рослини поділяються на наступні групи:

плодові (помідор, огірок, баклажан, перець, кабачок, патисон, цукіні, гарбуз, артишок, фізаліс, горох, боби, квасоля, соя, кукурудза цукрова та ін.);

коренеплоди і клубнеплідні (морква, брюква, буряк столовий, редька, редис, ріпа, сельдерей, петрушка коренева, батат, топінамбур, пастернак та ін.);

цибульні (цибуля ріпчаста, цибуля-шалот, цибуля-порей, цибуля-батун, часник та ін.);

листові, у т.ч. капустині (капуста білокачанна, червонокочанна, китайська, листовая, савойська, брюсельська, пекінська, кольрабі, цвітна, броколлі);

зеленні (види салату, цікорний салат (вітліф, ендівій), ескаріол, шпінат, щавель, ревен, портулак, спаржа, амарант, крес-салат, буряк листовий (мангольд), огіркова трава, спаржа, укроп);

пряно-вкусові (аніс, базілік, майоран, естрагон, хрін, катран, коріандр, меліса, м'ята, шалфей, чабер, тмін, розмарін, рута, фехель та ін.).

Однак, такий поділ за частинами культур, які використовуються в їжу, є досить умовним і не зовсім коректним із біологічної точки зору, окрім того, значна різноманітність овочевих культур не дозволяє сформувати просту схему основних груп овочів.

В основі іншої класифікації овочевих рослин базується на їх належності до різних ботанічних сімейств. Така класифікація систематизує різноманітність овочів та дозволяє обґрунтовано планувати сівозміни, коли культури одного ботанічного сімейства не повинні вирощуватися послідовно на одній земельній ділянці.

За тривалістю життєвого циклу усі овочеві рослини поділяються на однорічні, дворічні та багаторічні.

Овочевий ринок України нині представляє собою складну систему і складається із певних підсистем, необхідних і достатніх для вирішення проблеми цілорічного постачання населення овочевою продукцією. Зазначимо, технологія виробництва овочів значно відрізняється від технологічних процесів у рослинництві, як за організацією окремих прийомів, так й за складом засобів та предметів праці. Більшість овочів відноситься до продуктів, які погано переносять навіть не значні механічні впливи та дуже чутливі до гідротермічним показниками навколишнього середовища. У природних умовах терми їх зберігання після дозрівання без втрати якості не перевищує декілька діб, а для окремих видів годин. Це накладає жорсткі обмеження на вибір способу здійснення технологічних прийомів та зумовлює сезонне коливання у потребах затрат праці і матеріальних засобів.

Очевидно, технології вирощування окремих видів овочів істотно відрізняються між собою, але подібність вимог, що зумовлюється «швидкокопсувністю», визначає спільність підходів до організації виробництва таких продуктів, особливо на етапах збирання, транспортування, зберігання.

Однією із специфічних особливостей овочевої продукції полягає у тому, що вона може споживатися як у «сирому», так й переробленому вигляді. Це характерно практично для всіх видів овочів, тому виникає загальна проблема – оптимальний розподіл вироблених продуктів за каналами споживання.

Існують деякі особливості при розгляді наступних етапів просування цієї продукції до кінцевого споживача. У першу чергу це стосується доставки в сферу обігу. Умови транспортування овочів є специфічними, що зумовлено наступними причинами: овочі вимагають наявності спеціалізованої малооб'ємної тари на всіх етапах товароруху; після збирання овочів (вихід із агроєкосистеми) виникає необхідність ізоляції їх від впливу навколишнього середовища з метою зниження біохімічних процесів і подавлення патогенної мікрофлори.

Збирально-транспортні процеси, які охоплюють однією своєю частиною сферу безпосереднього виробництва продукції (збирання), іншою – входять до сфери обігу на її початковому етапі при розподілі за напрямом використання. Залежно від напрямку передбачуваного використання (споживання у сирому вигляді, закладання на тривале зберігання, переробка), схема збирання і транспортування повинна видозмінитися, тому можна говорити про організаційну єдність ланцюга «збирання – транспортування первинний розподіл», що характерно для продукції овочівництва.

Відповідно до потреб людського організму забезпечення овочами повинно бути рівномірним упродовж року, у зв'язку із чим об'єктивно необхідним є створення

великих запасів цих продуктів та їх зберігання упродовж достатньо тривалого періоду часу.

Зазначимо, що тривале зберігання – складний технологічно і трудомісткий процес. Овочі об'єднані між собою, як об'єкти зберігання, одним специфічним показником – високим насиченням тканин водою (у середньому 80-90%), що й визначає відмінності від інших рослинних продуктів при зберіганні. Ця обставина, поряд із слабкою захищеністю покривними тканинами, зумовлює більш високий рівень обміну речовин при зберіганні та нестійкість до фітопатогенних організмів. Очевидно, що збереження якості у часі зберігання цієї продукції не можливо забезпечити без спеціальних технологій із системами регулювання режимів навколишнього середовища щодо температури, вологості та складу газового середовища.

Потенційна здатність окремих видів овочів зберігати свої основні якості («лежкість») є різними та визначаються біологічними особливостями. Механізм формування лежкості ще до кінця не вивчено, однак із урахуванням наукового і практичного досвіду виділяють три групи овочевої продукції [49, 50]: коренеплоди і корнеплоди; плодові овочі; листові овочі.

Зазначимо, що у більшості випадків технічна реалізація процесів переробки здійснюється на одних й тих ж потужностях, де різні види овочів взаємно доповнюють один одного, із одного боку пом'ягчують сезонність виробництва, а із другого – дозволяють створювати комбіновані продукти із новими властивостями. Інтеграція переробки овочевої продукції обов'язково повинна враховуватися при територіальному розміщенні овочівництва і формування сировинних зон переробних підприємств.

Вважаємо, що для ринку свіжих овочів, на відміну продуктів їх переробки, характерною є слабка розвиненість, а в окремих випадках й повна відсутність суб'єктів інфраструктури, віднесених нами у забезпечуючу групу, таких як: рекламні, маркетингові та консалтингові агентства, система логістики, аудиторські компанії та ін.

На основі узагальнення специфіки овочевої продукції та її товароруху нами визначено особливості овочевого ринку, а саме: відносно низькою еластичністю на овочі, коли зміни ціни на продукцію слабо відображається на рівні попиту на неї; високими затратами виробництва овочів, пов'язаних із широтою і диференціацією асортименту овочів, високим рівнем затрат та їх залежність від регіональних особливостей, видів продукції та способами їх виробництва; рівнем розвитку інфраструктури, що включає ряд об'єктів, підприємств та інститутів, які сприяють здійсненню ринкових угод.

Отже, функціонування та розвиток ринку овочів безпосередньо пов'язано із організацією виробництва овочів, розробкою раціональних схем товароруху, удосконалення технології переробки, комплексним використанням усіх складових частин продукту, що поставляється, вибором економічних варіантів доставки для кожного виду овочевої продукції, що сприятиме мінімізації затрат на транспортування, зберігання, а також удосконаленням системи економічних взаємовідносин між суб'єктами ринку.

За даними Державної служби статистики у 2021 р. загальна посівна площа під овочевими культурами становила 3320,1 тис. га, з низ: 1283,1 тис. га було зайнято під картоплею, 452,8 тис. га – овочами відкритого ґрунту (помідори, капуста, огірки, цибуля та ін.), 46,2 тис. га – під баштанними культурами, 1538 тис. га – під кормовими овочами. Відомо, що частка овочів в експорті аграрної продукції становила у 2020 р. лише 0,5% (528 тис. т), а виручка склала 167 млн дол США. У цей період спостерігається також зростання обсягів та частки імпорту овочів, у 2020 р. до 516 тис.т, або 167 млн дол США.

Щодо споживання овочів населенням, то середньомісячна потреба в овочах в

Україні становить 6 кг картоплі на особу та 8,7 кг інших овочів, включаючи баштанні. Визначено, що в сільській місцевості овочів споживають більше (9,2 кг, ніж в міській (8,5 кг). Вважаємо, що за умови поширення культури здорового харчування серед населення країни показники середньомісячного споживання овочів будуть зростати за умови підвищення купівельної спроможності споживачів. Безперечно, що це складно забезпечити в умовах ведення країною війни, однак сільське населення регіонів, які не перебувають під окупацією, збільшить обсяги виробництва овочів та картоплі для власного споживання.

В умовах воєнного стану у країні розірвано ланцюги поставок овочів на внутрішній ринок, що зумовлює його розбалансованість. Ця ситуація впливатиме й на формування попиту та пропозиції на ринку овочевої продукції в короткостроковому періоді внаслідок скорочення посівних площ (за оцінка експертів до 40 % у зонах бойових дій). Середні втрати посівних площ під овочами у 2022 р. орієнтовно сягають 16,3% [23]. Очевидно, що вплив чинника воєнного стану в країні впливатиме на функціонування ринку овочів та вимагатиме розробки дієвих інструментів регулювання в напрямі забезпечення внутрішніх потреб населення країни овочевою продукцією.

Отже, ринок овочевої продукції представляє собою сукупність підприємств сільського господарства, консервної промисловості та об'єктів ринкової інфраструктури, які здійснюють виробництво, переробку, транспортування, зберігання та реалізацію овочевої продукції та об'єднаних спільною задачею – задоволення потреб населення країни у високоякісній овочевій продукції відповідно до раціональних норм харчування та споживчим попитом.

Список використаних джерел

1. Захарчук О. В. Світовий ринок овочів та місце України. Агросвіт. 2018. № 3. С. 3-7.
2. Khan M.K., Zhao X., Akram U., Hashim M. Crowdfunding: An Innovative Approach to Start Up with Entrepreneurship. 2017. Proceedings of the Tenth International Conference on Management Science and Engineering Management, Advances in Intelligent Systems and Computing. https://doi.org/10.1007/978-981-10-1837-4_106
3. Tende G. I., Aburada H., Yamada H., Katayama T. Proposal for a blockchain based agricultural input voucher system. Artificial Life and Robotics. 2022. <https://doi.org/10.1007/s10015-021-00724-9>
4. Сало І.А. Розвиток ринку овочів в Україні. Економіка АПК. 2021. №2. С.41-48.
5. Рожко Н.Я., Шинкаренко Н.В., Таранський І.П. Останні тренди ринку овочів та фруктів. Вчені записки Таврійського національного університету імені І.В. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2019. Т. 30(89), №6(1). С. 30-34.
6. Бочко О.Ю., Рожко Н.Я. Ціна як основний чинник кластерного аналізу ринку овочів та фруктів. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2020. №1. С.48054.
7. Які тренди визначають розвиток світової торгівлі овочами. Електронний ресурс: режим доступу: <https://sapienza.media/tpost/3lhix2e1-yak-trendi-viznachayut-rozvitok-svtovo-t>
8. Эдельштейн В. И. Овощеводство. М., Сельхозгиз, 1962.
9. Яровий Г.І. Овочівництво: навч посіб. / Г.І. Яровий, О.В. Романов. Харків: ХНАУ, 2017. 376 с.
10. Овочі в умовах війни: планове виробництво, посівні площі, залишки. Електронний ресурс: режим доступу: <https://kurkul.com/spetsproekty/1282-ovochi-v-umovah-viyni-planove-virobnitstvo-posivni-ploschi-zalishki>

**СЕКЦІЯ 2. АГРАРНА ПОЛІТИКА, ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, СІЛЬСЬКИЙ
РОЗВИТОК; ЕКОНОМІКА, МЕНЕДЖМЕНТ, ФІНАНСИ,
ІНВЕСТИЦІЇ, МАРКЕТИНГ, ФІНАНСИ, ЛОГІСТИКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО У
АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ**

УДК 338.314:339.187

PARMACLI D., Profesor Univ., Dr.

parmad741@mail.ru,

ORC ID: [0000-0003-2002-6104](https://orcid.org/0000-0003-2002-6104)

TODORICI L., PhD, associate professor

todorich24@mail.ru,

ORCID ID: 0000-0002-3492-1890

Comrat Stat University Republic of Moldova

OPERATIONAL LEVERAGE AS AN INDICATOR OF THE DEGREE OF RISK IN BUSINESS

The importance of conducting operational analysis at enterprises in order to identify the degree of risk of cultivation of each crop is emphasized, which is very important when making management decisions. The essence of margin income and operational leverage, their varieties are explained. The limiting values of operational leverage for assessing the degree of risk of production and sale of products of each type are shown. The proposed methodology is confirmed by an example from practice.

Keywords: operational analysis, margin income, production leverage, risk, agriculture.

The division of costs into conditionally constant and variable in the direct-costing system allows you to determine important indicators in analytical calculations - margin income and operational leverage. The term marginal income, from the English marginal revenue, is used in two meanings:

- marginal income - additional income received from the sale of an additional unit of goods;

- income received from sales after reimbursement of variable costs.

Next, we will consider, as more common, the second meaning of this term.

There are two types of margin income: absolute and relative. The absolute contribution is the amount of margin income expressed in monetary form. In turn, the absolute contribution is divided into gross and specific.

Gross margin income (M) is the difference between sales revenue (N) and variable costs, or the sum of conditionally fixed costs (FC) and profit from sales (P):

$$M = N - VC, \quad (1)$$

$$M = FC + P, \quad (2)$$

Specific reflects the amount of margin income for the entire volume of products sold [1, p.131]

A more objective assessment of the stability and economic security of the enterprise is provided by the analysis of the financial strength reserve. The margin of financial strength (D) is one of the indicators of the financial condition of the enterprise, that is, how financially stable the enterprise is. The higher the margin of financial strength, the more opportunities there are to maintain a relative level of profitability with a decrease in sales revenue, which positively affects the economic security of the enterprise.

Usually, the percentage ratio of the financial strength reserve in physical or monetary terms to the actual (planned) volume is calculated. This value shows by how many percent

the volume of sales can decrease so that the company can avoid losses. The higher the margin of financial strength, the more stable the enterprise is, and the lower the risk of losses for it [2, p.154-155].

$$D = \frac{N - N_{sp}}{N} \cdot 100, \% \quad (3)$$

$$D = \frac{Q - Q_{sp}}{Q} \cdot 100, \% \quad (4)$$

where: N and Q – accordingly, the actual indicators of the volume of sales in monetary and material terms.

The key indicator by which we can talk about the state of economic security of an enterprise is the effect of operational leverage or operational leverage (L). It is quantitatively characterized by the ratio between fixed and variable costs in their total amount and the variability of the profit received. It is higher in those companies in which the ratio of fixed costs to variables is higher, and correspondingly lower in the opposite case. Understanding the mechanism of operation of the operating lever allows you to purposefully manage the ratio of fixed and variable costs in order to increase the efficiency of the current activities of the enterprise. This control is reduced to changing the value of the operating lever strength under various trends in the commodity market.

There are two types of operating leverage: *price and natural*.

The price operational leverage is determined by the formula:

$$L_{price} = \frac{N}{P} \quad (5)$$

where: N – income from the sale of products;

P - profit of products sold.

Natural operating leverage is usually measured by the ratio of margin income (M) to gross profit (P):

$$L_{nat} = \frac{M}{P} \quad (6)$$

Since margin income, in addition to gross profit, also contains the amount of fixed costs, the operating leverage is always greater than one. The effect of operational leverage characterizes the degree of riskiness of the business. The profit of an enterprise with a higher level of operational leverage is more sensitive to changes in revenue and is considered more risky. With a sharp drop in sales, such an enterprise can very quickly "fall" below the break-even level. The activity of an enterprise with a low operating leverage is associated with less risk, but also with less reward (profit).

There are many different criteria by which you can determine the economic condition of an enterprise. Thus, the price operating lever is an indicator that demonstrates the dependence of the dynamics of changes in the rate of profit on the volume of products sold in monetary terms.

It is also important to pay attention to formula 5 ($L_{price} = \frac{N}{P}$), which shows that price leverage is the ratio of the volume of products sold in value terms to the amount of profit received. We also know that the ratio of profit to the volume of products sold is the profitability of sales. Thus, price leverage is an inverse indicator of return on sales: high profitability confirms the low value of price leverage, which emphasizes the stability of the business.

$$L_{price} = \frac{1}{R_{\text{продо.ж}}} \quad (7)$$

Thus, the assessment of the degree of risk can be carried out both using the value of operational price leverage and indicators of profitability of sales. The lower the operating leverage index and, accordingly, the higher the profitability of the products sold, the higher the economic sustainability of the cultivation of grain, sunflower, grapes and other crops. Studies have shown that in the conditions of the southern zone of the Republic of Moldova, in order to ensure expanded reproduction, enterprises need to consistently ensure an average return on sales of at least 23% [3,p.107]. Consequently, the value of the price leverage ensuring the stability of production and sales of products should not exceed 4.35.

Let us consider the validity of the above on the example of the limited liability company "Daalar Duzu" of the Chadyr-Lunga district for 2021. The established indicators of the implementation of the main crops are presented in the table.

Calculations show that in 2021, the company had the lowest operational risk in the production of peas and sunflowers, since the value of price leverage is below the benchmark of 4.35, and the coefficient of return on sales is above the minimum threshold (0.23) required for conducting expanded reproduction. The production and sale of wheat and barley is characterized by minimal risk. At the same time, the cultivation of corn turned out to be unprofitable.

Table 1 – Operational analysis indicators in the company “Daalar Duzu” for 2021

Indicators	Wheat	Barley	Peas	Corn	Sunflower
Price, lei/h (p)	309,9	313,9	370,5	330,2	981,9
Cost, lei/h	232,4	240,9	264,9	358,6	523,7
Profitability of sales, %	25,0	23,3	28,5	- 8,6	46,7
Operational Leverage (L)	4,00	4,29	3,51	- 11,63	2,14

Source: company accounting data

The above confirms the need for operational analysis at enterprises in order to identify the degree of risk of cultivation of each crop.

Bibliography

1. Parmacli D.M. Efficiency of land use in agriculture of Gagauzia: theory and practice Monograph. Comr. State University, Scientific Research. the Progress Center. – Comrat: B. I., 2019 (Tipogt. "Centrografic") – 278p. .
2. Parmacli D.M., Economic performance indicators of enterprises (textbook). Comr. State University, Scientific Research. the Progress Center. – Comrat: B. I., 2019 (Tipogt. "Centrografic") – 236p.
3. Parmacli D.M., Todorici L.P., Dudoglo T.D., Yanioglo A.I. Efficiency of land use: theory, methodology, practice. Monograph. Comr. State University, Scientific Research. the Progress Center. – Comrat: B. I., 2015 (Tipogt. "Centrografic") – 274p.

DRAGAN O.O., PhD in Economics.

Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine

THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINATION DEFINITIONS OF "ENTERPRISE CAPITAL"

Theoretical approaches to defining the definition of "enterprise capital" were considered, scientists' approaches to defining the essence of the economic category of enterprise capital were systematized, and its classification was clarified. A study of the historical development of the approaches of various economic schools to the study of the content of the essence of capital was conducted.

Keywords: enterprise capital, capital structure, capital management, financial resources, economic resource.

Capital is one of the fundamental concepts of economic science, plays a very important role an important role in the economic practice of any countries and, such way reveals different sides of its essence. Knowledge of the economic essence of capital, let's say, depends on the specific field of scientific knowledge, from the standpoint of which it is considered this one economic category.

Table 1 – Evolution approaches to research entities capital

Economical school	Place occurrence and period	Representatives schools	Approach to study capital
Mercantilism	England, France, Italy and others; the last third XV century – XVII century	Antoine de Moncretien , Thomas Man	The object of study is commercial (merchant) capital. Considered sources of its growth and accumulation
Physiocrats	France; middle XVIII century	Francois Ken	The object of study is agricultural capital. Revealed productive nature of the earth as a source wealth
English classical political saving	England, XVII – XVIII Art.	William Petty , Adam Smith, David Ricardo	The essence of capital was considered through the production of added cost and her distribution by sphere use of capital in production, trade, finance
Economical Karl's teaching Marx	Germany, XIX Art.	Charles Marx	Considered the production of added cost, studied social siderelations of factor owners production – labor and capital
Neoclassical direction economic theories	The last third XIX century – XX century	John Bates Clark , Alfred Marshall, Jean Batiste Sei	Considered capital as one with factors production, the use of which brings income
		Rudolph Hilferding	The object of management is financial capital. Considered the appearance and activity shareholder capital and its development into a financial one capital

Source: composed by data [3].

There are different approaches to defining content concept "capital" as economic categories, what is explained many aspects him the essence and variety of forms in which it appears. Term "capital" comes from from Latin words "capitalis" – main. For several centuries, representatives of various economic schools studied and considered capital with different positions and in different manifestations Historical development approaches to study content the concept of "capital" provided in tables 1.

Critical analysis of the systematized in it definitions made it possible to distinguish two main ones directions to definition economic essentially definitions _ "capital". Such way number authors consider the characteristics of capital from the point from the point of view of financial management, that is, the process management as formation, so and distribution and use of financial resources business entity and optimization of turnover of its funds. The expediency of using such interpretations can be determined by the circumstances that the process as creation, so and accumulation and using capital cannot occur without the participation of money. Ago these the authors are studying capital as specific this form of financial resources that are involved in security different aspects financial and economic activity enterprises. WITH taking into account all of the above in the most complete way, in our opinion, reveals the materiality of capital with positions financial management exactly such definition: "enterprise capital characterizes general cost funds in monetary, tangible and intangible forms, invested in formation him assets" [2, with. 196].

In others scientific robots capital presents itself as resource, which intended for involvement in economic activity with the aim of obtaining some additional value or income. This approach reflects the economic essence of capital, which is related, in particular, to one of the possible stages of its existence, namely the stage of production, when capital is considered as a set of means of production, which, in turn, are necessary for the implementation of the subject's production activities management Thus, under capital it is appropriate to understand all types of monetary, property and intellectual values invested by the investor in objects of entrepreneurial activity with the aim of obtaining profit [1, p. 493].

The definitions given above are not contradictory, but, on the contrary, complement each other. They reflect various aspects of the characteristics of capital as an economic category.

The analysis of the relationship allows us to conclude that, depending on the approach used to determine the content of the definition of "capital", other main characteristics of this economic category also change: for example, the form of functioning (or manifestation), reflection in the financial accounting of the company's financial statements etc.

The definition of the economic essence of capital is closely related to one of the possible stages of its existence, namely the production stage, when capital is considered as a set of means of production that are necessary for the production activity of the enterprise.

This division of capital into financial and economic is fully justified, because it allows considering the economic significance of this category from different scientific positions, which does not contradict the theoretical and applied contribution of this category.

From the point of view of financial management, it is appropriate to consider capital as a part of the financial resources of the enterprise, which are used in economic activities to obtain profit and carry out extended reproduction.

Thus, the capital of the enterprise from the point of view of its economic significance must correspond to at least the following properties (or characteristics):

- reflect the processes of searching for various sources of financial resources at the enterprise, ensure effective use of all types of resources of the business entity;
- to find its reflection in the totality of the available assets of the enterprise, where it exists as the main part of the forces of society produced by them. The development of scientific approaches and applied economic activity contributed to the definition of capital as

one of the forms of existence of financial resources, which, in turn, determined the allocation of financial capital as an object of management.

References

1. Blank I.A. (2012) *Upravlinnya formuvannyam kapitalu* [Capital formation management]. Kyiv: Nyka-Centr. (in Ukrainian).
2. Brigxem Ye. (1997) *Osnovy finansovogo menedzhmentu* [Fundamentals of financial management]. Kyiv: Molod. (in Ukrainian).
3. Tarasevych V.M., Petrunya Yu.Ye. (Eds.) (2018) *Istoriya ekonomichnyx vchen: pidruchnyk* [History of economic thought]. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian).

UDC 613.2+664

PATSER A. M.

KUTS O. I., PhD, Economics

VERBYTSKYI S. B., PhD, Engineering

KOZACHENKO O. B.

Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv

TRACEABILITY IN THE AGRO-INDUSTRIAL CHAIN AS A TECHNICAL FACTOR OF FOOD SECURITY

Food security of a state, part of a state or a certain society is a complex concept that combines social, economic, political and technical aspects. This macrostructural concept acquires a purely practical content in the sense of ensuring the human right to uninterrupted, high-quality and nutritious food.

Unfortunately, the current regulatory documents do not contain specific norms for the safety and quality of food products, which, in fact, are the subject of food security, and all the rules relate to their nomenclature, accumulation and distribution, and the technical problems of food security usually remain without attention [1, 2].

We consider that an important constituent of the technical side of the entire food security issue is the food chain traceability defined as the ability to track and trace vegetable and animal products, food and feed, the animals or plants from which the food is obtained, a substance intended or expected to be found in food and feed, throughout all stages of production, processing and distribution. Traceability covers all stages from primary production to final consumer sales, including production and distribution stages, and aims to protect human health by relevance of foods [3].

The basic elements of a traceability system are: identification of all products and inputs, units or lots; collecting and storing information about their transfers; finally – the establishment of a system mutually associating the above features [4].

In addition to the purely organizational aspects of developing traceability systems "from field to fork", modern IT technologies in a broad sense are of great importance – from the theoretical foundations of information circulation to various markers and means for reading them, located on food packages.

First of all, well-known blockchain technologies are being used to achieve the traceability. Blockchain is a ledger operating on distributed accounting tools for making collective decisions with fully time-ordered and open access to operations in all nodes of the network. The decentralized network allows data to be transferred between nodes without intermediaries, which eliminates data forgery [5].

Also, to develop raw material and product traceability systems, a combination of blockchain technology with IoT (Internet of Things) technology is practiced. This helps to reduce data entry errors and provide reliable product tracking data, and reduces the risk of tampering through the use of advanced technical solutions RFID (Radio Frequency Identification) and NFC (Near Field Communication) [3, 6].

In general, ET (Electronic Traceability) electronic traceability systems refer to electronic, rather than paper-based, food tracking and traceability systems that allow participants in the supply chain to effectively respond to possible food incidents that go beyond mandatory ones. The “step forward and step back” format also provides for the detailed collection and transmission of information about product quality and authenticity attributes [7, 8].

Tracking and tracing data recording systems should, along with identification and data collection using AIDC (Automatic Identification and Data Collection) technology, be integrated with control systems to facilitate data analysis and exchange (Fig. 1).

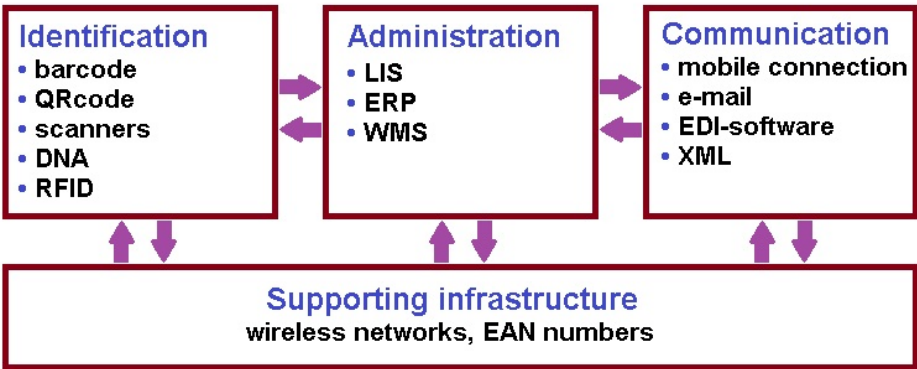


Fig. 1. Information and communication: tracking and tracking systems [9] – adopted from [10]

The main sectors of application of AIDC technologies are shown in fig. 2.

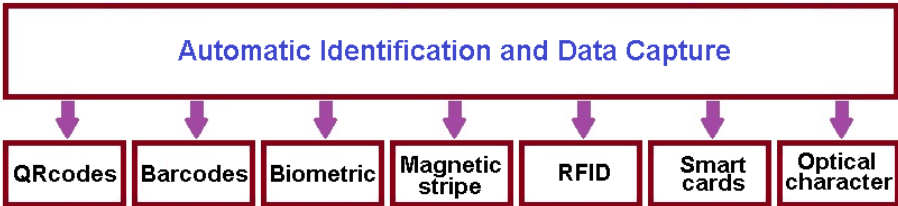


Fig. 2. Basic methods of application of the automatic identification and data collection system [11] – adopted from [12]

Effective and widely used in practice tools for building raw material and product traceability systems:

- barcode – a machine-readable code consisting of a series of bars and spaces printed in a specific order;
- QR code – is a 2D barcode defined by ISO/IEC18004:2006. Each QR code consists of dark (logical "1") and light (logical "0") modules;
- biometrics – a range of methods that identify people by comparing unmistakable and individual physical characteristics;
- RFID (Radio Frequency Identification) – covers the methods for transferring data from an identifier to a reader of a radio frequency communication line;

• OCR (Optical Character Recognition) – the method has been used since the 1960s, but has not found application due to the complexity of software and readers.

Therefore, raw and product traceability in the chain "from field to fork" is an important technical aspect of ensuring food security at different levels, and modern IT-technologies make it possible to increase the efficiency of generating and transmitting information, as well as guarantee its reliability.

References

1. Nastych, V.H. State and problems of food security in Ukraine. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*. 2015. №2 (30). P. 25-29.
2. Verbytskyi, S. Technical aspects of guaranteeing food security: role of technical regulation. *Food Resources*. 2016. № 4 (06). P. 140-146. <https://doi.org/10.31073/foodresources2016-13>.
3. Kuts, O., Verbytskyi, S., Kozachenko, O., Patsera, N. General provisions and practical ways to ensure traceability of raw materials and products in bakery industry. 2021. *Food Resources*. № 9 (17). P. 72-87. <https://doi.org/10.31073/foodresources2021-08>.
4. Yarali, E. Gıda zincirinde izlenebilirlik. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*. 2018. №. 23 (1). S. 108-111 <http://doi.org/10.29050/harranziraat.394856>.
5. Cocco L., Mannaro K., Tonelli R., Mariani L., Lodi M. B., Melis A., ... Fanti A. A Blockchain-Based Traceability System in Agri-Food SME: Case Study of a Traditional Bakery. *IEEE Access*. 2021. № 9. P. 62899-62915.
6. Yiannas F. A new era of food transparency powered by blockchain. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*. 2018. № 12(1–2). P. 46–56.
7. Pappa I. C., Iliopoulos C., Massouras T. What determines the acceptance and use of electronic traceability systems in agri-food supply chains? *Journal of Rural Studies*. 2018. № 58. P. 123-135.
8. Augustin M. A., Udabage P., Juliano P., Clarke P. T. Towards a more sustainable dairy industry: Integration across the farm–factory interface and the dairy factory of the future. *International Dairy Journal*. 2013. № 31(1). P. 2-11.
9. Cao W., Zheng L., Zhu H., & Wu P. General framework for animal food safety traceability using GS1 and RFID. In *International Conference on Computer and Computing Technologies in Agriculture* (pp. 297-304). Springer, Berlin, Heidelberg, 2009, October.
10. Van der Vorst J. G. A. J., van Beurden J., Folkerts H. Tracking and tracing of food products – an international benchmark study in food supply chains. The Netherlands, Rijnconsult. 2003.
11. Verbytskyi S.B., Kozachenko O.B., Patsera N.N. Enhancing the agri-food traceability via electronic technologies. *Techno-Order 6.0 Digital Transformation of the Agro-Industrial Complex and Food Security: materials of International Scientific and Practical Conference, Perm, 14-16 October 2021*, Perm: Perm State Agro-Technological University. 2021. P. 325-334.
12. Trienekens J., van der Vorst J. Traceability in food supply chains. P. A. Luning, F. Devliegre & R. Verhé (Eds.), *Safety in the agri-food chain* (pp. 439-470). Wageningen: Wageningen Academic Publishers, 2007.

УДК 336:67

ШИЯН Н.І., д-р екон. наук

Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Обґрунтовано існування залежності між величиною нематеріальних активів підприємства і величиною доходу і прибутку з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь в підприємствах Харківської області в 2020 р. Доведено існування впливу нематеріальних активів на аналізовані показники відповідно до дії закону спадної віддачі.

Ключові слова: нематеріальні активи, дохід, прибуток, витрати, спадна віддача.

На сучасному етапі функціонування і розвитку аграрних підприємств усе більше уваги приділяється використанню ними в процесі виробництва продукції (наданні послуг) нематеріальних активів, із чим пов'язується можливість збільшення обсягів її виробництва, якості, підвищення показників ефективності, зокрема показників економічної, екологічної ефективності, створення умов для сталого економічного зростання та ін. Про актуальність даної проблеми в діяльності сучасних підприємств свідчать результати досліджень науковців і практиків [1–5]. Ознайомлення із ними дозволяє прийти висновку про те, що проблема набуття, використання суб'єктами аграрної сфери економіки нематеріальних активів та досягнення їх позитивного впливу на результати їх діяльності є актуальною проблемою в процесі функціонування і розвитку аграрних підприємств. І одним із її цікавих аспектів є визначення характеру впливу нематеріальних активів на формування ефективності діяльності, зокрема на рівень доходності підприємства.

З метою визначення впливу нематеріальних активів на окремі із показників економічної ефективності діяльності аграрних підприємств, було проаналізовано данні за 44 аграрними підприємствами Харківської області, які в 2020 р. на балансі підприємства (ф.1 річної фінансової звітності) мали нематеріальні активи. Для здійснення дослідження використовували аналітичний метод та метод статистичних групувань аналізованої групи підприємств за величиною нематеріальних активів з розрахунку на 100 га сільськогосподарських підприємств в 2020 р. із визначенням характеру впливу даного показника на величину доходу і прибутку з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь.

Доведено, що аналізовані підприємства суттєво різняться за величиною нематеріальних активів і їх впливом на аналізовані в процесі дослідження показники, що підтверджується і їх аналізом та співставленням, і розрахованими показниками розмаху варіації нематеріальних активів з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь – із найменшим значенням 0,01499 і найбільшим значенням 3237, 5 тис. грн., а також величиною їх коефіцієнту варіації, яка становила 255,9 % (вважається, що сукупність є однорідною за умов, коли величина коефіцієнта варіації не перевищує 30–33 %. За результатами наших досліджень 255,9 % є суттєво більшим 30–33 %).

Обґрунтовано характер впливу величини нематеріальних активів на величину доходу і прибутку з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь відповідно до дії закону спадної віддачі. Так, вплив нематеріальних активів на величину доходу з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь із їх збільшенням супроводжувався зростанням доходів до 2900 тис. грн із наступним їх зменшенням. Зменшення величини доходу можливо пояснити недостатньою відповідністю рівнів нематеріальних активів та ресурсів (людські, технологічні, фінансові), що використовуються підприємством в процесі виробництва продукції і необхідністю збільшення саме других (підвищення рівня кваліфікації працівників, удосконалення технологічних процесів та ін.).

Доведено різну спрямованість впливу величини нематеріальних активів на величину прибутку і витрат з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, які представлені на рис. відповідно до закону спадної віддачі.

Щодо прибутку, то рівняння параболі другого порядку залежності між величиною матеріальних активів і прибутком з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь має вигляд: $y = 0,0005x^2 - 0,7976x + 659,86$, $R^2 = 0,7331$. Із збільшенням величини нематеріальних активів спочатку спостерігається зменшення прибутку з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь до 798 тис. грн. (мінімальне значення) із наступним зростанням, що можна пояснити тим, що при використанні нематеріальних активів витрати на виробництво продукції з розрахунку

на 100 га сільськогосподарських угідь спочатку збільшуються (рис.), досягаючи максимального значення при величині нематеріальних активів, яка дорівнює 1080 тис. грн., що зменшує прибуток підприємства. Подальше використання нематеріальних активів супроводжується збільшенням віддачі від їх використання із збільшенням прибутку з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь.

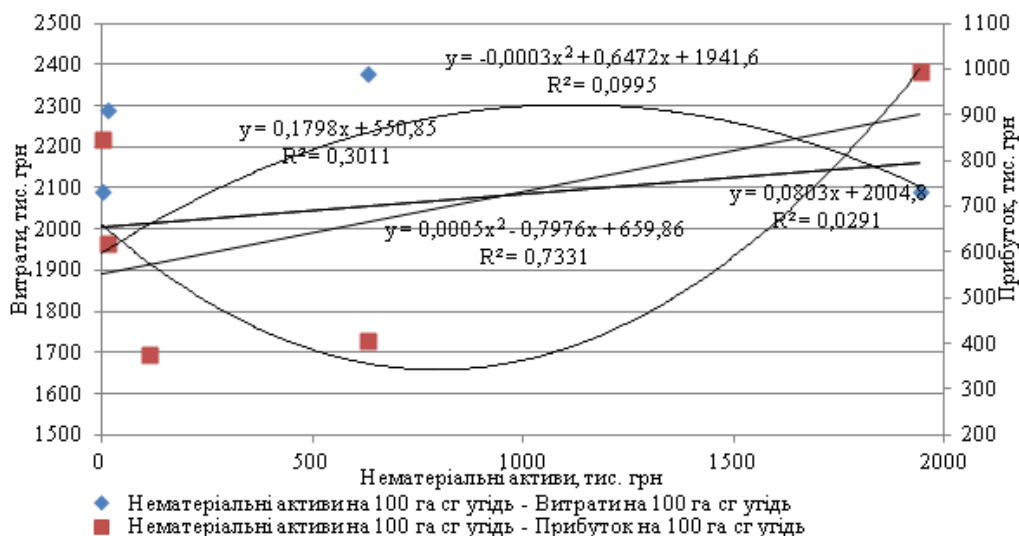


Рис. Залежність між величиною нематеріальних активів, прибутком і витратами з розрахунку на 100 г сільськогосподарських угідь в підприємствах Харківської області в 2020 р.

Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити такі висновки:

варіація використання аграрними підприємствами Харківської області у 2020 р. нематеріальних активів є суттєвою, що підтверджується величиною коефіцієнта варіації, величина якого склала 255,9 %;

вплив нематеріальних активів на величину доходу і прибутку з розрахунку на 100 га сільськогосподарських підприємств відбувається відповідно до дії закону спадної віддачі, відповідно до якого спочатку дохід збільшується, досягнувши свого найвищого значення із наступним зменшенням. Вирішення проблеми необхідності збереження зростання доходу підприємства бачиться у забезпеченні відповідності за рівнем нематеріальних активів і ресурсів підприємства, які використовуються підприємством;

вплив нематеріальних активів на величину прибутку з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь знаходить відображення в такому: зростання величини нематеріальних активів спочатку зменшує величину прибутку за рахунок збільшення витрат на їх використання із досягненням ним свого мінімального значення із наступним його зростанням, що є позитивним.

Список використаних джерел

1. Гусь А.В. Нематеріальні активи: господарсько-правовий аспект: монографія. Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2015. 248 с.

2. Жук О.С. Оцінка стану та структури активів підприємства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2016. Вип. 3(31). С. 16–20.

3. Стояненко І.В. Управління нематеріальними активами підприємства: сучасні еалії та перспективи розвитку. *Ефективна економіка*. 2013. № 7. URL:

<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2196>

4. Максименко І.Я., Зоря О.П., Кривошеєва А.С. Особливості обліку нематеріальних активів в управлінні підприємством. *Агросвіт*. 2017. № 9. С. 53–56.

УДК: 657.22:355.6

ХОМОВИЙ С.М., канд.екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В ЕКОНОМІЦІ

Висвітлено зміни та особливості управлінського обліку, які виникають у процесі його ведення під час кризових ситуацій в економіці. Розроблено класифікацію ефектів кризових процесів в економіці, що мають вплив на обліково-аналітичний інструментарій прийняття управлінських рішень та їх вплив на розвиток управлінського обліку в Україні.

Ключові слова: управлінський облік, управлінські рішення, кризові процеси, воєнний стан, інформаційне забезпечення управління.

Інституційні процеси в Україні та обумовлена ними трансформація бухгалтерського обліку визначили нові вимоги до облікової системи підприємств, зокрема змісту отримуваної від неї інформації, що надається заінтересованим користувачам [1].

Посилення інтенсивності бойових дій, порушення виробничих та логістичних шляхів, руйнування активів і інфраструктури, високі ціни на енергоносії та скорочення попиту відтермінують відновлення зростання економічної активності в усіх секторах економіки нашої країни. Управлінський облік в таких умовах стає особливо важливою системою інформаційного забезпечення всіх процесів управління [2].

Вивчення розвитку обліково-аналітичного інструментарію дозволить нам класифікувати ефекти кризових процесів економіки України таких як військовий стан на розвиток інструментарію управлінського обліку (таблиця 1).

Таблиця 1 – **Класифікація ефектів кризових процесів в економіці що мають вплив на обліково-аналітичний інструментарій прийняття управлінських рішень**

Позитивні сторони	Негативні ефекти
Концептуальні	
1. Подібно до того, як кризові процеси «очищають» ринкову економіку від неефективних суб'єктів, криза вказує на неефективність застосовуваних інструментів, прийомів та способів вироблення інформації для прийняття управлінських рішень. Примушує переглядати теоретичні та методичні підходи в управлінні, обліку, контролі, аналізі.	1. Посилення тих чи інших облікових реакція на кризові і завжди позитивно з методології управління та контролінгу. До того ж нівелювала фактори специфіки, застосовуючи внутрішнього обліку та підтримку інфраструктури підприємства.
2. Практично будь-яка серйозна криза загострювала питання достовірності даних звітності та призводила до її реформування та вдосконалення для користувачів.	2. Реформи в галузі звітності та всієї обліковості призводили до досягнення користувачів, а на рахунках обліку вони часто надають або негативні процеси реформовано синхронізуються з передбачаючими їх даними, що в кінцевому рахунку призводять до вироблення нерелевантності економічного та стратегічного аналізу.

3. Криза посилює роль облікової інфраструктури (приймаються нові закони, концепції, програми, засновуються спеціалізовані професійні організації тощо) та показує реальний взаємозв'язок між обліковими процесами та системою управління, сприяючи підвищенню керованості економічних суб'єктів.	3. Зі сторони користувачів будь-які зміни на їх початковому етапі завжди зустрічають спротив, що диктується людською психологією.
4. Кризи приводили до впровадження, або перегляду стандартів у сфері обліку та звітності, принципів, правил ведення до цього нерегульованих ділянок обліку, у яких закладено потенціал загострення кризових явищ.	4. У результаті кризового становища економіка призводить до скорочення впровадження та апробації управлінського обліку, скорочення фінансів реального сектору економіки професійного та наукового дослідження.
5. Перші кризи остаточно розмежували функції власника та управлінця, відкривши дорогу дослідженням у галузі управлінського обліку.	5. При реформуванні регулятори та процеси орієнтуються на споживачів найчастіше постіндустріальної економіки.
6. Кризові сектори ставали об'єктом уваги фахівців та вчених, що часто призводило до розробки перспективних калькуляційних та управлінських систем у них.	6. Кризові процеси підприємства мають те, що вимагає переосмислення інвестиційної, цінової та виробничої, фінансової та інших видів політики.
Методичні	
1. Криза підвищує необхідність дотримання принципу обачності в обліку та значущість прогностичної функції.	1. Бажаючи поліпшити ситуацію стандартизацію та процедур, які в кризових ситуаціях у стандартизація виробництва обґрунтування та осмислення інструментів обліку, що проблеми концептуального бухгалтерського обліку.
2. Кризи фокусують увагу менеджменту на зовнішніх стосовно економічного суб'єкта процесах, тобто розширюють спектр об'єктів управлінського обліку.	2. Руйнівний характер економіки несе в природних еволюційних витіях інструментарію відповідно до вимог економіки, заміщаючи антикризових підходів контролінгу, так і аналітичної роботи.

У цьому контексті кризові процеси в економіці мають такі властивості, що безпосередньо впливають на організацію системи управлінського обліку:

- залежно від масштабу та характеру кризового явища, він може неоднорідно впливати на різні бізнес-процеси економічного суб'єкта, по-різному відбиваючись на ефективності функціонування того чи іншого об'єкта управлінського обліку;

- конфігурація фактів економічного життя багато в чому визначається періодичністю (циклічністю) тієї чи іншої стадії (фази, етапу) кризового явища;

- інтенсивність застосування інструментів управлінського обліку для вироблення найважливіших рішень визначається також динамічністю зміни економічних параметрів, як самого економічного суб'єкта, так і соціально-економічної системи, в якій він функціонує;

- будь-яка кризова ситуація за своєю природою руйнівна, вона несе в собі комплекс деструктивних явищ і проблем, що потребують оперативного вирішення. Дана властивість кризової ситуації свідчить про необхідність організації ефективної

системи збирання та узагальнення внутрішньої та зовнішньої інформації в системі управлінського обліку для прийняття ефективних рішень;

– водночас кризова ситуація робить і конструктивний вплив на економічні системи, виводячи із соціального та економічного простору негативні фактори, що стримують розвиток окремого підприємства чи економіки загалом.

Таким чином, управлінський облік у кризових умовах як система базується на реалізації нових інструментів, що потребують їх особливого врахування при прийнятті управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Онищенко В. Управлінський облік на підприємстві. Головбух. 2020. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/8506-upravlnskiy-oblk-na-pdprimstv>

2. Johnson, H. (2015). Lean Dilemma: Choose System Principles or Management Accounting Controls-Not Both. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119196808.ch1>

УДК 338.439.02

ШЕВЧЕНКО А.О., канд.екон .наук

СТАДНИК Л.І., канд.екон .наук

САЄНКО В.Е., магістрант

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

УКРАЇНА І ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Розглянуто сутність продовольчої безпеки та місце українського експорту агропродукції у забезпеченні світової продовольчої безпеки, зроблено аналіз впливу російської агресії та блокування чорноморських портів на можливість настання світової продовольчої кризи.

Ключові слова: Світова продовольча безпека, експорт, агропродукція, військова агресія, зерновий коридор, блокада портів, трансформація логістики.

Продовольча безпека проявляється у стабільному забезпеченні населення базовими продуктами харчування через утримання стабільності на ринках продовольчих товарів. Продовольча безпека – це забезпечення гарантованого доступу населення до продовольчих товарів в кількості, необхідній для звичайної життєдіяльності.

На світовий продовольчий ринок впливає ціла низка економічних, соціально – політичних та еколого – кліматичних факторів. Сьогодні питання забезпечення глобальної світової продовольчої безпеки особливо загострилося в зв'язку з повномасштабною військовою агресією Росії в Україні. Зриви експортних контрактів сільгосппродукції, спричинені перебоями у логістиці, знищенні агропродукції на складах та втратами нового врожаю можуть спричинити світову продовольчу кризу.

Україна увійшла до складу Комітету зі всесвітньої продовольчої безпеки ООН. В останні роки Україна невпинно нарощувала обсяги виробництва та експорту аграрно – продовольчої продукції. Завдяки цьому вітчизняний аграрний сектор став практично основним джерелом валютних надходжень в країну. В довоєнний час потужний український АПК експортував на світовий ринок 10% пшениці, 14% кукурудзи та понад 47% соняшникової олії і входив до п'яти найбільш потужних експортерів агропродукції [1].

Наша країна стала надійним гарантом продовольчої безпеки у світі. Проте все змінилося з початком повномасштабного вторгнення армії Російської федерації в

Україну. В наслідок війни Україна втратила в зоні бойових дій та на окупованих територіях до 20% посівних площ. За даними Мінагрополітики та продовольства загальний обсяг експорту продукції АПК за березень – травень скоротився втричі і становив 2,95 млрд тон, що практично дорівнювало агроекспорту за один довоєнний місяць. Так у січні 2022 року надходження від експорту аграрно –продовольчої продукції України становили 3,14 млрд дол. США, у лютому – 2,54 млрд, у березні – 0,84 млрд, у квітні – 0,9 млрд, у травні – 1,21 млрд. дол. [2].

Агресія Росії проти України створила умови виникнення світової продовольчої кризи. Вона поставила цілу низку країн Африки та Азії на межі голоду і спричинила різке підвищення цін на продукти. Продовольча криза в цих країнах посилилася також військово – політичними конфліктами, кліматичними катаклізмами та впливом пандемії COVID – 19 на економіки цих бідних країн. В цілому загроза голоду виникла в 45 країнах і зачепила майже 50 мільйонів населення. Особливо гостро питання голоду постало в основних покупців кукурудзи та пшениці на світових ринках: це країни MENA (Ліван, Лівія, Ємен, Єгипет, Марокко, Туніс, Саудівська Аравія, Ірак), а також в країни Азії (Пакистан, Індонезія, Бангладеш). Це також створило загрозу різкого напливу емігрантів до Європейського Союзу.

Не зважаючи на військові дії Україна намагалася вивозити своє зерно залізничним, річковим та автомобільним транспортом. Проте, це лише частково вирішувало проблему ліквідації голоду у світі та давало можливість поповнювати вітчизняний бюджет валютною виручкою, а також звільнити зерносклади під урожай 2022 року.

Зняття блокади з українських портів дало можливість значно покращити ситуацію з нестачею продовольства у світі. Створення «зернового коридору» завдяки підписанню Стамбульської угоди під егідою ООН дасть можливість зняти продовольчу напругу у світі.

Станом на липень 2022 року вартість залишків зернової та олійної продукції на українських складах, яка призначалася на експорт, складала 10 млрд доларів. Крім того, прогнозується, що з урожаю 2022 року Україна зможе експортувати агропродукції іще на 20 млрд доларів. Це не лише знизить наслідки продовольчої кризи, а й дасть можливість значно покращити стан вітчизняного агропромислового комплексу та можливості наступної осінньо – весняної посівної [3].

Надання гарантії безпеки транспортування з чорноморських портів зерна та продовольства сприяло поновленню їх експорту з України. За оперативними даними Державної митної служби України станом на 23.09.2022 з початку 2022/2023 маркетингового року Україна експортувала 7,235млн тон зернових та зернобобових культур, в тому числі у вересні – 2,938 млн тон. Проте це дуже низький показник в порівнянні з аналогічним періодом попереднього сезону, в якому вітчизняний експорт цих культур складав 12,762 млн тон, з яких 3,995 млн тон припадав на вересень. В розрізі культур з початку поточного сезону Україна експортувала пшениці – 2,451 млн тон (в 2021/2022MP – 7,74млн тон), ячменю – 622 тис. тон (3,431 млн тон, жита – 2,6 тис. тон (28,7 тис. тон), кукурудзи – 4,134 млн тон (1,394 млн тон). Загальний експорт української муки станом на 23 вересня 2022 року склав 21,3 тис. тон проти 33,2 тис. минулого сезону, в тому числі пшеничної муки – 18,9 тис. тон (32,9тис. тон) [4].

З початку роботи зернового коридору з портів України станом на 23.09.2022 вийшло вже 211 суден, які вивезли 4,7 млн тон української агропродукції в країни Азії, Європи та Африки. Левова частка експорту припала на такі країни як Іспанія, Туреччина, Італія, Китай, Єгипет, Нідерланди, Німеччина, Ліван, Лівія, Сомалі, Єгипет, Марокко, Туніс, Ірак та ще 16 країн [5].

З метою збільшення експортних поставок агропродовольчої продукції та зменшення логістичного тиску на сільськогосподарських виробників Україна веде переговори з Євросоюзом про будівництво на кордонах деяких східноєвропейських країн крупних перевалочних терміналів для зберігання зернової продукції. Це також збільшить фінансові можливості вітчизняних аграріїв і дасть можливість реалізовувати зерно не лише по спотовим контрактам, а й укладати вигідні ф'ючерсні контракти.

Крім того, з метою створення альтернативних шляхів постачання продовольства на світові ринки, Міністри аграрної політики Польщі та України підписали меморандум щодо будівництва трубопроводу протяжністю 600 км для експорту української олії через польські порти до інших країн [6].

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України [Електронний ресурс]. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-pro-dovolchij-bezpeci-svitu>
2. Офіційний сайт Міністерства агрополітики та продовольства України [Електронний ресурс]. URL: <https://finbalance.com.ua/news/valyutna-viruchka-vid-eksportu-ahroprodukti-vpala-vtrichi-cherez-viynu--ministr>
3. Пресконференція міністра аграрної політики та продовольства України Миколи Сольського під час пресконференції на тему: «Безпечне транспортування зерна та продовольства через морські порти України» [Електронний ресурс]. URL: <https://www.railinsider.com.ua/vid-eksportu-zernovyh-ukrayina-mozhe-otry-maty-do-30-mlrd-dolariv-ministr-agroprodu/>
4. Офіційний сайт Державної митної служби України [Електронний ресурс]. URL: <https://www.apk-inform.com/ru/news/agroexport/1529416>
5. АПК-ІНФОРМ. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.apk-inform.com/en/dashboards/1528882>
6. УКРІНФОРМ. [Електронний ресурс]. URL: <https://minagro.gov.ua/news/ukr-ayina-zmozhe-transportuvati-truboprovodom-do-gdanska-do-2-mln-tonn-oliyi-na-rik>

УДК 338.22:005.334:005.21/.52

НЕПОЧАТЕНКО А.В., канд. екон. наук

НЕПОЧАТЕНКО В.А., д-р. фіз.-мат. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИМИ РИЗИКАМИ

Розглянуто сутність поняття «підприємницький ризик» й виділено основні ризикоутворюючі фактори його формування та поширення. Розглянуто основні цілі стратегічного управління ризиками на підприємстві. Наведено характеристики основних стратегій управління підприємницькими ризиками.

Ключові слова: підприємницький ризик, ризик, стратегія управління ризиками, ризик-менеджмент.

У підприємницькій діяльності під поняттям «ризик» прийнято розуміти ймовірність (загрозу) втрати підприємством частини своїх ресурсів, неотримання або зменшення його доходів.

Під підприємницьким ризиком розуміють також можливість неповернення суб'єктом підприємництва коштів, які були витрачені ним на виробництво і реалізацію продукції. При цьому цей вид ризику певною мірою залежить від специфіки

підприємницької діяльності, а також від впливу на підприємство факторів зовнішнього та внутрішнього середовища його функціонування [1].

Основними ризикоутворюючими факторами при цьому є:

- глобалізаційні процеси;
- економічна криза;
- інфляція;
- політична нестабільність;
- зміна законодавчих та нормативних актів, у т.ч. мінливість податкового законодавства;
- надмірне втручання держави в економічні процеси;
- недобросовісна конкуренція;
- недостатня компетентність підприємців у прийнятті рішень щодо проблем організації бізнесу тощо.

Управління ризиками – це процес прийняття та виконання управлінських рішень, спрямованих на зниження ймовірності виникнення несприятливого результату та мінімізацію можливих втрат проекту, спричинених його реалізацією [2].

Управління ризиками починається із з'ясування цілей. Для цього використовуються методи, що поєднують прогнозування можливостей та потреб організації, аналіз ринку, кон'юнктури, планів розвитку бізнесу.

Основними цілями стратегічного управління ризиками на підприємстві є:

а) забезпечення стійкого та стабільного становища фірми на ринку (реалізація обраної стратегії, визнання та збільшення соціальної відповідальності, створення та посилення конкурентних переваг, захист бізнесу);

б) підвищення ефективності функціонування підприємства за допомогою стратегічного управління ризиками (покращення фінансових результатів та зростання вартості підприємства, забезпечення раціональної організації управління ризиками).

Виділяють чотири основних методи управління ризиками: уникнення ризику, передача ризику, зниження (скорочення) ризику і збереження (утримання) ризику [3].

Характеристику основних стратегій управління підприємницькими ризиками наведено у табл. 1. Ці стратегії різняться за рівнем прийняття відповідальності, ступенем впливу на ризик та відшкодуванням його наслідків.

Таблиця – Характеристика основних стратегій управління підприємницькими ризиками

Найменування стратегії	Стисла характеристика стратегії
Стратегія ігнорування ризиків	Передбачає відсутність управління ризиками (підприємство не реагує на ризик).
Стратегія уникнення ризиків	Спосіб нейтралізації ризику, що передбачає відмову від дій, які можуть спричинити настання цього ризику. Наприклад відмова від проекту з невизначеним попитом або рівнем результатів, продаж ризикового активу або вихід з ринку. Ця стратегія обмежена у застосуванні, оскільки передбачає відмову від певної діяльності, що в свою чергу призводить її до втрати вигоди, що пов'язана із нею.
Стратегія передачі Ризиків	Передбачає передачу відповідальності третім особам, без впливу підприємства на рівень ризику.
Стратегія превентивного управління	Передбачає максимально можливе попередження ризику або його наслідків. При цій стратегії керуючий вплив повинен випереджати або попереджати дію ризикових чинників та подій, які можуть

ризиками	негативно вплинути на діяльність підприємства, щоб звести настання ризику до мінімуму.
Стратегія гармонізованого управління ризиками	Передбачає закріплення ризиків за підприємством й здійснення систематичного та комплексного впливу на ризики за для зменшення ймовірності настання ризикових подій а також ймовірності та величини можливих відхилень фінансових результатів.
Стратегія адаптивного управління ризиками	При використанні даної стратегії фахівці з управління ризиками намагаються максимально адаптувати і пристосувати підприємство до ризиків, які вже є або настання яких – неминуче. Керівництво фірми прагне адаптувати стратегію управління ризиками до ситуації, що склалася, впливаючи не на ймовірність настання ризикових подій, а на запобігання можливої шкоди від їх дії.
Стратегія утримання (збереження) ризиків	Передбачає закріплення ризиків за підприємством, збереження ризику на існуючому рівні, а також наявність можливостей у підприємства «пропустити ризик через себе» або самостійно компенсувати негативні наслідки від дії ризиків.
Стратегія консервативного управління ризиками	Передбачає вибір та реалізацію керуючого впливу після настання ризикової події. Тобто дана стратегія спрямована не на випередження ризикових подій, а на локалізацію наслідків дій ризику та нейтралізацію його впливу на наступні події. Зазвичай витрати на управління ризиком за такої стратегії мінімальні, проте можливі втрати можуть бути досить великими.

Джерело: складено на основі [3-5].

Для здійснення вибору стратегії управління ризиком необхідно:

- 1) сформувані сукупність стратегій управління ризиками;
- 2) розробити інструменти обґрунтування вибору стратегії ризик-менеджменту у взаємозв'язку із прийнятою стратегією розвитку конкретного підприємства;
- 3) розробити модель вибору методів впливу на ризик залежно від стратегії управління ризиком та рівня ризику.

Таким чином, сформована сукупність стратегій управління ризиками дозволить підприємцю обрати конкретну стратегію залежно від поставлених цілей та наявного у підприємства бюджету ризик-менеджменту.

Список використаних джерел

- 1.Тиркало Ю. Підприємницькі ризики: причини, наслідки та управління (теоретичні аспекти). *Traektoriâ Nauki* . Section «Economics». 2022. Vol. 8. №1 P. 3010-3017 URL: <https://cutt.ly/1VE89Ei>
2. Сарана Л.А., Білан О.В., Бітюк І.М. Управління ризиками підприємства в сучасних умовах господарювання. *Збірник наукових праць Національного авіаційного університету «Проблеми системного підходу в економіці»*. 2021. № 2(82). С. 107-112. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/2_82_2021_ukr/17.pdf
3. Стешенко О.Д. Ризикологія: Навч. посібник. Харків: УкрДУЗТ, 2019. 180 с. URL:<https://cutt.ly/wVReTbp>
4. Калініченко З.Д. Ризик-менеджмент: навчальний посібник для здобувачів спец. 051 «Економіка» та 073 «Менеджмент». Дніпро: ДДУВС, 2021. 224 с. URL: <https://cutt.ly/YVYcb91>
5. Федулова І.В. Стратегія ризик-менеджменту. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2019. Том 1. № 1. С. 64-73. URL:https://ena.lpnu.ua/bitstream/ntb/49812/2/2019v1n1_Fedulova_I_V-Risk_management_strategy_64-73.pdf

УТЕЧЕНКО Д.М., д-р. філософії

БИБА В.А., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ДІЛОВА ЕТИКА В СУЧАСНОМУ УПРАВЛІННІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕВАГИ

Етика в бізнесі стосується того, як організація чи корпорація вирішує ситуації, які вимагають моральних рішень. Етика управління передбачає захист керівників своїх співробітників, клієнтів і суспільства в цілому від будь-яких негативних наслідків, які можуть виникнути в результаті дій їхнього бізнесу.

Ключові слова: ділова етика, корпоративна соціальна відповідальність, управління.

Ділова етика забезпечує наявність певного базового рівня довіри, яка виникає між споживачами та різними формами учасників ринку з бізнесом.

Концепція ділової етики виникла в 1960-х роках, коли компанії усвідомили, що суспільство споживачів, що зароджується, демонструє турботу про навколишнє середовище, переймається соціальними проблемами та корпоративною відповідальністю. Посилена увага до «соціальних питань» була відмінною рисою десятиліття [1].

З того часу поняття ділової етики еволюціонувало. Ділова етика виходить за рамки морального кодексу добра і зла; вона прагне встановити певний баланс між юридичними зобов'язаннями компаній із збереженням конкурентної переваги та іншими компаніями. Компанії демонструють ділову етику різними способами.

Є чимало причин, чому саме ділова етика є важливою для успіху та покращення іміджу в сучасному діловому світі. Головним є те, що визначені програми етики встановлюють кодекс поведінки, який керує поведінкою співробітників, а саме від керівників вищого рівня до керівництва середнього рівня, до найновіших і наймолодших співробітників. Коли всі співробітники приймають етичні рішення, компанія створює репутацію етичної поведінки. Її репутація зростає, компанія починає відчувати переваги, які має моральний істеблшмент, а саме: впізнаваність бренду та зростання, підвищені навички під час ведення переговорів, підвищення довіри споживачів до продуктів і послуг, утримання та зростання клієнтської бази, компанія приваблює нові таланти, а також є привабливою для інвесторів.

Існує кілька теорій ділової етики: теорія утилітаризму («суспільної користі»), концепція І. Бентама, деонтична етика, концепція І. Канта, етика справедливості, теорія справедливості Дж. Ролза. і можна знайти багато різних її типів, проте все те, що відрізняє компанію, – це її практика корпоративної соціальної відповідальності, прозорість і надійність, справедливість і технологічні методи.

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) — це концепція задоволення потреб стейкхолдерів, враховуючи вплив задоволення цих потреб на працівників, навколишнє середовище, суспільство та громаду, в якій працює компанія [2].

Звичайно, фінанси та прибуток важливі, але вони мають бути на другому місці після добробуту суспільства, клієнтів і працівників, оскільки дослідження показали, що корпоративне управління та етичні практики покращують фінансову ефективність.

Стрімке використання сучасних технологій у всіх формах бізнес-операцій за своєю суттю вимагає від компанії гарантувати, що технологія та інформація, які вона збирає, використовуються етично. Крім того, бізнес має гарантувати, що технологія

захищена якнайкраще, особливо тому, що багато компаній зберігають інформацію про клієнтів і збирають дані, які можуть бути використані тими, хто має недобрі наміри.

Створення середовища для етичної поведінки та прийняття рішень вимагає чимало часу та зусиль, і воно завжди починається згори. Більшість компаній зобов'язані розробити кодекс поведінки або кодекс етики, керівні принципи, процедури звітності та навчальні програми для дотримання етичної поведінки.

Після того як поведінка визначена та програми впроваджені, постійне спілкування зі співробітниками стає необхідним. Керівники повинні постійно заохочувати працівників повідомляти про поведінку, яка викликає занепокоєння, і повинні бути гарантії, що викривачі не будуть зустрінуті ворожими діями. Тому компанії часто проводять різні бесіди, семінари, тренінги присвячені темі етики для своїх працівників, нині навіть існує практика проведення тренінгів на які запрошують провідних спікерів у сфері ділової етики та етичних відносин.

Опубліковане Ethics & Compliance Initiative (ECI) у Глобальному дослідженні ділової етики 2021 року було опитано понад 14 000 працівників у 10 країнах щодо різних видів неналежної поведінки, які вони спостерігали на робочому місці [3]. Відповідно 49% опитаних працівників сказали, що вони спостерігали неналежну поведінку, а 22% сказали, що спостерігали поведінку, яку вони класифікували б як образливу. 86% співробітників сказали, що повідомили про порушення, які вони помітили. На запитання, чи зазнавали вони помсти за репортажі, 79% сказали, що зазнавали помсти [4].

Як стверджує ECI, компанії мають працювати над покращенням своєї корпоративної культури, посилюючи ідею про те, що повідомлення про підозру в неправомірній поведінці є вигідним для компанії.

Список використаних джерел

1. Етика ділових відносин : навчальний посібник / Лесько О. Й., Прищак М. Д., Залюбівська О. Б. та ін. Вінниця : ВНТУ, 2011. 309 с.
2. New York University Stern Center for Sustainable Business. "ESG and Financial Performance: Uncovering the Relationship By Aggregating Evidence From 1,000 Plus Studies Published Between 2015 – 2020. URL: https://www.stern.nyu.edu/sites/default/files/assets/documents/NYU-RAM_ESG-Paper_2021%20Rev_0.pdf
3. Ethics & Compliance Initiative (ECI). "The State of Ethics & Compliance in the Workplace. P. 16-22. URL:<https://www.ethics.org/wp-content/uploads/2021-ECI-GBES-State-Ethics-Compliance-in-Workplace.pdf>
4. Ethics & Compliance Initiative (ECI). "2021 Global Business Ethics Survey Report The State of Ethics & Compliance in the Workplace: A Look at Global Trends. URL: <https://www.ethics.org/global-business-ethics-survey/#non-member-download>

УДК 338.431:355.018(477)

САТИР Л.М., д-р екон. наук

ЗАДОРЖНА Р.П., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

НОВА АГРАРНА ПОЛІТИКА ЯК ЗАСІБ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗБУДОВИ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Досліджено роль агропромислового сектору економіки України у формуванні продовольчої безпеки та експортного потенціалу; охарактеризовано основні негативні наслідки військових дій для АПК та окреслено перспективи відтворення його функціонування в рамках виконання Плану відновлення України.

Ключові слова: агропромисловий сектор, продовольча безпека, Національна рада з відновлення України від наслідків війни, План відновлення, нова аграрна політика.

Агропромисловий сектор є одним з найбільш важливих компонентів економіки України. В своєму розвитку від набуття Україною незалежності досьогодні він пройшов складний шлях трансформацій, починаючи від становлення ринкових відносин на селі та забезпечення рівноправного розвитку різних організаційно-правових форм господарювання [1, с. 7].

До початку повномасштабної агресії Російської Федерації агропромислому сектору належала значна частка у формуванні продовольчої безпеки та експортного потенціалу України (табл. 1).

Таблиця 1 – Характеристики розвитку ВЕД «Сільське, лісове та рибне господарство» в 2015-2021 рр.

	2015	2018	2019	2020	2021
Кількість зайнятого населення:					
- тис. осіб	16643,2	16360,9	16578,3	15915,3	15610,0
- % від всього зайнятого населення у віці 15-70 років	17,5	18,0	18,2	17,1	17,3
Валова додана вартість (в основних цінах):					
- млн. грн.	239806	360998	356563	393077	580519
- % від загального підсумку	14,2	12,0	10,4	10,8	12,4
Експорт сільськогосподарської та продовольчої продукції, млн. дол. США	14563,1	18611,8	22144,2	22179,4	27708,9
у т. ч.	823,4	1210,6	1277,0	1188,2	1345,2
- живі тварини; продукти тваринного походження	7971,5	9886,1	12914,5	11883,2	15538,0
- продукти рослинного походження	3299,8	4496,5	4732,2	5746,9	7037,2
- жири та олії тваринного або рослинного походження	2468,4	3018,6	3220,4	3361,0	3788,5
- готові харчові продукти					

Джерело: складено авторами за [2]

В структурі валового внутрішнього продукту України частка сільськогосподарського виробництва в довоєнний період складала 10 %, а разом з переробкою сільськогосподарської продукції досягала 16 %. Українське сільське господарство забезпечувало своєю продукцією 6 % усього світового споживання калорій; за обсягами торгівлі олією соняшника ми посідали перше місце в світі, ріпаку – третє, ячменю – четверте [3, с. 2].

Відтак негативний вплив військових дій в Україні на міжнародну торгівлю та продовольчу безпеку слід розглядати не лише у внутрішньому, але і в загальносвітовому контексті [4].

Однією з найбільших загроз стало блокування Російською Федерацією морських портів України, що призвело до різкого скорочення експорту української аграрної продукції. Це спричинило, з одного боку, зростання цін в світі та небезпеку продовольчої кризи; з іншого – падіння внутрішніх цін до рівнів нижче собівартості продукції, що може зумовити масові банкрутства вітчизняних агротоваровиробників.

Для запобігання цим загрозам 22 липня Україною, ООН та Туреччиною було підписано Ініціативу про безпечне транспортування зерна та продуктів харчування (так звана «зернова ініціатива»). Наразі від початку функціонування зернового коридору вдалось експортувати більше 5 млн тонн зернових, зокрема до Алжиру, Ефіопії, Єгипту, Лівії, Кенії, Сомалі, Судану та Тунісу [5], тоді як звичні довоєнні обсяги експорту склали 6-7 млн. тонн щомісяця [3, с. 3].

Іншими негативними наслідками військових дій на території нашої держави стало пошкодження земель сільського господарства, зокрема, через їх замінування; втрата поголів'я тварин; пошкодження та руйнування об'єктів інфраструктури як промислового, так і сільськогосподарського призначення. Значно зросли витрати сільгоспвиробників через здорожчання паливно-мастильних матеріалів, насіння та добрив.

Для протидії впливу цих та інших негативних чинників 21 квітня 2022 р. при Президентові України було створено консультативно-дорадчий орган – Національну раду з відновлення України від наслідків війни [6]. Діяльність Національної ради націлена на підготовку плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку країни, розроблення пропозицій щодо пріоритетних реформ, стратегічних ініціатив та нормативно-правового забезпечення відновлення всіх аспектів життєдіяльності країни.

При Національній раді створено низку спеціалізованих робочих груп, котрі опікуються окремими напрямками відновлювального процесу. Зокрема, робочою групою «Нова аграрна політика» розроблено відповідний розділ проєкту Плану відновлення України, який визначає ключові виклики та можливості повоєнного розвитку аграрного сектору країни. Загальний горизонт планування складає десять років; він поділяється на три етапи:

- 1 – з червня до кінця 2022 р.,
- 2 – січень 2023 р. – грудень 2025 р.,
- 3 – січень 2026 р. – грудень 2032 р.

В рамках цих етапів Планом відновлення передбачено досягнення двох стратегічних цілей: економічну трансформацію АПК та розвиток аграрної інфраструктури (табл. 2).

Таблиця 2 – Цілі напрямку «Нова аграрна політика» Плану відновлення України за етапами його реалізації

Етапи	Стратегічна ціль 1 «Економічна трансформація АПК»	Стратегічна ціль 2 «Розвиток аграрної інфраструктури»
1	Стабілізація ситуації в агропромисловому комплексі, збереження економічного потенціалу АПК	Запровадження нових та оптимізація існуючих логістичних маршрутів; активізація експортної діяльності
2	Відновлення економічного потенціалу АПК до рівня довоєнних значень показників його функціонування	Залучення інвестиційних ресурсів в агропромисловий комплекс, у т.ч. в інфраструктурні проєкти. Використання в економічному обороті земельних масивів в довоєнних обсягах.
3	Стрімкий розвиток агропромислового сектору; збільшення обсягів та рівня переробки продукції рослинництва і тваринництва	Диверсифікація ризиків експортної діяльності. Істотне зростання ефективності використання земель сільськогосподарського призначення

Джерело: складено авторами за [3]

З огляду на потужну підтримку України міжнародною спільнотою, перспективи членства в Євросоюзі, чітке розуміння стратегічних перспектив нашої держави План післявоєнного відновлення України та її агропромислового сектору має всі передумови бути успішно реалізованим.

Список використаних джерел

1. Сатир Л.М., Задорожна Р.П., Шевченко А.О. Сучасні реалії розвитку підприємництва в аграрній сфері економіки України. *Теорія, методологія і практика господарсько-фінансової діяльності підприємств* : колективна монографія / Кол. авторів. Полтава: ПП «Астрая», 2019. С. 7-15.
2. Сільське господарство України за 2021 рік : стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2022. 220 с.
3. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>
4. The coming food catastrophe. *The Economist*. URL : https://www.economist.com/leaders/2022/05/19/the-coming-food-catastrophe?itm_source=parsely-api (дата звернення: 25.09.2022).
5. Зеленський озвучив результати зернової ініціативи. *Кореспондент*. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4520407-zelenskyi-ozvuchyv-rezultaty-zernovoi-initsiatyvy> (дата звернення: 28.09.2022).
6. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни : Указ Президента України від 21 квітня 2022 р. № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>

УДК: 636:167.1

КЕПКО В.М., канд.екон. наук

СТАДНІК Л.І., канд.екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Проаналізовано основні проблеми, які існують у галузі скотарства. Визначені шляхи підвищення ефективності виробництва продукції скотарства в аграрних підприємствах

Ключові слова: галузь, ефективність, м'ясо-молочне скотарство, технологія виробництва, конкурентоспроможність продукції, собівартість.

Найважливішим чинником рівня соціального життя країни є забезпечення населення продуктами харчування. Особлива роль у розв'язанні цієї проблеми належить скотарству. Ця галузь забезпечує основну частку білку в раціоні харчування людини.

В даний час галузь перебуває в незадовільному стані, що є результатом розриву економічних зв'язків між виробниками та споживачами продукції скотарства, необґрунтованого встановлення низьких закупівельних цін переробними підприємствами та недостатнім рівнем модернізації виробництва. Сюди додалися проблеми переміщення значної частки виробництва молока і приросту ВРХ із аграрних підприємств у особисті селянські господарства. А це в свою чергу негативно вплинуло на якість молока та продуктів його переробки, розширення сировинних зон його постачання, зростання витрат на його транспортування.

Не менш важлива проблема розвитку вітчизняного скотарства полягає у недосконалому ціновому механізмі перерозподілу доданої вартості у всьому ланцюгу від виробництва до продажу продукції кінцевому споживачу [1].

Поряд з цим, слід зазначити, що скотарство є галуззю, яка найбільше піддається сегментації і по стадійній спеціалізації в технологічному процесі, що є доброю основою для підвищення рівня спеціалізації і міжгосподарської кооперації в технологічному процесі виробництва продукції цієї галузі, які є одними з головних напрямів підвищення її ефективності [2].

Сучасний досвід діяльності аграрних підприємств переконливо засвідчив, що за ринкових економічних відносин без застосування інноваційних підходів, технологій і рішень подолати кризові явища в галузі й вийти на беззбитковий рівень господарювання не можливо. Проте, більшість аграрних підприємств використовують лише окремі елементи інтенсивних технологій утримання тварин, що спричиняє зниження конкурентоспроможності продукції.

Позитивним прикладом ефективного виробництва м'ясо-молочної продукції є ПСП «Агрофірма Нападівська» Липовецького району Вінницької області. В даному підприємстві діє молочний комплекс на 1200 голів, де практикується однотипна годівля з використанням загально – змішаних раціонів, які згодують тваринам з кормових столів.

Для змішування та роздавання кормів на кормові столи відбувається шляхом використання сучасного обладнання Strautmann Verti- mix 1200 з конічним бункером. Таке застосування змішувача-кормороздавача дає змогу не тільки покращити якість приготування кормів і оптимізувати їх склад, а і забезпечити суттєву економію електроенергії та витрати з розрахунку на одиницю продукції. Завантажений фермський комбайн забезпечує роздавання кормів у двох з чотирьох секцій корівника, забезпечуючи кормосумішкою орієнтовно 150 корів. Надій молока на 1 середньорічну корову становить 7500 кг, середньодобовий приріст ВРХ – 720 г.

Тваринництво у ПСП «Агрофірма Нападівська» – високорозвинена, сучасна галузь, яка дозволяє переробляти вирощені на власних полях зерно й кормові культури на цінний кінцевий продукт – молоко й м'ясо, що підвищує економічну ефективність господарювання. Для виробництва молока в досліджуваному підприємстві використовується сучасне обладнання для доїння корів, що дозволяє отримувати молоко високої якості. На кожній фермі підприємства побудовані доїльні зали. Молоко під час доїння й на всьому шляху до системи охолодження не контактує з навколишнім середовищем, швидко охолоджується до +40°C.

Тому, основною задачею, що ставиться перед галуззю скотарства є збільшення обсягів виробництва продукції по окремих сегментах її ринку на основі досягнення середньоєвропейських показників продуктивності тварин [3].

До основних шляхів підвищення ефективності виробництва продукції скотарства можна віднести удосконалення цінової політики, фінансові капіталовкладення у реконструкція тваринницьких приміщень, покращення породного складу поголів'я великої рогатої додаткові худоби, модернізація і оновлення доїльного обладнання та системи годівлі, концентрація й спеціалізація аграрних підприємств, запровадження новітніх, ресурсощадних технологій, підвищення продуктивності тварин, визначення напрямів та реалізація заходів щодо зниження собівартості одиниці продукції.

Список використаних джерел

1. Гуторов О.І. Економічні засади прибуткового виробництва молока в аграрних підприємствах / О.І. Гуторов. Х.: Точка, 2013. 490 с.
2. Лозинська І.В. Формування та перспективи розвитку галузі м'ясомолочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах / І.В. Лозинська. Суми, Сумський національний аграрний університет, 2015. 342с.
3. Скотарство як найбільш проблемна галузь тваринництва / Дієсперов В.С. // Економіка АПК. 2016. № 2. С. 38.

ОДНОРОГ М.А., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

РОЗВИТОК СИСТЕМИ КОНСАЛТИНГУ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

Формування архітектури регіональних зв'язків інформаційно-консультаційного забезпечення агропромислового комплексу дозволить побудувати сучасну організаційно-технологічну платформу для реалізації регіональної політики.

Ключові слова: регіональна система, інформаційно-консультаційне забезпечення, модернізація, агропромисловий комплекс, аграрний консалтинг, конкурентоспроможність.

Ефективність функціонування та конкурентоспроможність агропромислового комплексу у вирішальній мірі залежить від використання досягнень науково-технічного прогресу, актуальності, повноти і достовірності використаної інформації, а також глибини і якості її аналізу. Інформація та консультаційна діяльність передбачають передачу інформації про наукові досягнення потенційним споживачам. Сьогодні є потреба повідомити сільськогосподарських товаровиробників про такі види науково-технічних досягнень:

- науково-технічна продукція, рекомендована до впровадження у виробництві (нові сорти сільськогосподарських культур і порід тварин, сучасні високопродуктивні машини та обладнання, передові технології, захист сільськогосподарських рослин і тварин, добрив, ранні методи землеробства, ефективні методи поведінки аграрних ринків і ринків сировини, технічні ресурси) [1, с. 171];
- передовий український виробничий досвід;
- раціоналізаторські пропозиції;
- винаходи;
- закордонний виробничий досвід розробки інноваційних технологій у сільському господарстві.

Необхідність досягнення позитивної динаміки в розвитку аграрного сектору національної економіки актуалізується шляхом створення інформаційно-консультаційних систем на основі наукового моделювання, пошуку оптимальних варіантів і прогнозування можливих наслідків. Розбудова системи інформаційно-консультаційної підтримки сільгоспвиробників в Україні відбувається повільними темпами, в зв'язку з низкою складних проблем, пов'язаних з недостатньою державною підтримкою, слабкою матеріально-технічною базою, дефіцитом високо кваліфікованих кадрів, відсутність єдиної стратегії розвитку. Крім того, потрібна модель управління регіональними інформаційно-консультаційними системами. Науково-інтелектуальний потенціал НДІ та аграрних університетів погано використовується. У зв'язку з цим дослідження теоретичних аспектів, аналіз об'єктивних умов формування та функціонування, розробка методичних положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи управління регіонального інформаційно-консультаційного забезпечення агропромислового комплексу є важливим і актуальним.

Складна динамічна організація цілеспрямованого функціонування системи інформаційно-консультаційного забезпечення агропромислового комплексу потребує застосування нових підходів, створення та вдосконалення організаційно-економічного механізму, без якого система не може бути стійкою [2, с. 15].

Система інформаційно-консультаційного забезпечення повинна бути інтегрованою в агропромислову сферу через організацію її взаємодії з іншими

соціальними інститутами [3, с. 29]. Під час розвитку регіональних систем інформаційно-консультаційного забезпечення необхідно враховувати конкретні умови, регіони, включаючи організаційні, економічні, фінансові, виробничі потужності, соціальні параметри трудових ресурсів та рівень кваліфікації персоналу.

Перехід на інтенсивний шлях розвитку в агропромисловому комплексі на основі науково-технічної модернізації можливий лише за умови розвитку інноваційної інфраструктури, включаючи диверсифіковану систему інформаційно-консультаційного забезпечення трансферу інновацій в усі сфери агропромислового комплексу.

Розвиток сучасної регіональної інформаційної та системи консалтингу для агропромислового комплексу характеризується: недостатнім регіональним розвитком, що обмежується в доступності дорадчих послуг для сільського населення; незадовільним станом матеріально-технічної бази в консультативних організаціях; низьким рівнем впровадження інноваційних технологій, пов'язаним зі складністю просування інновацій та неадекватною кооперацією суб'єктів з освітніми науково-дослідними установами; низький платоспроможний попит на консалтингові послуги в сільському господарстві.

Список використаних джерел

1. Варналій З. С., Гармашова О. П. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення. Київ: Знання України, 2013. 387 с.
2. Месель-Веселяк В. Я. Форми господарювання в сільському господарстві України : результати, проблеми, вирішення. Економіка АПК. 2012. № 1. С. 13–23.
3. Черкасов А. В., Родіоно О. В., Артеменко В. О. Управління якістю та конкурентоспроможністю функціонування соціально-економічних систем: монографія. Луганськ: Вид-во “Ноулідж”, 2010. 135 с.

УДК 338.9:658

ШЕМИГОН О.І., канд. с.-г.наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМ МЕНЕДЖМЕНТУ МАЛИМ І СЕРЕДНІМ БІЗНЕСОМ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Висвітлено значення, ключові проблеми та ймовірні шляхи вирішення становлення та розвитку малого та середнього бізнесу в Україні.

Ключові слова: малий і середній бізнес, причини гальмування, проблеми, шляхи вирішення.

Малий і середній бізнес учора, сьогодні, завтра – завжди буде, на нашу думку, основним імпульсом у ринковій економіці в зв'язку з його прагненнями його власників до збагачення (зрозуміло, легального), свободи та незалежності у прийнятті рішень, вільного та самостійного встановлення плану та робочого графіку і, що вкрай важливо, визнання того, що вам щось вдалося, а звідси і визнання суспільством. Іншими словами ви можете себе вважати пихатим – але це здорова пихатість, яка ґрунтується на значущих здобутках чи результатах.

Хочемо зробити наголос на «імпульс», адже це є, не що інше, як «внутрішній поштовх, спонукання до якої-небудь дії»[1].

Крім того, малий і середній бізнес формує напрям і темпи соціально-економічного росту, структуру виробництва.

А.О.Крисак узагальнюючи провідну роль малих підприємств у створенні ефективної економіки нашої країни наголошує: «...в них значно більш виражена, ніж у великих підприємств, здатність до саморегулювання та самовідтворення» [2].

Утім, незважаючи на те, що малий бізнес становить основу дрібнотоварного виробництва, останній «...в Україні поки що не відіграє в національній економіці такої важливої ролі, як в економічно розвинутих країнах. Він майже щоденно веде боротьбу за «виживання», змушений постійно адаптуватися до поточних умов ринку. У деяких випадках результати реформ стають відчутними, але в багатьох випадках, на жаль — ні» [3]., зазначає Грігол Катамадзе — Президент Асоціації платників податків України, Надзвичайний і Повноважний Посол, з січня 2019 р. обраний до наглядової ради Української ради бізнесу.

Що ж є перешкодою до становлення малого і середнього бізнесу в Україні?

До основних причин гальмування розвитку малого підприємництва в Україні відносили: 1) неопрацьованість законодавства як з питань розвитку малого підприємництва, так і підприємництва в цілому; 2) високі податки, що змушує деяких суб'єктів малого та середнього підприємництва йти в тіньову економіку; 3) недостатня державна фінансова-кредитна і майнова підтримка малих підприємств; 4) відсутність дійового механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого бізнесу; 5) недосконалість системи обліку та статистичної звітності малих підприємств; 6) обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення; 7) недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності [4].

Чому ми це зазначили у минулому часі? Та тому, що О.Іванілов на цих причинах наголошував ще у 2009 році.

Важливими причинами сповільнення розвитку підприємницьких структур малих та середніх розмірів в Україні вважають:

- недосконалість законодавства в сфері проблем функціонування малого підприємництва й бізнесу в цілому;
- високий податковий тиск, який спонукає малий бізнес йти до тіньової економіки;
- недостатня підтримка малих підприємців державою;
- відсутність дійових механізмів впровадження і реалізації державної політики в частині підтримки малого бізнесу;
- недосконала система обліку та звітності на підприємствах малого бізнесу;
- обмежені обсяги інформаційної бази та недосконале консультативне забезпечення;

Відслідковуючи більш сучасні джерела, серед проблем відмічаємо:

- відсутність чи недостатність стартового капіталу;
- недостатність державних програм підтримки малого і середнього бізнесу;
- високий рівень тонізації економіки (негативним наслідком тонізації економіки є ослаблення позицій легального бізнесу);
- високий рівень податкового навантаження [5].

Виходячи з приведеного вище, не складно знайти схожість проблем.

Не можна сказати, що зупинились, ні.

Так, запущена державна програма «Доступні кредити 5-7-9%». Нова програма передбачає не лише фінансову підтримку підприємців - вона стає ще однією складовою еко-системи державної підтримки розвитку бізнесу в Україні. Наприклад, передбачена можливість для підприємців пройти безкоштовне навчання, щоб підвищити свої бізнес-компетенції та покращити перспективу створення успішного бізнес-проекту[6].

Також державна програма стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020–2022 роки, якою, зокрема, передбачено:

- розробка програм грантової та навчальної підтримки, спрямованих на створення сталих і конкурентоспроможних бізнес моделей, відновлення чи адаптації ланцюгів доданої вартості;
- підвищення інституційної спроможності держави у реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва шляхом створення Агенції з питань розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу;
- розроблення дворічної стратегії розвитку малого та середнього підприємництва та плану заходів її реалізації, спрямованих на підтримку малого та середнього бізнесу у посткризовий період[7].

Але, як нам видається, цього недостатньо.

На що ми хотіли звернути увагу:

1. підприємницькою діяльністю прагнуть займатися особи, які не мають не те, що ґрунтовних, базових знань у сфері економіки та менеджменту. Цю проблему можна було б вирішити шляхом розвитку небанківських фінансових установ, які могли б також здійснювати фінансування діяльності малих підприємств, в тому числі і навчання, проведення майстер-класів тощо (кредитні спілки, страхові фонди);

2. низьку інвестиційну спроможність суб'єктів малого бізнесу. Більшості малих підприємств бракує засобів для здійснення інвестування, оскільки кредити дорогі і короткотермінові, а значна частина прибутків спрямовується на сплату цих податків. Цю ж проблему можна вирішити шляхом резервування коштів у бюджетах усіх рівнів. Вважаємо, це питання одержить позитивну динаміку у світлі реалізації територіальної реформи.

Список використаних джерел

1. Словник української мови: в 11 томах. Т.4. 1973. С. 22.
2. Крисак А.О. Сучасні проблеми розвитку малих підприємств в Україні. Інвестиції: практика та досвід № 21. 2017. С. 14-17.
3. Проблеми малого і середнього бізнесу: погляд експерта. URL: <https://appu.org.ua/>
4. Іванілов О.С. Економіка підприємства . Іванілов О.С. К., 2009. 728с.
5. Ремінний М.М., Глуценко Я.І. Тенденції і проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/>
6. Уряд дав старт державній програмі «Доступні кредити 5-7-9%». URL: <https://www.me.gov.ua/>
7. Підтримка малого і середнього підприємництва. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

УДК 005.418:658.5

ВИХОР М. В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В ОРГАНІЗАЦІЯХ

Розглянуті окремі аспекти управління змінами з точки зору основних підходів до їх здійснення в організаціях. Досліджені особливості ситуаційного підходу, вказані його основні переваги та місце серед інших підходів до управління змінами

Ключові слова: зміни, управління змінами, основні підходи до управління, ситуаційний підхід.

У процесі своєї бізнесової діяльності організації, як відкриті системи, постійно перебувають під впливом значної кількості факторів зовнішнього середовища. При чому, у сучасних умовах, ці фактори відрізняються високим рівнем динамічності, невизначеності та взаємовпливів, що вимагає від менеджменту організацій встановлення постійного моніторингу та відповідного реагування на зазначені впливи через здійснення необхідних змін у внутрішньому середовищі організацій.

Як зазначає Воронков Д. К. під змінами необхідно розуміти впровадження інновацій для перетворення діяльності організацій відповідно до вимог ринку [1, с.8]. Гринько Т. В. доповнює, при цьому, що зміни є необхідним інструментом розвитку суб'єктів господарювання, а саме управління змінами повинно забезпечувати конкурентоспроможність підприємств на засадах адаптації до умов зовнішнього середовища [2].

Таким чином, зміни в організаціях передбачають необхідні перетворення на інноваційній основі та повинні забезпечувати їх ефективну адаптацію до зовнішнього середовища та конкурентоспроможність.

Очевидно, що змінами необхідно управляти. Не вдаючись до детального аналізу різних підходів авторів до визначення сутності категорії управління змінами погодимось з думкою Пічугіної Т. С., що воно передбачає вплив управляючої системи на організацію, у зв'язку зі змінами у внутрішньому та у зовнішньому середовищі. Завдання управління змінами полягає в тому, щоб правильно оцінити сутність процесів, що відбуваються у зовнішньому середовищі організації, відібрати та впровадити нововведення, які дозволять звести всі зовнішні та внутрішні види впливу до єдиної лінії поведінки, зберегти або підвищити ефективність діяльності [3 с.15].

Серед найбільш згадуваних у науковій літературі підходів до управління змінами називають процесний, системний, ситуаційний, поведінковий, компетентісний (табл. 1).

Таблиця 1 – Характеристика основних підходів до управління змінами

№з/п	Назва підходу	Зміст підходу
1.	Процесний	Передбачає здійснення визначеної послідовності дій і рішень менеджерів, спрямованих на планування, впровадження, контроль та коригування здійснюваних в організаціях змін.
2.	Системний	Передбачає надання елементам і зв'язкам соціально-економічної системи організації таких властивостей, при яких організація набуде нових заданих властивостей, відповідно до вимог зовнішнього і внутрішнього середовища.
3.	Ситуаційний	Передбачає впровадження змін в організації відповідно до вимог конкретної ринкової ситуації через аналіз і прогнозування впливу відповідних зовнішніх та внутрішніх ситуативних перемінних.
4.	Поведінковий	Ґрунтується на переорієнтації індивідуальної і колективної поведінки працівників у потрібному для організації напрямку із позиції забезпечення необхідних змін.
5.	Компетентісний	Передбачає залучення працівників, що володіють необхідними професійними знаннями, навичками, компетентностями, для досягнення визначених цілей та завдань змін.

Джерело: узагальнено автором на основі [4, 5, с.74].

Ситуаційний підхід у менеджменті сформувався у 60-х роках минулого століття і, як зазначають ряд авторів, є логічним продовженнями системного підходу, в рамках якого розглядаються конкретні ситуації [6, с. 206]. Полянська А. вказує, що «розвиток на засадах ситуаційного підходу до управлінської діяльності передбачає зміни, які можуть або кардинально змінювати діяльність підприємства, або здійснювати поступові перетворення, що найбільшою мірою забезпечуватиме гнучкість у результаті поступової адаптації до зовнішнього і внутрішнього середовища» [7].

Ключовим елементом ситуаційного підходу є *ситуація*, тобто цілком конкретний набір обставин, які суттєво впливають на організацію у певний момент часу. Застосовуючи цей підхід, менеджери зможуть краще зрозуміти, які методи і прийоми у більшій мірі сприятимуть досягненню цілей організації в конкретній ситуації.

Ситуаційний підхід до управління змінами методологічно можна розглядати як процес, що складається із наступних етапів.

1. Менеджери мають уміти застосовувати інструментарій професійного менеджменту, розуміти сутність управлінського процесу, індивідуальної та групової поведінки, здійснювати системний аналіз, використовувати методи планування і контролю, кількісні методи прийняття рішень.

2. Кожна управлінська концепція і методика має у конкретній ситуації як переваги так і недоліки. Отже, менеджери мають уміти передбачати можливі наслідки використання тих або інших методів менеджменту.

3. Менеджери повинні уміти правильно трактувати ситуацію; визначати, які фактори є найбільш важливими у даній ситуації і яким, ймовірно, може бути ефект від внесення змін до однієї чи кількох ситуаційних перемінних.

4. Менеджер повинен уміти ув'язувати конкретні методи, що мають мінімальний негативний ефект, із конкретними ситуаціями і використовувати їх при виникненні схожих обставин.

Очевидними перевагами застосування ситуаційного підходу до управління змінами є можливість творчо адаптувати існуючі методи і інструменти управління до конкретної управлінської ситуації, що забезпечить максимальний управлінський ефект.

Список використаних джерел

1. Воронков Д. К. Управління змінами на підприємстві: теорія та прикладні аспекти: монографія. Х.: ІНЖЕК, 2010. 340 с.
2. Гринько Т. В. Управління змінами на підприємствах – необхідна умова забезпечення їх розвитку. URL: www.business-inform.net.
3. Пічугіна Т. С. Управління змінами: навч. посіб. Х.: ХДУХ, 2017. 226 с.
4. Гринь Л. Є. Концепція управління організаційними змінами підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 10. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2018/46.pdf.
5. Приймак Н. С. Сучасні підходи до управління змінами. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип 38(1). С. 72-76.
6. Запухляк І. Б., Зелінська Г. О., Побігун С. А. Підходи, методи та інструменти управління змінами у системі управління розвитком підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Випуск 23. С. 206.
7. Полянська А. Формування концепції розвитку підприємств на засадах ситуаційного управління. Демократичне врядування. 2012. Вип. 9. URL:

БАЧИНСЬКИЙ Р.Л., аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ІНСТРУМЕНТИ АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СТІЙКІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті висвітлюються складові аналітичного забезпечення управління економічною стійкістю сільськогосподарських підприємств. Висвітлено, що аналітичне забезпечення управління стійким розвитком сільськогосподарських підприємств доцільно розглядати в аспекті управлінських інструментів, які її забезпечують, та методичних підходів до її оцінювання.

Встановлено, що на сьогодні не сформовано єдиного методичного підходу до аналізу економічної стійкості підприємства та доведено необхідність використання комплексу аналітичних процедур. Аргументовано, що формування аналітичного забезпечення управління економічною стійкістю сільськогосподарських підприємств доцільно використовувати комплексний підхід, який буде включати сукупність різних методів оцінки та інструментів управління.

Виділено методичні підходи, які передбачають формування алгоритму послідовних дій щодо розробки та прийняття найбільш раціональних рішень на основі врахування численних специфічних чинників та умов досягнення економічної стійкості. Аналітична модель оцінки економічної стійкості сільськогосподарського підприємства включає такі дії: вибір критеріїв ефективності та формування системи показників оцінювання; аналіз динаміки зовнішніх чинників середовища його функціонування, виробничо-економічних та фінансових показників; встановлення найбільш характерних та значимих функціональних взаємозв'язків; оцінка можливостей щодо забезпечення ефективності та конкурентоспроможності.

Ключові слова: управління економічною стійкістю, сільськогосподарське підприємство, аналітичний інструментарій.

Складові аналітичного забезпечення управління стійким розвитком сільськогосподарських підприємств нами розглядається в аспекті управлінських інструментів, які її забезпечують, та методичних підходів до її оцінювання на основі узагальненої моделі часткових та інтегральних показників. Встановлено, що залежно від розуміння поняття «стійкий розвиток підприємства» формується дослідниками відповідна система показників та методичних підходів до розрахунку. Так, під стійким розвитком розглядають внутрішні зміни як гнучке пристосування підприємства до змін зовнішніх умов та чинників, ріст кількісних показників діяльності сільгоспідприємств та якісні зміни в структурі (організації, техніко-технологічної та ін.), інноваційному оновленні техніки та технологій, тощо.

Зазначимо, що у науковій літературі з питання економічної стійкості можна виділити значну кількість підходів до її оцінювання. Так, поширеними є метод експрес-діагностики стійкості функціонування підприємства, які базуються на використанні фінансової звітності та здебільшого передбачають оцінювання ресурсного потенціалу, результатів господарської та фінансової діяльності. Із цією метою розраховуються показники щодо рівня забезпечення основними виробничими ресурсами, ефективності та його фінансового стану, які дозволяють врахувати чинники досягнення та збереження його економічної стійкості, однак не передбачає розробку варіантів розвитку подій на основі прийнятих управлінських рішень [1,2]. Однак, цей підхід дозволяє визначити ознаки кризи у розвитку підприємства та розробити превентивні оперативні заходи щодо їх нейтралізації.

Зазначимо, що найбільш поширеним підходом до визначення рівня стійкості є детальний розгляд складових, які її забезпечують, їх оцінювання та розрахунок інтегрального показника [3-5]. Даний методичний підхід базується на тому, що стійкість сільськогосподарського підприємства є комплексною категорією, безпосередньо пов'язаною із його внутрішньою організацією, цілями та моделями ведення бізнесу, які сприяють його стійкості за рахунок прийняття дієвих управлінських рішень із урахуванням нових викликів та забезпеченням адекватної реакції на їх негативний вплив. Саме тому нами розглядається стійким підприємство, модель ведення господарської діяльності якого спроможна забезпечити його життєздатність та розвиток за напрямками та на рівні, визначених довгостроковою стратегією його розвитку.

Деталізуємо методичні підходи до оцінювання стійкості підприємства та їх результативності в процесі управління нею. Так, вітчизняні науковці пропонують визначати стійкість підприємства за такими послідовними етапами: збирання та систематизація первинної та вторинної інформації; обґрунтування системи показників оцінювання; розрахунок інтегрального показника стійкості; ранжування, одержаних показників та обґрунтування висновків [7,8]. Окремі дослідники виокремлюють серед переліку процедур при визначенні рівня стійкості аналітичні та синтетичні. Так, серед аналітичних виділено ідентифікація області діагностики й аналіз інформаційної бази, а синтетичних – організація моніторингу, моніторинг економічної стійкості, розрахунок інтегрального показника, інтерпретація, та висновки.

Поширеним є підхід оцінювання економічної стійкості підприємства на основі складових ресурсного забезпечення підприємств [8,9]. За іншим підходом передбачається вивчення у динаміці зміну рівня економічної стійкості підприємства на основі аналізу результатів виробничої діяльності та використання таких показників: точки беззбитковості, коефіцієнта економічної стійкості, рівня економічної безпеки [10]. На нашу думку, розглянуті підходи є важливими при оцінюванні економічної стійкості підприємства, однак не дозволяють її комплексно оцінити, оскільки ігнорують складові зовнішнього середовища та окремі елементи внутрішнього, які відіграють вагомий роль у забезпеченні стабільного функціонування організації та зростаючої динаміці кількісних та якісних показників її розвитку.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники пропонують проводити оцінювання економічної стійкості підприємства на основі показників фінансового стану та ймовірності банкрутства. Так, науковцями Словаччини проведено фінансовий аналіз і розроблено прогнози фінансової стійкості для сільськогосподарських підприємств цієї країни, які забезпечують їх стійкість. Ними зроблено перевірку прогностичної спроможності моделей банкрутства, розроблених для нинішнього етапі розвитку сільськогосподарських підприємств, та зроблено висновок про те, що найвища прогностична здатність моделей прогнозування банкрутства досягається за умови, якщо вони використовуються в тих самих економічних умовах і секторі економіки, в яких вони були розроблені [11]. Вважаємо, що використання підходів до оцінювання стійкості бізнесових структур на основі фінансової стійкості та банкрутства є доцільними, однак певною мірою при цьому ігноруються такі важливі напрями діяльності сільськогосподарських підприємств як розвиток сільської території, інноваційно-інвестиційну діяльність, позитивні ефекти від якої можуть бути одержаними у майбутньому періоді, тощо.

Заслуговує на увагу підхід оцінювання економічної стійкості на основі вартісного підходу, який передбачає розрахунок показників економічної ефективності діяльності, ліквідності та збалансованості зростання бізнесу [12]. Автором запропоновано алгоритм використання VBM-моделей для оцінювання економічної

стійкості підприємства та обґрунтовано умову його стійкого стану – перевищення фінансової рентабельності витрат на власний капітал, що сприяє формуванню позитивних потоків доданої вартості бізнесу.

Встановлено, що зарубіжні фахівці наголошують, що найбільш доцільним при оцінюванні економічної стійкості фермерських господарств є показники прибутковості, ліквідності та продуктивності, а також пропонують багатоетапну методику вибірки та простий економічний аналіз [13]. Водночас, як у зарубіжній, так й вітчизняній практиці при оцінюванні стійкості сільськогосподарських підприємств використовуються підхід, який базується на врахуванні складових сталого розвитку, а саме не лише економічний компонент, а й соціального та екологічного [14].

Узагальнення підходів до оцінювання стійкості підприємства як інструменту розробки та прийняття обґрунтованих управлінських рішень дозволяє зробити висновок про доцільність використання багатокритеріального інтегрального показника, який буде забезпечувати досягнення стратегічних цілей, хоча при цьому необхідно максимально нівелювати його недоліки. Зазначимо, що в окремих випадках такий підхід має слабкі місця, зокрема у ситуації якщо при розрахунку інтегрального показника використовуються показники, які мають різне вимірювання величини (наприклад, коефіцієнт ефективності управління, який вимірюється у відносних величинах, чистий прибуток на одного менеджера, який визначається у гривнях). Складно уявити, яким чином розраховуються окремі вихідні коефіцієнти, які використовуються при оцінюванні (коефіцієнти ефективності заходів з охорони навколишнього середовища, коефіцієнт ефективності управління та коефіцієнт ефективності організаційної структури, тощо).

Одним із найбільш поширених інструментів дослідження господарської діяльності підприємства, який дає можливість врахувати стан середовища його функціонування є SWOT-аналіз. Цей метод є універсальним, що дозволяє його використовувати для вирішення різних завдань та об'єктів дослідження, а також забезпечує розглядати внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства. Відомо, що даний метод доцільно використовувати для стратегічного планування діяльності підприємства, розробки стратегічних рішень. Однак, для нього характерними є такі недоліки: спрощує процес прийняття рішень, що може зумовити їх необґрунтованість; зручний спосіб систематизації даних, тому результати залежать від повноти та якості вихідної інформації; забезпечує задоволення лише загальних цілей, а з метою обґрунтування чітких рекомендацій доцільно проводити додаткові дослідження; не дозволяє одержати кількісні оцінки, що ускладнює моніторинг досягнення цілей та розробку сценаріїв розвитку підприємства; виконання якісного аналізу вимагає залучення фахівців із різних областей та обробки великого масиву релевантної інформації.

З метою оцінки конкурентної позиції підприємства та обґрунтування основних напрямів розвитку може бути використана методика бенчмаркінгу – порівняльного аналізу результуючих показників діяльності підприємств та його конкурентів [16]. Основними показниками, які використовуються при проведенні порівняльного аналізу, є: частка ринку, цінова політика та рівень цін, собівартість продукції та послуг, якість, продуктивність праці, матеріаломісткість, енергомісткість одиниці продукту, земле- та ресурсозабезпеченість та віддача, рентабельність, відстань від підприємства до цільових сегментів ринку, тощо. За результатами дослідження на основі бенчмаркінгу можна виділити сильні сторони підприємства та конкурентні переваги, та обґрунтувати пріоритетні напрями удосконалення діяльності. Окрім цього за цим методичним інструментом можна розробити цілі, досяжність яких довели конкуренти, внаслідок чого скорочуються затрати на процес обґрунтування змін.

Однак бенчмаркінгу характерними є наступні недоліки: практичне використання методу вимагає високих фінансових та трудових затрат, що доводить його доцільність у використанні лише за ключовими напрямками діяльності підприємства (ціноутворення, ефективність, споживачі та ін.); результативність методу залежить від повноти інформації, однак існують труднощі в її одержанні, особливо щодо конкурентів.

Важливе місце у аналітичному забезпеченні управління економічною стійкістю підприємства посідають моделі прогнозування банкрутства, які дозволяють планувати його економічний розвиток та одержати досить точний прогноз ймовірності прояву кризових явищ в часовому інтервалі до двох років. Розроблені моделі прогнозу банкрутства підприємства, як вітчизняні, так й зарубіжні характеризуються універсальністю, не вимагають високих фінансових та трудових затрат. Однак, серед недоліків цієї групи методів можна виділити: надійність результатів знижується при складанні прогнозів на більш віддалений період; використовуються у розвинених країнах, де функціонує розвинений фондовий ринок, гнучка система оподаткування, у вітчизняних умовах існує необхідність розробки регресійних моделей, які б враховували особливості галузі та інші чинники ведення бізнесу; у більшості моделей використовується обмежений перелік економічних показників, висновки мають ймовірнісний характер та відсутня можливість розробляти конкретні рекомендації.

Метод аналізу «DuPont» дає можливість аналізувати вплив чинників операційної діяльності та економічної політики на рентабельність власного капіталу, який є одним із основних характеристик ефективності діяльності з боку власників підприємства. Для цього методу характерною є простота, оскільки доступні для аналізу всі передбачені показники містяться в бухгалтерській та фінансовій звітності підприємства, які використовуються не лише при аналізі господарської діяльності, а й при розробці прогнозів. До основних недоліків цього методичного підходу відносять наступні: використовує фіксований набір показників, їх адаптація під особливості конкретного підприємства не проводиться; базується на використанні показників звітності, які можуть бути не релевантними; економічні показники розраховуються відособлено один від одного, що зумовлює суперечливість висновків; орієнтується на нормативні значення, аналіз особливостей внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства не проводиться, що обмежує його використання у практичній діяльності.

Важливим аналітичним інструментом в системі управління економічною стійкістю підприємства є GAP-аналіз, який дозволяє встановити невідповідність його цілей та можливостей. Метод розриву доцільно використовувати з метою моделювання реальних можливостей підприємства із урахуванням поточного та прогнозного майбутнього стану середовища, визначення відхилення реального положення підприємства від показників стратегічного плану, розробки заходів щодо подолання розриву між бажаним та можливим станами підприємства [15]. Для цього методу характерною є універсальність, його використання можливо у різних сферах управління та для відмінних об'єктів дослідження. Метод передбачає використання цільові показники, які комплексно характеризують діяльність підприємства – обсяги продажу, прибуток, рентабельність, грошовий потік, частка ринку та ін.), перелік показників яких може адаптуватися до цілей дослідження. Однак результативність цього методу визначається рівнем фаховості та аналітичних здібностей спеціалістів, а також залежить від повноти та якості вихідної інформації.

Матриця Бостонської консультативної групи (BCG) є одним із найбільш відомих інструментів стратегічного управління, який використовується для аналізу бізнес портфеля підприємства та розробки стратегічних рекомендацій. Згідно цієї матриці всі бізнес одиниці підприємства діляться на групи за такими показниками: частка на

ринку відносно найбільш потужного конкурента та швидкість росту ринку. За результатами аналізу всі бізнес одиниці або продукти підприємства діляться на чотири групи: «Важкі діти», «Зірки», «Дійні корови», «Собаки» [16]. Кожен квадрат позиції, у який попала бізнес одиниця або товарна група характеризує економічну діяльність об'єкту на основі показників рентабельності, потреби у залученні інвестиціях, негативного та грошового потоків та визначає можливі напрями перспективного розвитку. Зазначимо, що даний методичний підхід не вимагає для проведення аналізу значних фінансових та трудових затрат, а також високої кваліфікації фахівців, забезпечує об'єктивність та простоту аналізу показників. Найбільш важливо щодо питання управління економічною стійкістю, що даний підхід дозволяє розробляти рекомендації з управління діяльністю, портфелем або товарними групами, зокрема: визначити найбільш перспективні напрями вкладення інвестицій, своєчасно виключати економічно не привабливі товарні позиції, посилювати прибуткові види діяльності. Однак, цей методичний підхід має такі недоліки: не враховує взаємозалежність товарних груп між собою, що зумовить не обґрунтованість рекомендацій; визначення позиції бізнесу або товарної групи проводиться лише за двома параметрами, не передбачає адаптації до специфіки діяльності, що зумовить неоптимальні висновки та рекомендації; передумови, які закладаються до матриці не є універсальними, що приведе до помилкових рішень внаслідок того, що пряма відповідність частки ринку та прибутку порушується при виведенні на ринок нового продукту із значними обсягами інвестиційних вкладень, зниженням частки ринку внаслідок завершення життєвого циклу товару, а, отже, досягнення високої частки ринку не є єдиним фактором успіху.

Модель ADL життєвого циклу є результатом подальшого розвитку матриці BCG. У цій моделі аналіз проводиться за критеріями фаз життєвого циклу галузі та конкурентного положення підприємства на ринку [17]. Поєднання параметрів життєвого циклу галузі та конкурентоспроможності підприємства формують матрицю ADL, яка складається із 20 квадратів, кожний із яких характеризує певне його положення, що характеризується динамікою зростання обсягів продажу, прибутковості, потребою в інвестуванні та наявності вільних грошових коштів. Для кожної позиції запропоновано набір стратегічних рішень, вибір яких пропонується виконати у декілька етапів. Для вибору уточненої стратегії пропонується широкий перелік із двадцяти чотирьох варіантів, що було зроблено вперше.

Цей підхід характеризується простою у використанні, є наглядним, універсальними та адаптивним до переліку факторів. Рекомендують використовувати цей підхід до високотехнологічних галузей, які мають коротку тривалість життєвого циклу товару, у результаті чого підприємство не може досягнути своїх цілей, якщо вчасно не використає обґрунтовану стратегію. До переваг цього методу слід віднести також те його відмінність, що дозволяє проводити стратегічний аналіз із урахуванням фази розвитку ринку, дозволяє розробляти рекомендації з управління бізнес портфелем або товарними групами, визначати пріоритетні напрями, своєчасно включати товарні позиції, розвивати прибуткові види діяльності.

Однак, серед недоліків цього методичного підходу слід виділити такі: рекомендації можуть бути не оптимальними, оскільки використовується обмежений перелік чинників; потребує залучення великої кількості фахівців із різних областей та переробки великого масиву первинної інформації; передбачає незалежність бізнес напрямів та товарних груп між собою; рекомендації мають загальну орієнтацію, що потребує уточнення на основі використання інших інструментів аналізу; зумовлює суперечливість результатів у випадку зниження обсягів продажу, економічній кризі; не розглядає стратегічні рішення, спрямовані на зміну життєвого циклу.

Помітне місце в аналітичному забезпеченні управління стійкістю підприємства є матриця Ансоффа, яка будується за двома осями: характеристика товарів та ринків із виділенням поточні та нові. За цим методом виділяються чотири квадранти матриці, які передбачають використання певних стратегій: проникнення на ринок, розвиток ринку, розвиток товару та диверсифікація. Цей методичний підхід характеризується простотою використання, а також високої кваліфікації аналітиків, що дозволяє його самостійно застосовувати у практичній діяльності, об'єктивністю та універсальністю.

Серед недоліків цього методичного підходу слід виділити такі: обмеженість параметрів оцінки, а також не передбачає адаптацію моделі під специфіку підприємства; рекомендації щодо використання певних стратегій базуються на загальній орієнтації, що вимагає уточнення на основі інших інструментів; спрощує процес прийняття рішень, що не завжди забезпечує оптимальність управлінських рішень.

Метод аналізу PIMS (Profit Impact of Market Strategies), або «вплив ринкової стратегії на прибуток», базується на припущенні, що ефективність функціонування підприємства не залежить від галузевої належності, розміру, географічного положення, визначається загальними чинниками для всіх видів виробничої діяльності [18]. За цим методичним підходом є можливість встановити вплив на величину показників прибутковості підприємства та здатність генерувати грошові кошти таких стратегічних показників як частка на ринку, якість продукції, вертикальна інтеграція, швидкість росту ринку, стадія розвитку галузі, інтенсивність потоку капіталу, тощо. Іншими словами цей підхід дозволяє оцінити можливості підприємства щодо перспективного розвитку та провести порівняльний аналіз одержаних даних із параметрами розробленої моделі.

Даний метод вимагає широкого масиву даних, який дозволить розробляти сценарії розвитку підприємства на основі досвіду інших суб'єктів господарювання, а також обґрунтовувати цільові показники. Для нього властивою є універсальність, що дає змогу його використовувати у різних галузях та підприємствах. Водночас, для цього підходу характерними є такі недоліки: не дозволяє врахувати специфіку підприємства; обмеженість використання у вітчизняній практиці, оскільки розроблявся цей метод для стабільних ринків розвинених країн; потребує значних витрат часу та капіталу при введенні інших додаткових параметрів до моделі, що зумовлює відставання розробленої моделі від поточної практики.

Модель SPACE базується на аналізі таких важливих бізнес-процесів як постачання, продукт, середня вартість продукту, кількість потенційних покупців та прийняття рішень про покупку (Supplier, Product, Average, Customer та Evaluation), використовується для аналізу поточного положення підприємства у внутрішньому та зовнішньому середовищі та дозволяє розробити стратегічні напрями його розвитку щодо посилення конкурентної позиції. Стратегічна позиція бізнес одиниці визначається економічною силою, конкурентною позицією, стабільністю середовища та привабливістю економічної діяльності. Стратегічна позиція визначається на основі SPACE діаграми та вектору стратегічної позиції та дає змогу визначити стратегічні напрями розвитку підприємства.

Ця модель дозволяє проводити системну багатofакторну оцінку внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, представляє розширений перелік стратегічних позицій (чотири), дозволяє формалізувати поточну стратегічну позицію бізнес одиниці та розробляти сценарії можливих змін, а також обґрунтовувати стратегічні напрями його розвитку. Даний метод є універсальним, дає змогу адаптувати перелік та кількість досліджуваних факторів під специфіку ринку та об'єкта дослідження, можливість симулювання можливих варіантів зміни стратегічної позиції бізнес

одиниці та представити графічну інтерпретацію стратегічної позиції підприємства та розробляти рекомендації з вибору стратегічних рішень. Серед недоліків цього методу слід виділити такі: потребує залучення великої кількості фахівців із різних сфер, а також висока його трудомісткість щодо збору та обробки великих масивів даних; дає загальну орієнтацію та вимагає уточнення на основі інших інструментів аналізу; простота процесу прийняття рішень, що може зумовити не їх не обґрунтованість; передбачає набір варіантів стратегічних рішень відповідно до позиції об'єкту дослідження, однак не вказує раціональне рішення; на практиці фактори не мають еквівалентної значимості, що може зумовити помилкові висновки.

Узагальнюючи вищезазначене можна зробити висновок про те, що у якості інструментів аналізу стійкого розвитку підприємства можуть використовуватися різні методи, для яких властивими є як переваги, так й недоліки. З метою проведення діагностики економічного стану підприємства можуть використовуватися як відносно прості методи (матриця Бостонської консультативної групи, DuPont аналіз, регресійні моделі прогнозування банкрутства та ін.), так й більш складні багатофакторні моделі (матриця McKinsey, підхід SPACE, GAP аналіз), які потребують залучення великої кількості фахівців із різних областей, а також обробки великого масиву первинної інформації. Однак більшість методів розроблялися для умов зарубіжних ринків, що обмежує їх використання у вітчизняній практиці та вимагає їх адаптації. Водночас, при безпосередньому виборі стратегії використовуються SWOT аналіз, матриця BCG та McKinsey, ADL аналіз, метод PIMS, підхід SPACE, оскільки забезпечують стратегічну спрямованість управлінських рішень. Ці методичні підходи дозволяють виділити перелік можливих стратегічних рішень, які в подальшому повинні бути визначені кількісно та критично розглянутими керівництвом підприємства.

За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що на практиці ще не сформувався єдиний методичний підхід до аналізу економічної стійкості підприємства. Це означає, що динаміку розвитку такої складної системи як сільськогосподарське підприємство не може бути описана на основі одного підходу, оскільки кожний із них має як переваги, так й недоліки. Отже, з метою формування аналітичного забезпечення управління економічною стійкістю сільськогосподарських підприємств доцільно використовувати комплексний підхід, який буде включати сукупність різних методів оцінки та інструментів управління стійким їх розвитком.

Список використаних джерел

1. Прус Ю., Сосніна К. Діагностика як інструмент антикризового управління підприємством. Молодий вчений, 2020. 12 (88). С.159-165. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-12-88-33>
2. Кривов'язюк І.В., Божидарнік Т.В.. Комплексна економічна діагностика підприємства: Монографія. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2012. – 226 с.
3. Ткачук В.І. О.А. Прокопчук, М.І. Яремова. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств : Монографія. Житомир : «Видавництво «Волинь», 2013. 276 с.
4. Глушко, О. В. Методичні основи оцінювання економічної стійкості підприємств. Економічний аналіз: зб. наук. праць Тернопільський національний економічний університет, 2013. Том 13. С. 281-287.
5. Кобець С. П. Методичний підхід до оцінювання економічної стійкості підприємств. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 3. С. 307 -311.
6. Наконечна О.С. Методичні підходи до оцінювання економічної стійкості промислових підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2015. №6. С.47-53.
7. Галюк Л. Інтегрована оцінка економічної стійкості розвитку газорозподільних підприємств. Галицький економічний вісник. 2012. № 2(35). С.145-154.

8. Кравченко, М. О. Системно-структурний підхід до формування економічної стійкості машинобудівних підприємств : автореф. дис. ... д-ра техн. наук. : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами. Київ, 2018. 47 с.
9. Зиз Д.О. Теоретико-методичний підхід до оцінювання внутрішньої здатності до структурних перетворень підприємств машинобудування як чинників забезпечення їх економічної стійкості Економічний вісник. 2020, №3. С. 176-188.
10. Проценко Н. Б. Організаційно-економічний механізм забезпечення довгострокової економічної стійкості промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 „Економіка та управління підприємствами” (за видами економічної діяльності) Донецьк, 2008. 20 с.
11. Valaskova K., Durana P., Adamko P., Jaros J. Financial Compass for Slovak Enterprises: Modeling Economic Stability of Agricultural Entities. *Risk Financial Manag.*, 2020. 13(5), 92. <https://doi.org/10.3390/jrfm13050092>
12. Пономаренко, Т. В. Оцінювання економічної стійкості підприємства на основі вартісного підходу. Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. Том 24. № 2. С. 106-113.
13. Sharafat A. A., Deseit B. A., Masad M. A. An assessment of economic sustainability in broiler enterprises: Evidence from Jordan. *Asian Journal of Agriculture and Rural Development*, 2020. №10(1). P. 171-182. <https://doi.org/10.18488/journal.1005/2020/10/1/1005.1.171.182>
14. Law E.P., Wayman S., Pelzer C.J., Culman S.W., Gómez M.I., DiTommaso A., Ryan M.R. Multi-Criteria Assessment of the Economic and Environmental Sustainability Characteristics of Intermediate Wheatgrass Grown as a Dual-Purpose Grain and Forage Crop. *Sustainability*, 2022. Vol. 14. P. 35-48. <https://doi.org/10.3390/su14063548>
15. Jennings Michael D. Gap analysis: concepts, methods, and recent results. *Landscape ecology*, 2010. Vol. 15. Iss.1. P. 5-20. <https://doi.org/10.1023/A:1008184408300>
16. Özemre M., Kabadurmus O. A big data analytics based methodology for strategic decision making. *Journal of Enterprise Information Management*. 2019. Vol 33 (6). P. 1467-1490. <https://doi.org/10.1108/QEIM-08-2019-0222>
17. Семенов А.Г. Маркетингове стратегічне планування діяльності підприємств. Причорноморські економічні студії, 2020. Вип. 49ю С. 210-219.
18. Stephen Мю Dictionary of scientific principles. Ch. Profit impact of market strategies (PIMS) principles. Wiley, 2011. 648 pp.

УДК 005.52:005.334:658:005.922.1

ВЕРНЮК Н. О., канд. екон. наук, доцент
Уманський національний університет садівництва, Україна

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Складна економіко-політична ситуація у державі, високий рівень ризиковості господарських процесів, нестабільність законодавчої бази та інші об'єктивні та суб'єктивні фактори є суттєвими перепонами на шляху до сталого економічного розвитку вітчизняних підприємств. Тому актуальним є дослідження джерел і причин виникнення ризиків та формування єдиного розуміння змісту, цілей, методів і термінології, що використовується в процесі управління ризиками.

Інтерпретацію поняття «ризик» відповідно до термінів і тлумачень ISO/IEC Guide73:2009 [1] та згідно вимогам ДСТУ 3966-2000 «Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» в Україні здійснили Мохор В., Богданов О., Крук О., Цуркан В. [2]. Ідентифікація ризиків розглядається ними як процес виявлення, дослідження та описування ризиків і передбачає

встановлення джерел ризиків, досліджування подій, їх причин і можливих наслідків.

Під управлінням ризиками ми розуміємо сукупність управлінських рішень, що мають на меті ідентифікацію ризику, оцінювання ймовірності його настання та економічних наслідків від його негативних проявів, аналіз ризику та вибір і застосування найбільш відповідних для конкретних умов методів управління ризиком.

Управління ризиками ґрунтується на послідовному процесі дослідженні їх впливу та обранні напрямків їх регулювання. Ґрунтуючись на проведених дослідженнях та рекомендаціях Міжнародної організації стандартизації, вважаємо за доцільне запропонувати наступну схему процесу управління ризиками, що складається з основних, на нашу думку, етапів та відповідає принципам замкнутості і оберненого зв'язку з метою його використання в практичній діяльності (рис.1).

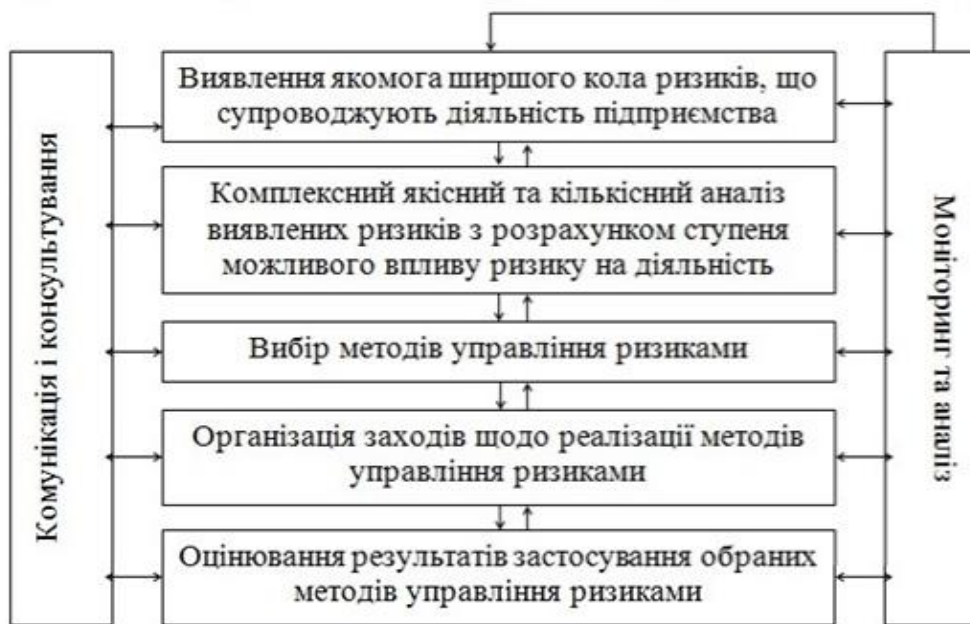


Рис.1. Організація процесу управління ризиками на підприємстві

Одним із найважливіших етапів процесу управління ризиками є другий етап, на якому здійснюється оцінка виявлених ризиків. В залежності від галузі діяльності підприємства, його масштабів, кількості бізнес-процесів і ще ряду факторів, обирається один або декілька методів оцінки ризику. Ризики можна оцінювати якісно та кількісно. У табл.1. систематизовано основні методи оцінки ризиків та визначено їх суть і особливості.

У вітчизняній практиці ризик-менеджменту частіше використовують якісні методи оцінки через їх порівняно не складну процедуру та достатній рівень інформативності. Якісно оцінений ризик характеризує джерело потенційної загрози та її вид. Якщо у процедуру оцінювання додається бальна оцінка, яка кількісно оцінює можливість настання події і наслідків, можна говорити про напівкількісний метод оцінювання. Такий метод, зазвичай, доповнюється якісним аналізом, який також використовують на початку кількісного аналізу.

Кількісна оцінка ризику по відношенню до якісної має ряд переваг: по-перше, дає можливість більш об'єктивно робити висновки щодо рівня ризику; по-друге, дає можливість розробити механізм управління ризиками відповідно до їх рівня; по-третє, порівнювати з нормативними вимогами та між собою можна лише кількісно оцінені ризики.

Таблиця 1 – Основні методи ідентифікації ризику [2, 3]

	Метод	Суть та особливості методу
Якісні методи аналізу ризиків	Конкретизація видів ризиків	Передбачає збір та детальне вивчення інформації про майбутній «проект» та притаманні йому ризики. Вимагає часових і фінансових затрат на отримання інформації.
	Метод аналогій	Передбачає порівняння за рядом ознак майбутнього «проекту» з раніше втіленими «проектами». Вимагає повноти інформації для розуміння рівня можливості його використання у конкретній ситуації.
	Причинно-наслідковий аналіз	Передбачає евристичне виділення ризикових подій, формальний логічний аналіз їх можливих причин і розробку антикризових заходів. Застосовується на передінвестиційній стадії, стимулює пошук варіантів підвищення надійності «проекту» в цілому.
	Метод «Події - наслідки»	Передбачає поділ «проекту» на елементи і виявлення ризиків для кожного з них. Застосовується для виявлення специфічних ризиків.
Методи, що поєднують кількісний і якісний аналіз	Метод експертних оцінок	Центральною фігурою цього методу являється експерт, що проводить оцінку за допомогою логічних і математико-статистичних методів. Перевагою даного методу є відсутність необхідності в точних вихідних даних і дорогих програмних засобах, оскільки для обліку впливу різноманітних факторів використовується досвід експерта.
	Створення профілю ризиків або карти ризиків	Передбачає оцінку ризиків «проекту» за рядом параметрів і відображення їх на групі відповідних шкал. Отриманий «профіль» порівнюється з «еталонним»
Кількісні методи аналізу ризиків	Коригування норми дисконтування	Передбачає збільшення ставки дисконтування відповідно до сукупності ризиків, що впливають на «проект». Не враховує зміни рівня ризику в ході реалізації «проекту».
	Метод достовірних еквівалентів	Передбачає експертне коригування грошових потоків залежно від суб'єктивної оцінки рівня ризику, пов'язаного з отриманням цих грошових потоків. Небезпека методу полягає в тому, що не існує обґрунтованих методів розрахунку еквівалентів без ризику, а також суб'єктивністю експертної оцінки.
	Аналіз показників ефективності та динаміки грошового потоку	Передбачає розгляд запасу міцності проекту, виявляється відносними показниками. Дає лише агреговану оцінку всіх проектних ризиків.
	Аналіз чутливості	За допомогою внесення почергових одиночних змін до техніко-економічних параметрів «проекту», виявляються ризики, що найбільше впливають на проект. Метод також дозволяє оцінити рівень відхилення параметра, при якому «проект» стає збитковим.
	Метод сценаріїв	За допомогою одночасного внесення змін до низки техніко-економічних параметрів, формуються альтернативні базовому сценарію розвитку «проекту». Застосування цього методу на відміну від аналізу чутливості усуває обмеження по кількості факторів.
	Імітаційне моделювання	Передбачає побудову моделі і базовий розрахунок сценаріїв «проекту», що розраховуються з урахуванням кореляції зв'язків між його параметрами. Метод складний у використанні, необхідне застосування спеціального програмного забезпечення, а також проведення додаткових досліджень.

Результатом оцінювання ризику може стати:

- перегляд цілей;
- прийняття ризику (управлінські дії не застосовуються);
- перегляд варіантів обробки ризику (критичності ризику);
- проведення додаткового аналізу, задля кращого розуміння ризику;
- підтримка існуючих заходів контролю.

Загальний підхід до прийняття рішення, щодо обробки ризику можна поділити на три діапазони згідно ІЕС/ISO 31010 [1]:

- нижній діапазон – рівень ризику вважається незначним або настільки малим, що немає необхідності у заходах з його обробки;

- середній діапазон – враховуються витрати та вигоди, при цьому можливості збалансовані з потенційними наслідками;

- верхній діапазон – рівень ризику вважається неприйнятним незалежно від того які вигоди може принести діяльність, обробка ризику необхідна незалежно від її вартості.

Методами управління ризиками, які можуть бути обраними за результатами аналізу і оцінювання, є: ухилення від ризику (запобігання ризику), мінімізація ризику, передача ризику, прийняття ризику, диверсифікація ризику.

Отже, ефективно організований процес управління ризиками починається із їх ідентифікації, тобто виявлення ризиків. Важливою характеристикою цього аспекту ризик-менеджменту є своєчасність. Наступним етапом є оцінювання ризиків, що були виявлені і є характерними для суб'єкта господарської діяльності. На цьому етапі пріоритетом є досвід, знання та навички особи, що дає оцінку ризику, оскільки від її суджень залежить рівень достовірності проведеної процедури. Схема процесу експертного оцінювання ризиків повинна містити такі елементи, як: побудова цілей та завдань експертної оцінки, формування експертної групи, підбір методу ідентифікації ризику та обробки інформації, процес роботи експертної комісії, аналіз та обробка інформації, отриманої експертним методом, консолідована експертна оцінка, прийняття рішення. Аналіз ризиків включає детальний розгляд невизначеностей, джерел ризику, наслідків, ймовірності, подій, сценаріїв, заходів контролю та їх результативності. Управлінське рішення формується за результатами усіх трьох зазначених етапів.

Список використаних джерел

1. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія /В.В. Вітлінський, П.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.

2. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісні оцінки: монографія /В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко, С.К. Харічков; за наук.ред. В.М. Гранатурова. – Одеса: Ін-т проблем ринку та екон.-екол. Досліджень НАН України, 2013. – 164 с.

3. Іртищева І.О. Методичні підходи до визначення рівня інвестиційної привабливості галузі, підприємства / І.О. Іртищева, М.І. Стегней, М.І. Паук // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки» № 5. – 2014. м. Харків. – С. 15-25.

СЕКЦІЯ 3. АГРОПРОДОВОЛЬЧІ ЛАНЦЮГИ НА ЛОКАЛЬНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ, НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНЯХ; ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ; ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

УДК: 004.67

NOVIKOVA V., PhD in Economics
Bila Tserkva National Agrarian University

SATELLITE ANALYTICS FOR YIELD FORECASTING BASED ON EOS CROP MONITORING PLATFORM

Підтримка економічного зростання сільського господарства України потребує розвитку та ефективного використання інноваційних технологій. Зокрема розглянуто платформу EOS CROP MONITORING, яка забезпечує аграріїв супутником для точного землеробства. Запропоновано метод прогнозування ефективності вирощування сільськогосподарських культур, який дозволяє заздалегідь за створеними мультikonсеквентними правилами та параметрами автоматизовано оцінювати прогнозований результат з числовими значеннями ступеню рекомендованості до вирощування рослин.

Keywords: Yield forecasting, monitoring of agricultural land, classification satellite data, EOS CROP MONITORING Platform, Systems GEOSS.

The International Program on Earth Observation System GEOSS, is of potentially critical importance, identifying the dynamic development of land use and the activities that are taking place on it. It provides a number of positive concrete alternative usages, including solving urgent socio-economic problems, (in particular, the UN Sustainable Development Goals), monitoring of global climate change and catastrophic event prediction and mitigation. The level of activity achieved to date indicates that the world community has reached a qualitatively new technological level in creating the foundations of the digital economy, a clear methodology for processing large amounts of data (Big Data) and the efficiency of using satellite information. For Ukraine, engagement in international efforts in accordance with the "Agenda 2030" is of fundamental importance both in terms of national interests and in the context of European integration processes [1]. In recent years, Ukrainian experts have taken practical steps towards the large scale introduction of the ideology of the GEOSS system and the European program COPERNICUS. During 2018-2020, the creation of the Ukrainian segment of the European Research Area (ERA) was established. This facilitated the implementation of the Ukrainian segment of GEOSS - UkrGEO information system. , providing the context for the development and implementation of information technologies and services and provide sustainable development indicators to assess socially significant areas -food, energy, fire security, monitoring of agricultural, forest, water energy resources, urban agglomerations and environmental pollution.

Crop Monitoring from Earth Observing System (Figure 1.) - an online service that helps the agricultural sector to monitor their fields and plan work on them - uses satellite data, which it processes and analyzes with the help of field contouring algorithms, fragmented map rendering, dynamics of vegetation indices, cloud mapping and more. The service supports the analysis of several fields for tracking at once, and monitors changes in field vegetation depending on the weather, stages of plant development on the field, crop rotation and other necessary data. The user can receive e-mail notifications and make decisions that increase yields and income. Satellite monitoring makes it possible to manage

fields without leaving the office or home, receive notifications about any changes in the state of crops by e-mail, and accordingly, to take timely necessary measures to prevent the development of diseases or other critical situations.

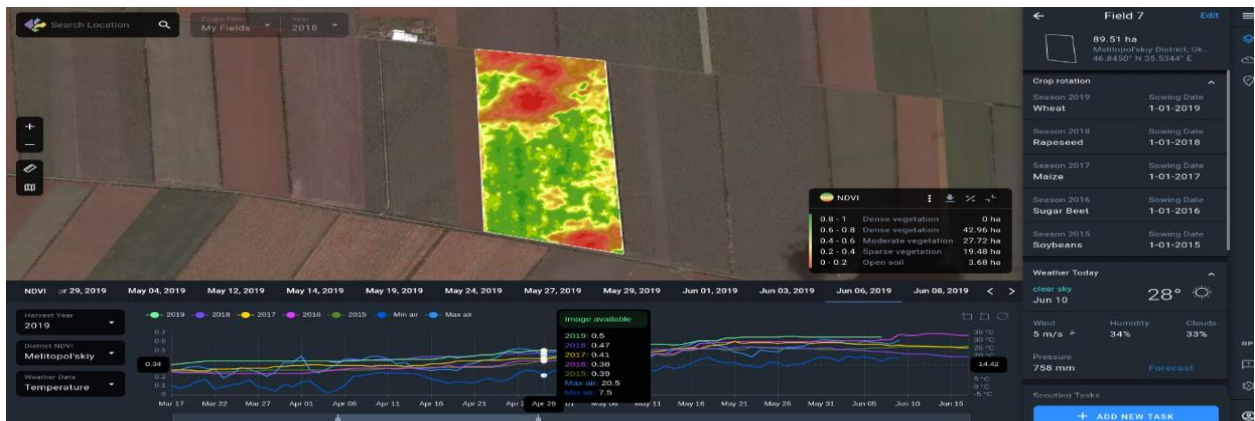


Fig.1. Appearance of Crop Monitoring service

The Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine and EOS Data Analytics (EOSDA) have provided all farmers with free access to the EOS Crop Monitoring satellite-based online precision farming platform for the period of the sowing campaign. Each farmer is provided with free access to the full functionality of the platform for an area of up to 2000 hectares for the period until May 31, 2022. "If you need more hectares for monitoring, please indicate this in the form, and we will process your request separately," EOSDA specialists note. Yield forecasting, based on satellite data, is a promising direction, because the forecasting methods used are distinguished by their objectivity, efficiency and coverage of large areas. The vegetation index NDVI is used as the main indicator for building the forecast model. As a rule, the maximum values of its dynamic series are used, which have a high correlation with the yield. However, if we take into account only the actual maximum of the growing season (which is achieved unevenly in different years), the possibility of early forecasting is reduced, and hence its practical value. To avoid this, other indicators characterizing the meteorological and climatic features of the region under study are taken into account. The more complete and reliable the information entered into the system for analysis, the more accurate the forecast will be.

The ultimate goal of using this platform to predict the efficiency of growing crops, is the automated generation of numerical estimates and corresponding targeted recommendations based on forecasting scenarios. There is efficiency to be gained by growing different varieties of crops and increasing soil fertility .

Any actions that are carried out must be according to the pre-established multi-consectoral product rules that apply to different types of growing crops. The optimum conditions for different crops and maximum yield can be vary enormously.

For example the regularity of irrigation required and previous crops grown are variables that require consideration. Among the important conditions that significantly affect the possibility of growing crops are the following: soil type (G_t); soil moisture (P_v); average daily temperature of the season (T); soil acidity (P_h); climate zone (C_p); slope angle (A); side of slope rotation (T_a); height of the land plot above sea level (H). Thus, the set of conditions for growing crops M for determining the efficiency of growing crops will have the following form:

$$M = \langle G_t, P_v, T, P_h, C_p, A, T_a, H \rangle \quad (1)$$

Soil type is selected from a set of values:

Gt={Sandy, Clayey, Rocky, Peaty-boggy, Sandy, Loamy, Sod-podzolic, Gray forest, Black soil, Chestnut} (2)

P_v is expressed as a percentage from 0 to 100% (P_v 0..100). According to acidity (P_h) soils are divided into classes: very strongly acidic ($P_h < 4.0$); strongly acidic ($P_h = 4.1-4.5$); acidic ($P_h = 4.5-5.0$); slightly acidic ($P_h = 5.0-5.5$); close to neutral ($P_h = 5.5-6.0$); neutral ($P_h = 6.0-7.0$) alkaline ($P_h > 7.0$). For most plants, the optimal P_h level is 6.0-6.5. In the case of discrepancy between the P_h indicator and the needs of plants, not only are yield indicators, but also significantly affects the quality of the final product. The climate zone (C_p) is selected from a set of values:

$C_p = \{ \text{Arctic, Temperate, Tropical, Equatorial, Antarctic} \}$ (3)

Each climate zone has certain characteristic plants best for optimum growth. For the development of crops, a very important factor is temperature-when choosing suitable varieties of plants for the garden you need take into account the location of the garden, the height of the site above sea level, light and the like. In general, Ukraine has 41.5 million hectares of sown areas, which make up 70% of the territory of the entire state. This is 30% of the agricultural area of the entire European Union and 2.1% of the world land bank. Also, Ukraine accounts for about 25% of the global black soil area, and this is not even a European, but, again, a world indicator [2]. Therefore, the main task of a farmer or agricultural enterprise is to learn how to use the opportunities provided by satellite monitoring. It may take time before satellite data is transformed into an understanding of problem areas of the field, their causes and response strategies. It is a technology that requires some training and experience to use. The platform will not replace a smart agrarian, but it will help the agrarian to identify the problem, see the problem areas and react in time.

References

1. Scott G., Rajabifard A. Sustainable development and geospatial information: a strategic framework for integrating a global policy agenda into national geospatial capabilities. *Geo-spatial Information Science*. 2017. Vol. 20 (2). P. 59–76. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10095020.2017.1325594>.
2. Earth Observations in Support of the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: http://www.earthobservations.org/documents/publications/201703_geo_eo_for_2030_agenda.pdf.

УДК: 330.3:330.4

БОНДАР О.С., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

СТАЛА ТРАНСФОРМАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПОСЛУГ

Стрімкий розвиток цифрових технологій відіграє величезну роль у досягненні сталого розвитку сільського господарства України. Спільна інформаційна платформа учасників агропромислового ринку, заснована на мережі зацікавлених сторін, принесе користь, допоможе досягнути оптимальних цілей і підтримувати динамічний обмін інформацією.

Ключові слова: цифрова техніка; сільське господарство; цифрова трансформація; інформаційний потік, цифрова економіка.

Цифрова економіка - це всесвітня мережа економічної діяльності, комерційних операцій та професійних взаємодій, що підтримуються інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ). Її можна коротко охарактеризувати як економіку, що базується на цифрових технологіях. Цифрова економіка продовжує розвиватися з великою швидкістю завдяки її здатності збирати, використовувати і аналізувати величезні обсяги інформації (цифрових даних). Такі цифрові дані збираються на основі аналізу «цифрових слідів», що залишаються на різних цифрових платформах внаслідок активності фізичних осіб, соціальних груп або підприємств. Обсяг глобального трафіку на основі Інтернет-протоколу (IP) зріс приблизно з 100 гігабайт (ГБ) на день у 1992 році до більш ніж 45 000 ГБ на секунду в 2017 році. Згідно з прогнозами, до 2022 року обсяг глобального IP-трафіку досягне 150 700 ГБ в секунду в результаті появи все більшої кількості нових користувачів в Інтернеті та поширенню Інтернету речей.

Дані стали одним із головних стратегічних активів для створення як приватної, так і суспільної вартості. Сталий розвиток сільського господарства багато в чому залежать від того, яке застосування отримують ці дані. Дані мають багатовимірний характер, їх використання впливає на торгівлю, економічний розвиток, права людини, мир і безпеку. Крім того, необхідно вживати заходів для зменшення ризику зловживань та неправомірного використання даних державними і недержавними структурами та приватним сектором. Цифрова економіка створює також нові ризики, які включають загрози кібербезпеці, полегшення незаконної економічної діяльності та посягання на недоторканність приватного життя.

Профілактика та контроль COVID-19, військове вторгнення РФ в Україну значно прискорили проникнення цифрових технологічних послуг в усі сфери суспільства, а стійка трансформація, спричинена цифровими технологіями та послугами, швидко стає сферою інновацій та досліджень. Нові технології та цифровізація трансформують сільське господарство та надають нові можливості для вдосконалення аграрного виробництва.

Цифрові технології, включно з Інтернетом, мобільними технологіями та пристроями, аналітикою даних, штучним інтелектом, цифровими послугами та додатками, змінюють сільське господарство та харчову промисловість. Можна навести багато прикладів створення додаткової вартості на різних етапах агропродовольчого ланцюга:

- автоматизація сільськогосподарської техніки дозволяє точно налаштувати вхідні ресурси та зменшує попит на ручну працю;
- віддалені супутникові дані та датчики на місцевості підвищують точність і знижують вартість моніторингу росту сільськогосподарських культур і якості землі та водних ресурсів;
- технології відстеження та цифрові логістичні послуги надають потенціал для оптимізації ланцюгів постачання агропродовольчої продукції, водночас забезпечують надійною інформацією споживачів сільськогосподарської продукції.

Цифрові технології також можуть допомогти уряду підвищити ефективність і результативність існуючої політики та програм сталого розвитку України. Наприклад, доступні та високоякісні супутникові зображення значно зменшують витрати на моніторинг багатьох видів сільськогосподарської діяльності. Це може дозволити уряду перейти до більш цілеспрямованої політики, яка забезпечує виплати або штрафують аграрних виробників на основі спостережуваних даних про екологічні результати діяльності. Окрім контролю за дотриманням екологічної політики, цифрові технології дозволяють автоматизувати адміністративні процеси для аграрного господарства та розробити розширені державні послуги, наприклад, дорадчі та консультаційні.

Цифрові технології можуть підтримувати торгівлю сільськогосподарськими та харчовими продуктами, підключаючи постачальників приватного сектору до нових ринків та створюючи нові засоби контролю дотримання стандартів, а також забезпечувати більш швидкі та ефективні процедури перетину кордону для експорту продукції, яка швидко псується.

Сталий розвиток аграрного сектору є одним із ключових для досягнення сталого розвитку України. Цифрові технології та послуги пропонують нові можливості для стійкої трансформації аграрного сектора [1, 2]. Цифрові технології, представлені 5G, Інтернетом речей (IoT) і хмарними обчисленнями, все більше інтегруються в усі аспекти розвитку сільського господарства як фокус майбутнього технологічного розвитку, який може підвищити ефективність і сталість [4]. Цифрові технології та послуги можуть допомогти зменшити забруднення навколишнього середовища та забезпечити безпеку сільськогосподарської продукції. Цифрові технології та послуги дозволяють розробляти сільськогосподарські бази даних, динамічно підтримувати баланс між потребами у вирощуванні сільськогосподарських культур і ресурсами сільськогосподарського виробництва, регулювати взаємодію між ґрунтом, моделями управління культивуванням та кліматом, досягати ресурсозбереження та екологічності, а також сприяти вуглецевій нейтральності [3]. Крім того, цифрове регулювання та інтелектуальне сортування створюють цифрові стандарти сортування сільськогосподарської продукції, забезпечують технічні умови для суворої сертифікації продукції та систем маркування, викликають занепокоєння споживачів щодо соціальної та екологічної стійкості та сприяють сталому розвитку сільського господарства [3]. Таким чином цифрове сільське господарство забезпечить кардинальні зміни в ефективності, продуктивності та стійкості на рівні аграрного підприємства та в усьому ланцюжку створення додаткової вартості [4].

Список використаних джерел

1. Walter, A.; Finger, R.; Huber, R.; Buchmann, N. Smart farming is key to developing sustainable agriculture. Proc. Natl. Acad. Sci. USA, 2017, 114, URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.170746211>.
2. Yin, H.; Huo, P.; Wang, S. Agricultural and Rural Digital Transformation: Realistic Representation. Impact Mechan. Promot. Strateg. Ref. 2020, P. 48–56
3. Tianyu Qin, Lijun Wang, Yanxin Zhou. Digital Technology-and-Services-Driven Sustainable Transformation of Agriculture: Cases of China and the EU. Agriculture 12(2):297. 2022, DOI:10.3390/agriculture12020297. URL: <http://surl.li/dbsrh>
4. Ferreira, B.; Iten, M.; Silva, R.G. Monitoring sustainable development by means of earth observation data and machine learning: A review. Environ. Sci. Eur. 2020, 32, p.120.

УДК 338.439.01:351.778.2

НИКОНЕНКО О.А., аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна є великим експортером пшениці, кукурудзи та соняшникової олії, і, як очікується, російське вторгнення призведе до подальшого поглиблення глобальної продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека організація ФАО, криза, експорт, голод в країні, сільськогосподарська продукція.

Експерти продовольчої та сільськогосподарської організації об'єднаних націй (FAO), пропонують продовольчу безпеку розглядати як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів планети, країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного й здорового способу життя.

Україна стабільно входить до п'ятірки провідних світових експортерів зернових і зернобобових. За результатами 2020/2021 маркетингового року експорт зернових і зернобобових та продуктів їх переробки склав 44,9 млн тонн. Зокрема, експортовано 16,6 млн. тонн пшениці, 4,2 млн. тонн ячменю, 18,4 тис. тонн жита, 23,1 млн тонн кукурудзи, а також 126,9 тис. тонн борошна. Важливість ролі України особливо виявилася під час пандемії COVID-19 та війни, коли було зруйновано глобальні ланцюги постачання товарів. Україна продовжила виконувати свої зобов'язання та істотно сприяла продовольчій безпеці своїх партнерів на в країнах Європи та інших країн.

Сучасне трактування продовольчої безпеки має певні відмінності, але принципова ознака сутності цього поняття як стабільне забезпечення населення продуктами харчування залишається однаковою у всіх визначеннях. Найчастіше зустрічається три підходи до визначення продовольчої безпеки.

Війна впливає на постачання продовольства скрізь – у зонах конфлікту через падіння виробництва продуктів харчування та в решті світу через падіння експорту основних продуктів харчування.

Воєнні дії, що ведуться РФ на території України, вкрай негативно вплинуть на функціонування продовольчих систем; очікуються, зокрема, такі їх наслідки:

- порушення цілісних ланцюгів постачання продукції сільського господарства та харчових продуктів (від первинного виробництва до реалізації продукції споживачеві), а також діяльності щодо створення доданої вартості в АПК, пов'язаної із виробництвом, переробленням, розподілом, споживанням й утилізацією харчових продуктів;

- зрив посівної кампанії та збору врожаю, що є особливо загрозливим, зважаючи на високі світові ціни на газ і, відповідно, міндобрива

- ускладнений експорт української продукції на зовнішні ринки через блокування портів України з боку РФ (60 % сільськогосподарської продукції України експортується морем), що негативно вплине насамперед на країни, які залежать від імпорту харчової продукції.

Наслідки призведуть до виникнення серйозних загроз глобальній продовольчій безпеці:

- подальшого підвищення світових цін на продовольство (згідно з прогнозом FAO від 11.03.2022, через війну в Україні світові ціни на продукти харчування та корми можуть зрости на 20 %);

- глобального стрибка інфляції, якою передусім буде вражено країни з малорозвиненою нестабільною економікою на Близькому Сході та у Північній Африці.

Через бойові дії РФ в Україні Міністерство сільського господарства США (USA) у березні 2022 р. погіршило прогноз експорту кукурудзи з України у 2021/2022 маркетинговому році, який очікується на рівні 27,5 млн тонн (згідно з прогнозом станом на лютий 2022 р. експорт передбачався на рівні 33,5 млн тонн), пшениці – до 20 млн тонн (замість 24 млн тонн). Прогноз загального світового експорту пшениці у 2021/2022 МР погіршено до 203,1 млн тонн (замість 206,7 млн тонн).

2 березня 2022 р. Організація Об'єднаних Націй опублікувала екстрений заклик на підтримку України (FLASH APPEAL UKRAINE), в якому зазначається, що різке погіршення ситуації з цілісністю продовольчої системи в Україні здатне багаторазово збільшити кількість незабезпечених продовольством домогосподарств, оскільки фермерські сім'ї та дрібні сільгоспвиробники залишають вражені війною райони.

Для мінімізації виявів глобальної продовольчої кризи необхідно якнайшвидше захистити і підтримати виробництво сільськогосподарської продукції в Україні в умовах воєнного стану, скориставшись можливостями впливу України на глобальну продовольчу

політику ,які вона здобула завдяки досягненню провідних позицій на світових ринках окремих видів сільськогосподарської продукції, а також активізації співпраці з міжнародними й міжурядовими організаціями,зокрема ФАО,щодо трансформації продовольчих систем.Такі дії мають сприяти надійному забезпеченню населення України продовольством ,підвищенню економічної і фізичної доступності харчових продуктів ,недопущенню зривів експортних контрактів сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел

- 1.Косенко І.С., Опалко А.І. (2008). Прикладна економіка. І.С. Косенко (Ред.). Київ: Думка.
- 2.Кондаренко Г.Б., Іковенко К.О. (Ред.). (2011). Методи проведення експериментів в економіці. (3-тє вид., перероб.). Харків: Основа.
- 3.Монастирський Г. Л. (2009). Основна лінія модернізації та управління економічним розвитком територіальних громад. Стратегічні пріоритети, 5 (8), 10-20.
- 4.Коваль В.В., Башинська М.І., Лайко О.І., Чехович З.В. (2015). Концептуальні основи визначення ефективності інвестиційної діяльності. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право, 5-6 (82-83), 105-115.
- 5.Стеценко, Н. А. (2018). Основні підходи до оцінки ефективності виконання бюджетних програм в Україні. Сучасна економіка, 11 (2018), 148-153.
- 6.Волчков, О.Є. (2014). Управління економічним розвитком підприємств. Стратегічні пріоритети розвитку держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (с. 47-49). Одеса.

УДК 005.92:004.63:338.43

ХОМЯК Н.В., канд.екон.наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

nvh878@ukr.net

ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ В ОРГАНІЗАЦІЮ ДОКУМЕНТООБІГУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто шляхи організації внутрішнього і зовнішнього електронного документообігу в сільськогосподарських підприємствах. Наведено переваги запровадження цифровізації електронного документообігу.

Ключові слова: Підприємство, інформація, цифровізація, бухгалтерський облік, звітність, документообіг, електронний первинний документ, комп'ютеризація обліку.

Термін «цифровізація» все більше входить в лексикон сьогодення. Сучасна організація облікових процесів та звітності суб'єктів господарювання, в тому числі і сільськогосподарських підприємств, характеризується застосуванням інформаційних технологій, що в значній мірі вирішує проблеми своєчасності та достовірності облікової та звітної інформації. Адже у господарствах, які використовують традиційний підхід щодо документування фінансово-господарських операцій, тобто використовують тільки паперові носії, набагато менше можливостей одержувати оперативну і якісну інформацію для приймання управлінських рішень.

Під документообігом традиційно розуміють рух службових документів підприємства від часу їх створення чи одержання до часу завершення виконання або надсилання. Проблеми документування господарських операцій досліджували такі вчені як В. Сопко, М. Пушкар, Ф. Бутинець, Л. Нападовська, В. Палій, Б. Нідзл та ін. Разом з тим мало уваги приділялося переходу ведення документації з паперової в електронну форму, зокрема в умовах застосування комп'ютеризації і інформаційних систем.

В сучасних умовах господарювання менеджмент підприємства тісно пов'язаний з документообігом, а тому вони являються вземозалежними. На багатьох підприємствах уже практикується подання податкової звітності в електронному вигляді, але первинна документація в основному ведеться на паперових носіях. Слід зауважити, що діюче законодавство допускає ведення первинної документації як в паперовому, так і в електронному вигляді.

В умовах застосування інформаційних технологій обліку набувають іншого змісту такі елементи методу бухгалтерського обліку, як: звітність, документування та інші. Форму обліку, що передбачає створення електронних первинних документів, облікових реєстрів, звітів та надання їм юридичної сили можна назвати електронною формою обліку. Адже основою електронної форми обліку є електронний первинний документ, який має юридичну силу, що отримана за допомогою електронного підпису і не потребує дублювання в паперовому вигляді. Ці електронні первинні документи можуть передаватися за допомогою електронних засобів зв'язку і в разі необхідності створюється будь-яка кількість копій електронного первинного документу, кожен з яких буде мати повну юридичну силу. Електронні первинні документи узагальнюються і систематизуються на технічних носіях інформації, утворюють електронні бази даних, які об'єднані між собою в єдину інтегровану базу даних фактів фінансово-господарської діяльності підприємства [2].

Перед автоматизацією облікового документообігу необхідно насамперед запровадити один із програмних бухгалтерських комплексів, який би дав можливість комп'ютеризувати аналітичний і синтетичний облік, звітність. Застосовуючи комп'ютерні технології, можна автоматизувати документообіг чергово по окремих групах об'єктів обліку (Рис.1).



Рис. 1. Етапи автоматизації документообігу по окремих групах об'єктів

З метою пришвидшення руху електронних документів, на нашу думку доцільним було б зменшити кількість виконавців при їх заповненні, підвищивши при цьому відповідальність службових осіб. Керівники, облікові працівники і матеріально-відповідальні особи, які мають право приймати, створювати і передавати електронні

документи, повинні мати в користуванні комп'ютерну техніку з виходом до мережі Інтернету. Для підтвердження документів при контактах з контрагентами доцільно застосовувати цифровий підпис. У документообігу всередині сільськогосподарського підприємства цифровий підпис, на нашу думку, не є обов'язковим до застосування, але у програмному забезпеченні повинна бути можливість ідентифікації особи, відповідальної за приймання, формування, виконання та передачу документу у бухгалтерію.

Таким чином, цифровізація є інструментом економічного зростання шляхом підвищення ефективності, продуктивності та конкурентоздатності. Комп'ютеризація сприяє фахівцям обліку та менеджменту підприємства своєчасно одержувати якісну інформацію. Адже звітність є необхідною не тільки для зовнішніх користувачів, а й для внутрішніх. Разом з тим, у кожній комп'ютерній програмі бухгалтерського обліку є вмонтований генератор звітів. Він функціонує таким чином, що кожна форма звіту складається, як правило, з бланку звіту та імен змінних у його графах.

Отже, впровадження цифрових інструментів в процеси формування електронного документообігу сприяють можливостям одержувати якісні документи з оперативною швидкістю. Основою функціонування комплексної інформаційної системи підприємства є ведення повного електронного документообігу.

Список використаних джерел

1. Бондар М.І. Звітність підприємства. Навчальний посібник. К.: ЦУЛ, 2020. 570 с.
2. Томчук В.В. Облік грошових потоків при застосуванні електронних форм обліку. Збірник наукових праць ВНАУ: Економічні науки. 2022. № 3 (69), Том 2. [URL: http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/775.pdf](http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/775.pdf)
3. Колінько Н. І. Відповідність фінансової звітності українських підприємств міжнародним стандартам / Н. І. Колінько, Т. Є. Єзерська // Науковий вісник НЛТУ України. 2021. – Вип. 22.4. – С. 215

УДК 681.3:339.138

ТРОФИМЧУК М.І., канд. екон. наук, доцент

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ НА ЕЛЕКТРОННИЙ РИНОК УКРАЇНИ

Повномасштабна війна змінила життя людей, які були вимушені переглянути свої цінності, а інколи покинути свої домівки та емігрувати. Це вплинуло на тенденції на електронному ринку України. Відповідно проаналізовано вплив військових дій на онлайн торгівлю.

Ключові слова: інтернет-магазин, сайт, електронна комерція, електронний ринок, Internet.

Електронна комерція сьогодні стала важливою частиною роздрібною торгівлі. Завдяки їй споживачі отримують вигоду від онлайн-операцій. Ці зміни вплинули і на способи ведення бізнесу в Україні.

З початком нападу Російських військ на Україну та розгортанням бойових дій в багатьох регіонах український бізнес втратив більше, ніж за всі роки роботи в умовах пандемії. Повномасштабна війна спонукала людей покинути свої домівки та емігрувати. Значна кількість українців мігрувала на західну та центральну Україну. Так Львівська область дала прихисток 18% громадян, Вінницька – 13%, Івано-Франківська – 11%, Черкаська – 9%. Але навіть в таких складних умовах, за даними

Європейської Бізнес Асоціації [1] 29% опитаних компаній продовжують роботу в онлайн режимі (Рис.1).

Згідно даним, який надає статистичний сервіс SimilarWeb після еміграції значної кількості жінок, серед покупців стало більше чоловіків – 61%. Оскільки переміщення людей і товарів по країні стали більш проблематичними, покупці не завжди можуть знайти поруч потрібні товари, а тому зростає кількість онлайн-замовлень. В день вторгнення всі онлайн-магазини втратили близько 82,7% сеансів. Проте вже через тиждень почалося зростання трафіку.

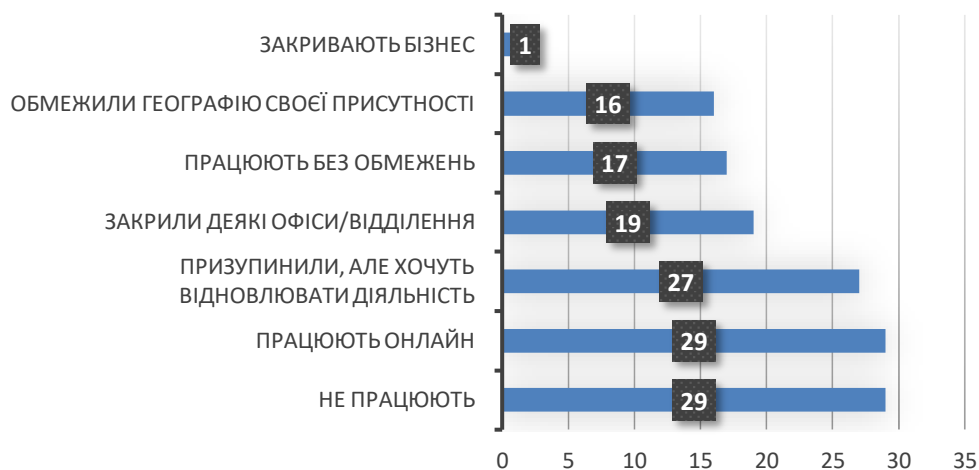


Рис. 1. Операційна діяльність підприємств під час війни (%)

Джерело: <https://eba.com.ua/stan-biznesu-v-ukrayini-statystyka-vid-eva>

Такі категорії, як зоотовари, косметика з господарськими та гігієнічними товарами до червня відновили свої доходи порівняно з довоєнним періодом. Тобто динаміку зростання зберігали категорії, які закривають базові потреби але в першу чергу ігноруються звичайними магазинами в надзвичайних умовах. Найгірше відновлюються категорії «Продукти», «Ліки» та «Одяг і взуття».[2]

Війна вносить свої зміни в асортименти товарів, які є найзатребуванішими. Падає прихильність до певних брендів, яка замінюється на інші, споживчі вимоги.

В деяких регіонах з ризикованою логістикою попит впав, проте відносно безпечних навпаки виріс. Тому підприємці вимушені переносити на час війни маркетинговий бюджет на регіони в які можна безпечно перевести гроші і звідки можна швидко отримати замовлений товар.

Українці стали більш чутливими до позицій які займають власники бренду щодо війни, участі бізнесу в досягненні спільної перемоги. [3]

Список використаних джерел

1. Стан бізнесу в Україні – статистика від ЕБА 23/03/2022 URL: <https://eba.com.ua/stan-biznesu-v-ukrayini-statystyka-vid-eva/>
2. Евгений Куликов Український eCommerce під час війни URL: https://ko.com.ua/ukrayinskij_ecommerce_pid_chas_vijni_141478
3. Майя Ярова Український e-commerce під час війни 01/07/2022 URL: <https://ain.ua/2022/07/01/ukrayinskyj-e-commerce-pid-chas-vijny/>

ТКАЧЕНКО О. В., канд. пед. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР У ЗЕМЛЕРОБСТВІ

Вивчено теоретичні та практичні засади цифрового простору в аграрному секторі нашої держави. Аналізовано вплив цифрових технологій на ефективність результатів виробництва у землеробстві.

Ключові слова: цифрові технології, ІТ-технології, землеробство, сільське господарство, вищий навчальний аграрний заклад.

Слова Вінстона Черчилля, які й сьогодні не втратили своєї актуальності: «Хто володіє інформацією, той володіє світом», підтверджуються тим, що комп'ютеризація, ІТ-технології глибоко увійшли в усі сфери нашого життя. Впровадження технологій триває постійно незалежно від сфери діяльності людини. Не є винятком і сільське господарство. Сьогодні робота аграрія охоплює величезний обсяг як агрономічної і економічної, як технічної так і іншої інформації, яку потрібно не просто знати, обробляти, а й згідно виконаного ухвалювати відповідальні організаційні рішення, адже від досягнення бажаного результату в цьому напрямі безпосередньо залежить успіх виробничої конкуренції. Тому робота аграрія сьогодні неможлива без використання цифрових технологій.

Щодо цифрових технологій саме у землеробстві – це одержання високих врожаїв і прибуток господарства від рослинництва.

Сьогодні використання цифрових технологій перебуває на невисокому рівні. Завдяки закордонним партнерам, проблем із забезпеченням сільського господарства новою технікою немає, але є «але». І їх, як виявляється у більшості, не одне... Ця техніка оснащена передовими засобами діагностики, контролю та автоматичного управління [1]. А часто сам власник агропідприємства не має розуміння алгоритму впровадження цифрових технологій та важливості мати в робочому штаті кваліфікованих операторів цієї техніки. Через незнання «як цим користуватися», дарма переплачуються кошти, тому що і більшість дилерів також не мають відповідного персоналу, аби навчити клієнтів-аграріїв і продемонструвати на практиці широкі можливості купленої техніки [1, 3]. Не менш важливою проблемою є також те, що сьогодні жоден заклад вищої аграрної освіти не готує повноцінних фахівців із точного чи цифрового землеробства (навіть якщо таке декларується на сайтах аграрних університетів).

Цифрове землеробство – це «послідовне застосування методів точного та розумного землеробства, внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків господарства, а також використання як веб-платформ, що містять дані, так і аналізу великих даних».

Тому є необхідним вже зараз оновлювати якість освіти, оновлювати навчальний матеріал в аграрній освіті. А знання конструкції та налаштування агрегатів, які нині вже морально застаріли й сьогодні практично не використовуються, віднести до історії.

Отож, на сьогодні підтримка цифрового землеробства є одним із пріоритетних напрямів не лише у Європі, а й у світі в цілому.

Упровадження в аграрне виробництво цифрових технологій передбачає:

– здійснення моніторингу ефективності державних і власних витрат, а також перевірку доцільності надання допомоги господарствам, які претендують на субсидії від ЄС;

– сприяння стійкості агросектору, адже диджиталізація в сільському господарстві та точне землеробство мають величезний потенціал для сприяння стійкості агросектору та ланцюга вартості – від виробництва до споживання;

– інновації в сільському господарстві, зокрема, такі як GPS у тракторах або цифрові технології в сільській місцевості, можуть бути використані для залучення молоді. Завдяки цифровим технологіям можна зробити фермерство привабливим і цікавим навіть для молоді [4].

Список використаних джерел

1. Пропозиція: Головний журнал з питань агробізнесу. URL: <https://propozitsiya.com/ua/cyfrovi-tehnologiyi-u-zemlerobstvi-problemy-ta-perspektyvy> (дата звернення: 28.09.2022).
2. Цифрові технології в агрономії: від науки до виробництва: Вінницький інформаційний портал. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/novini/kviten-2021/czifrovi-texnologiii-v-agronomiii> (дата звернення: 27.09.2022).
3. Грабовська Н. Агрокосмос: розвиток // Агрономія сьогодні. 2020. № 2. С. 149–152.
4. Цифрові технології у землеробстві: проблеми та перспективи URL: <https://propozitsiya.com/ua/cyfrovi-tehnologiyi-u-zemlerobstvi-problemy-ta-perspektyvy> (дата звернення: 28.09.2022).

УДК 336.221

ТОМІЛОВА-ЯРЕМЧУК Н.О., канд. екон. наук, доцент
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПДВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

З початку воєнного стану в Україні чимала кількість підприємств була змушена тимчасово призупинити роботу. Зважаючи на складні для бізнесу обставини Верховна Рада України прийняла низку Законів, мета яких – спростити життя бізнесу. Проаналізувавши ці Закони хотілося би прокоментувати основні зміни, які стосуються ПДВ.

Ключові слова: оподаткування, податок на додану вартість, податковий кодекс, непрямі податки, податкова накладна.

Так, завдяки змінам у Перехідні положення податкового кодексу під час дії воєнного стану в Україні податкова не буде штрафувати платників податків за несвоєчасну сплату податків, несвоєчасне подання податкової звітності, якщо граничний строк подання звітності припав на період з 24.02.2022 до останнього дня місяця припинення воєнного стану, несвоєчасну реєстрацію податкових і акцизних накладних, несвоєчасне подання електронних документів про фактичні залишки та обсяг обігу пального тощо.

У той же час, з метою уникнення штрафних санкцій, передбачених ПКУ, за наведені вище податкові порушення, всі податкові обов'язки необхідно виконати протягом 6 місяців після припинення воєнного стану в Україні. Спочатку цей строк складав 3 місяці, а з набранням чинності Закону № 2142 – законодавець подовжив цей строк до 6 місяців [3].

Розглянемо зміни, які на час дії воєнного стану вплинули на оподаткування ПДВ (рис. 1).

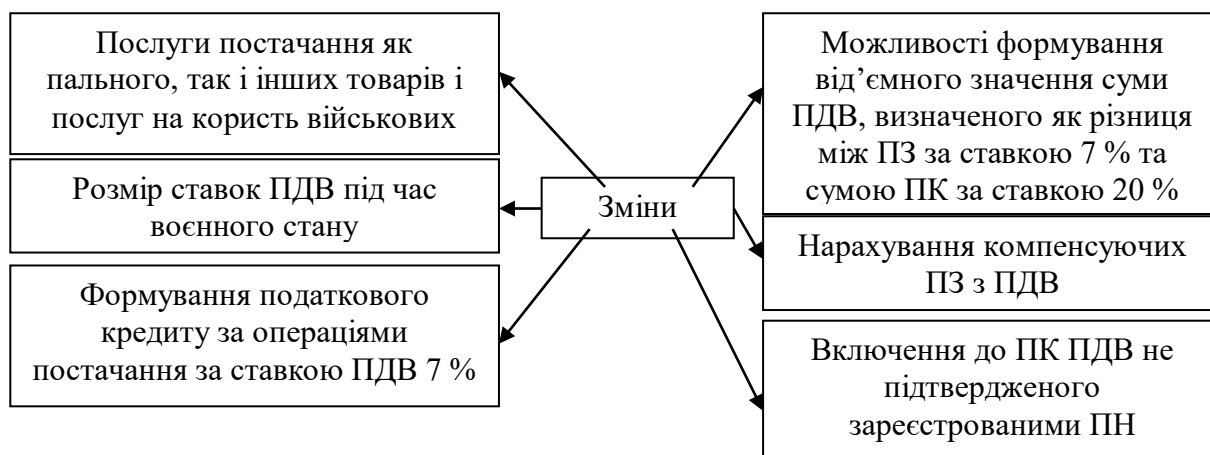


Рис. 1. Зміни, що вплинули на оподаткування ПДВ [1]

Почнемо з операцій постачання як пального, так і інших товарів, послуг на користь військових.

На період дії воєнного стану не є постачанням передання будь-яких товарів / послуг на користь ЗСУ, ТРО та іншим військовим формуванням України, утвореним відповідно до Закону. Тобто, така операція – не є об'єктом оподаткування ПДВ. А, от якщо підприємство буде постачати товари для заправки (дозаправки) або для забезпечення транспорту військових, то таке постачання буде оподатковуватися ПДВ за ставкою 0%.

Щодо змін у розмірі ставок ПДВ на час дії воєнного стану.

Так, під час дії воєнного стану встановлено ставку ПДВ у розмірі 7% для операцій з ввезення в Україну та постачання в Україні (як імпортованих та і вироблених в Україні) бензинів моторних, важких дистилатів, скрапленого газу, на які встановлено ставку акцизного податку 0,00 євро за 1000 літрів, і нафти / нафтопродуктів за кодами УКТ ЗЕД 2709 00 10 00 та 2709 00 90 00.

Щодо формування податкового кредиту за операціями постачання за ставкою ПДВ 7%, то, якщо підприємство до введення нової ставки 7% придбало товар / послугу за ставкою 20%, а після введення ставки 7% використовує раніше придбані по ставці 20% товари / послуги в операціях по ставці 7%, то податковий кредит сформований раніше по ставці 20% коригувати не потрібно.

Щодо можливості формування від'ємного значення суми податку на додану вартість, визначеного як різниця між сумою ПЗ за ставкою 7% та сумою ПК за ставкою 20%, то таке від'ємне значення не підлягає відшкодуванню з державного бюджету, а зараховується до складу податкового кредиту та зменшує суму податкових зобов'язань до сплати в бюджет у наступних звітних періодах.

Щодо нарахування компенсуючих ПЗ з ПДВ

Протягом дії воєнного стану, якщо товар раніше був придбаний з ПДВ, але через військові дії такий товар був знищений або втрачений, то нараховувати компенсуючі ПЗ з ПДВ не потрібно, тому що знищення / втрата товару не розцінюється в цьому випадку як використання в негосподарській діяльності або в неоподатковуваних операціях. Також, не буде вважатися використанням у негосподарській діяльності / неоподатковуваних операціях – передання товару / послуг у власність держави на потреби оборони.

З огляду на обставини, через які багато підприємств втратили не тільки майно, а й товар, який міг зберігатися на виробничих складах на дату початку військових дій (здебільшого підприємства Маріуполя, Харківської, Київської, Чернігівської, Донецької, Луганської областей), то можливість звільнення від нарахування компенсуючих ПЗ за перелічених обставин є гарною новиною для підприємств, які суттєво постраждали від дій агресора.

Водночас, на нашу думку, задля звільнення від нарахування компенсуючих ПЗ із ПДВ не буде зайвим отримати індивідуальний сертифікат про засвідчення форс-мажорних обставин для підприємств, чие майно та товари дійсно постраждали під час війни. А на операції добровільного передання товару / послуг військовим утворенням на потреби оборони, також, не завадило б мати первинні документи, які б підтверджували таке передання.

Щодо включення до податкового кредиту ПДВ не підтвердженого зареєстрованими ПН / РК.

Врахування цього нюансу в податковому кодексі було спричинено тим, що, як ми пам'ятаємо, з 24.02.2022, на цей час і до кінця дії воєнного стану зареєструвати ПН / РК в ЄРПН не вийде. Як роз'яснює сама ДПС, така неприємна ситуація сталася через те, що нова форма ПН / РК, яка мала оновитися в ЄРПН і запрацювати з 01.03.2022, станом на 24.02.2022 не оновилася, через що, коли підприємства під час війни намагаються зареєструвати ПН / РК, то їм надходить повідомлення про відмову в реєстрації [2].

Отже, наразі, у зв'язку з воєнним станом і тим, що суто технічно зареєструвати ПН / РК в ЄРПН неможливо, законодавець дозволив платникам ПДВ формувати податковий кредит за придбаними товарами / послугами на підставі первинних / розрахункових документів, складених з дотриманням усіх вимог законодавства.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України № [2118-IX](#) за станом на 03 берез. 2022 р. /Верховна Рада України. Київ : Парлам. вид-во, 2022. 17 с. (Закон України).

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України № [2120-IX](#) за станом на 15 берез. 2022 р. /Верховна Рада України. Київ : Парлам. вид-во, 2022. 17 с. (Закон України).

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України № [2142-IX](#) за станом на 24 берез. 2022 р. /Верховна Рада України. Київ : Парлам. вид-во, 2022. 17 с. (Закон України).

УДК 331.101.262/.5:658.11(477)

РИБАК Н.О., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОРИВІВ

В умовах становлення і розвитку ринкової економіки отримує визнання в якості цивілізованої цінності модель утримання технологічної переваги фірми, яка залежить не тільки від його конкурентоспроможності, а й від здатності утримувати конкурентну перевагу. Особливої актуальності набуває ця проблема для фірм України в період інтеграції в світове господарство.

Ключові слова: людський капітал, інвестиції, технології, рівень людського розвитку.

Сучасні технологічні прориви швидко зміщують кордон між робочими завданнями, що виконують люди, і завданнями, що виконують машини, спричиняючи серйозні перетворення на ринку праці. Передові технології витісняють безліч низькокваліфікованих робочих місць та відкривають нові можливості, створюючи умови для появи нових і перетворених робочих місць, нарощуючи продуктивність і підвищуючи ефективність виробництва. Багато спеціальностей уже сьогодні вимагають, а ще більше спеціальностей в найближчому майбутньому вимагатимуть комплексу особливих навичок – володіння технологіями, вміння вирішувати проблеми, критичного мислення, так само як і навичок міжособистісного спілкування, таких, як завзятість, готовність до співпраці і вміння співпереживати. Основна роль в вирішенні цієї проблеми належить людського капіталу

Людину розглядають у центрі економіки як невичерпний ресурс, який є основоположним у функціонуванні національної економіки та конкретного підприємства. Темпи впровадження інновацій будуть і далі наростати, і підприємствам для забезпечення своєї конкурентоспроможності в майбутньому необхідно буде діяти швидко. Щоб використовувати переваги нових технологій і пом'якшувати найбільш гострі з породжуваних ними проблем, їм доведеться здійснювати інвестиції в своїх працівників – перш за все, в освіту і охорону здоров'я, які відіграють основну роль у формуванні людського капіталу.

У сучасному суспільстві людський капітал стає основою багатства. Саме він визначає конкурентоспроможність економічних систем, виступає ключовим ресурсом їх розвитку. Здатність економіки створювати і ефективно використовувати людські ресурси все в більшій мірі визначає економічну силу нації, її добробут.

Поняття «людський капітал» означає не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній системі суспільства, а й визнання необхідності інвестування в людину, оскільки капітал набувається і збільшується шляхом інвестування і приносить тривалий за часом і інтегральний за характером економічний ефект. При цьому слід враховувати, що якісніші інвестиції, хоча й потребують більше часу і коштів, приносять, як правило, більший і триваліший ефект. Так, на світовому рівні, незважаючи на значне збільшення пропозиції кваліфікованої робочої сили, норма прибутку від освіти становить приблизно 9% в рік, норма прибутку для вищої і середньої спеціальної освіти – майже 15% в рік [22].

Інвестиціями в людський капітал є всі види витрат на розвиток людини в грошовій або іншій формі (на освіту, охорону здоров'я, мобільність), які сприяють інтелектуальному та професійному зростанню людини, підвищують її продуктивність, що впливають в майбутньому на зростання доходів як індивіду, підприємству, так і суспільству в цілому.

З усіх видів інвестицій в людський капітал найбільш важливими є вкладення в освіту та здоров'я. Загальна і спеціальна освіта покращують якість, підвищують рівень і запас знань людини, тим самим збільшують обсяг і якість людського капіталу. Інвестиції ж у вищу освіту сприяють формуванню висококваліфікованих фахівців, висококваліфікована праця яких здійснює найбільший вплив на темпи економічного зростання [7].

Отже, всі види витрат, які можна оцінити в грошовій або іншій формі і які сприяють зростанню в майбутньому продуктивності та заробітків працівника, мають розглядатися як інвестиції в людський капітал, які можуть здійснювати держава (уряд), підприємства, освітні заклади, недержавні суспільні фонди й організації, міжнародні фонди й організації, сім'ї та окремі громадяни.

Оцінка рівня людського капіталу може здійснюватись за вже існуючими рейтинговими списками. Найбільш популярним вважають Індекс людського розвитку

(ІЛР) (Human Development Index, HDI) – інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірює середню величину досягнень в трьох основних вимірах людського розвитку: здоров'я та довголіття, знання і гідний рівень життя [6]. Індекс публікується у спеціальній серії доповідей ООН про людський розвиток. У 1990 р. ПРООН опублікувала свою першу «Доповідь про людський розвиток» (Human Development Report 1990. Concept and Measurement of Human Development) [14].

Основні виміри ІЛР [6]:

- здатність вести довге і здорове життя, що вимірюється очікуваною тривалістю життя при народженні;
- здатність отримувати знання, що вимірюється середньою тривалістю навчання і очікуваною тривалістю навчання;
- здатність досягти гідного рівня життя, що вимірюється показником валового національного доходу на душу населення.

У міру того, як розгортаються технологічні прориви, підприємства прагнуть використовувати нові технології для досягнення більш високих рівнів ефективності виробництва і споживання, виходу на нові ринки і конкуренції за нові продукти, зростає необхідність використання цифрових технологій. Проте, щоб використовувати нові технологічні можливості підприємствам необхідно розробити кадрову стратегію, готову вирішувати завдання нової ери технологічних змін та інновацій. Це особливо важливо, тому що між новими технологіями і підвищенням кваліфікації існує дієвий взаємозв'язок. Впровадження нових технологій сприяє зростанню бізнесу, створенню нових робочих місць і розширенню існуючих робочих місць, за умови, що він може в повній мірі використовувати таланти вмотивованої і гнучкої робочої сили, у якій є навички, орієнтовані на майбутнє, щоб скористатися новими можливостями завдяки безперервній перепідготовці і підвищенню кваліфікації. І навпаки, прогалини в навичках – як серед працівників, так і серед вищого керівництва підприємства – можуть значно ускладнити впровадження нових технологій.

Сучасний стан людського капіталу підприємств України неможна однозначно оцінити. Незважаючи на поліпшення деяких якісних характеристик, пов'язаних з освітнім рівнем населення, в країні відбуваються процеси, що його руйнують. Оскільки депопуляція поєднується із значним погіршенням здоров'я населення та інших його якісних характеристик, в Україні склалися умови для перетворення демографічної кризи на демографічну катастрофу, що призводить до нестабільності суспільного розвитку, негативно впливає на економіку і соціальні перетворення, зумовлюючи фізичний, інтелектуальний і духовний занепад суспільства, призводить до нестачі кваліфікованого людського капіталу в усіх галузях економіки.

Для зміни ситуації та тенденцій розвитку людського капіталу необхідні цілеспрямовані зусилля підприємств, суспільства і держави на основі науково обґрунтованого розуміння сутності проблем і засобів їхнього вирішення. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є визначення перспектив розвитку людського капіталу підприємств в умовах зміни типів зайнятості, нестійкості навиків, викликаних технологічними змінами.

Список використаних джерел

1. Индексы и индикаторы человеческого развития: Обновленные статистические данные 2018 : Доклад / Отдел по подготовке Доклада о человеческом развитии ПРООН, 2018. 111 с. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf (дата звернення 15.09.2019).

2. Кравченко Н. В., Ковальчук Т. М. Соціальні інвестиції: сутність і роль у формуванні ресурсно-компетенційної бази підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 15. URL: [http:// global-national.in.ua/issue-15-2017](http://global-national.in.ua/issue-15-2017).

3. Human Development Report 1990. Concept and Measurement of Human Development / UNDP. New York, 1991. 189 p. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf (дата звернення 8.10.2019).

4. World Development Report 2019: The Changing Nature of Work. *International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank*. 2019. 151 p. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2019>.

УДК 314.116-026.24”1990/2022”

СТРИГІНА О.А., канд.фіз.-мат.наук, доцент

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ЗМІНА ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ З 1990 ПО 2022 РОКИ

Відомо, що на 1 січня 1993 року українців було 52 мільйони. Насправді кількість померлих уперше перевищила кількість народжених у 1991 році, але два роки Україна трималася за рахунок міграційного припливу. А після цього показник лише скорочувався.

Ключові слова: чисельність населення, міграція, динаміка зміни

Чисельність населення України на 1 січня 2022 року – 41167335 чол. На 1 липня 2020 року згідно з даними ООН становила 43,733 млн осіб разом з Кримом (35-те місце у світі). За оцінкою Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2021 року чисельність наявного населення України, включаючи тимчасово окуповані території Донецької і Луганської областей та Автономну Республіку Крим з містом Севастополь становить 43544,250 тис. осіб. Чисельність українців стабільно зменшується, народжуваність 2022 року становить 13,1 % (189-те місце у світі), смертність – 12,7% (9-те місце у світі), природний приріст – +0,4 % (207-те місце у світі).

Історично чисельність населення країни зростала так: станом на 1917 рік на території у сучасних межах України мешкало 38,8 мільйонів осіб (11-те місце у світі серед сучасних держав); на початок Другої світової війни, 1939 року – 39 млн осіб; після війни у межах УРСР 1959 року мешкало 42 млн осіб; 1970 року – 47 млн осіб; на момент здобуття незалежності, 1991 року – 52 млн осіб; згідно з переписом 2001 року – 48,5 млн осіб; перед початком російсько-української війни, на початку 2014 року – 45,5 млн осіб (таблиця1)

Таблиця 1 – **Чисельність населення України з 1990 по 2022 рр.**
(чисельність на 2002 рік наведена на підставі даних Всеукраїнського перепису населення – грудень 2001)

Дата	Чисельність (тис.)		
на 1.01.1990	51 838,5		
на 1.01.1991	51 944,4	105,9	0,20%
на 1.01.1992	52 056,6	112,2	0,22%
на 1.01.1993	52 244,1	187,5	0,36%
на 1.01.1994	52 114,4	– 129,7	– 0,25%
на 1.01.1995	51 728,4	– 386,0	– 0,74%
на 1.01.1996	51 297,1	– 431,3	– 0,83%
на 1.01.1997	50 818,4	– 478,7	– 0,93%

на 1.01.1998	50 370,8	– 447,6	– 0,88%
на 1.01.1999	49 918,1	– 452,7	– 0,90%
на 1.01.2000	49 429,8	– 488,3	– 0,98%
на 1.01.2001	48 923,2	– 506,6	– 1,02%
на 1.01.2002	48 457,1	– 466,1	– 0,95%
на 1.01.2003	48 003,5	– 453,6	– 0,94%
на 1.01.2004	47 622,4	– 381,1	– 0,79%
на 1.01.2005	47 280,8	– 341,6	– 0,72%
на 1.01.2006	46 929,5	– 351,3	– 0,74%
на 1.01.2007	46 646,0	– 283,5	– 0,60%
на 1.01.2008	46 372,7	– 273,3	– 0,59%
на 1.01.2009	46 143,7	– 229,0	– 0,49%
на 1.01.2010	45 962,9	– 180,8	– 0,39%
на 1.01.2011	45 778,5	– 184,4	– 0,40%
на 1.01.2012	45 633,6	– 144,9	– 0,32%
на 1.01.2013	45 553,0	– 80,6	– 0,18%
на 1.01.2014	45 426,2	– 126,8	– 0,28%
на 1.01.2015	42 928,9	– 2497,3	– 5,50%
на 1.01.2016	42 760,5	– 168,4	– 0,39%
на 1.01.2017	42 584,5	– 176,0	– 0,41%
на 1.01.2018	42 386,4	– 198,1	– 0,47%
на 1.01.2019	42 153,2	– 233,2	– 0,55%
на 1.01.2020	41 902,4	– 250,8	– 0,59%
на 1.01.2021	41 588,4	– 314,1	– 0,75%
на 1.01.2022	41 167,3	– 421,0	– 1,01%

Примітка: з 2014 р. – без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

Сумна динаміка зміни чисельності населення України ілюструється наведеним нижче графіком рис.1

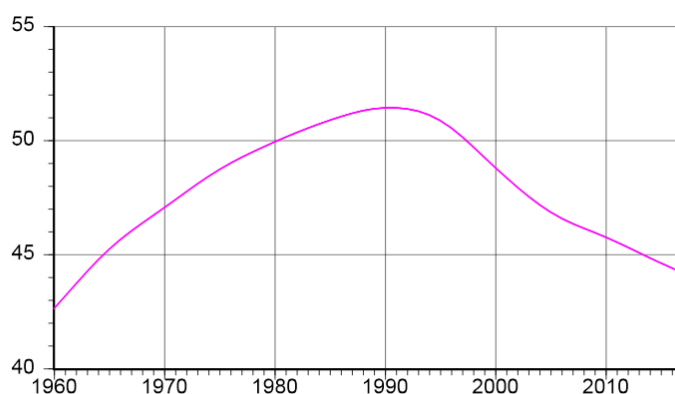


Рис 1. Динаміка зміни чисельності населення України.

Населення України до 2030 року скоротиться у кращому випадку до 35 мільйонів осіб, у найгіршому – до 30 мільйонів. Такий прогноз в інтерв'ю озвучила директорка Інституту демографії та соціальних досліджень Елла Лібанова. За словами Лібанової,

внаслідок війни з росією українців поменшає на мільйони. Зокрема, тому, що війна тягне за собою підвищення рівня смертності, зниження народжуваності та погіршення стану здоров'я, зокрема через стреси, несвоєчасне лікування та недоступність якісної медичної допомоги. Але все ж ці втрати не носитимуть катастрофічного характеру – вони будуть вимірюватися тисячами, а не мільйонами. Мільйонні втрати населення пов'язані з міграцією. Без сумніву, частина евакуйованих жінок та дітей осяде за кордоном, налагодить побут і ніколи не повернеться до України. Більше того, до них поїдуть чоловіки та батьки, щойно така можливість з'явиться. Якщо війна триватиме, наприклад, ще шість місяців – жінки, які спочатку не мали наміру емігрувати, знайдуть собі стабільну роботу за кордоном і там залишаться.

Відтак це можуть бути варіанти втрат від 600 тис. до 5 млн. співвітчизників», – каже соціолог. Крім того, на думку Лібанової, бебі-буму в Україні після війни не буде, як це було за часів Другої світової війни – головним чином завдяки розвитку контрацептивів у XXI столітті. «Війни, після яких відбувалися бебі-буми, закінчилися в середині минулого століття. Тоді вони тривали роками, подружжя було розведене довго, чоловіки поверталися після тривалої відсутності, і жінки народжували стільки дітей, скільки вдавалося. Зараз народжуються переважно ті діти, яких бажають батьки. А батьки стурбовані не так народженням дітей (більше 1-2 на сім'ю), скільки власним життям – розвитком, освітою, кар'єрою, відпочинком тощо», – пояснила вона.

За даними Держстату, станом на 1 грудня 2021 року чисельність населення України оцінювалася у 41,208 млн осіб. Раніше в ООН заявляли, що населення України скорочується одним із найшвидших темпів у світі. До 2050 року кількість українців може зменшитись до 35 мільйонів.

Науковці Національної академії наук прогнозували, що до кінця XXI століття населення України скоротиться до 22 мільйонів.

Список використаних джерел

1. https://uk.wikipedia.org › wiki › Населення_України
2. https://ukrstat.gov.ua › kat_u
3. <https://www.slovoidilo.ua › uk.>

СЕКЦІЯ 4. СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

WAGNER K.

Federal Institute of Agricultural Economics, Rural and Mountain Research, Austria
klaus.wagner@bab.gv.at

RURAL DEVELOPMENT AND INNOVATION

Recent EU policies have a strong focus on “Innovation”. It starts on highest policy level with an especially dedicated Research and Innovation Strategy, a strategic plan and the Innovation Agenda, getting from general to more details via the Green Deal, The Common Agricultural Policy, the Agricultural Knowledge and Innovation System, the European Innovation Partnership down to national and regional levels of Strategic Plans and concrete implementation measures. Innovation nowadays doesn’t anymore comprise only technological topics but is forced in all steps of economic, environmental and social activities and processes also in rural development. The innovation policies and systems support and try to foster innovation activities in various concerns. Social Innovation and Open Innovation are recent trends and specifically designed business model concepts integrate innovation in all steps of businesses and activities as for example the RAIN concept, developed in the H2020 project LIVERUR (Living Lab Research Concept in Rural Areas). It integrates Living Lab and Open Innovation approaches. Many different social innovation practices can contribute to viable rural regions as shown in the H2020 project SIMRA (Social Innovation in Marginalised Rural Areas), e.g. crowd funding or voucher based projects, food cooperatives, land management projects, innovation platforms, and green care projects. A database describes and gives hints to a lot of interesting innovative activities. The Austrian CAP Strategic Plan 2023-2027 includes the term innovation very often in concern of objectives, needs, result indicators. There are specifically designed measures for rural innovation systems and innovation projects in the frame of the EIP and support via the AKIS. Also in other measures innovation is mentioned various times as an essential aspect.

УДК 338.43(1-22):330.342.146

JEL: Q18, R29, O18

ГОЛОВАШЕНКО Ю.В., аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Узагальнено теоретичні аспекти функціонування соціальної інфраструктури сільських територій та систематизовано особливості її функціонування у сучасних умовах. Аргументовано, що стан сільської інфраструктури соціального призначення на сьогодні не сприяє формуванню відповідних умов для проживання та праці для сільського населення. Унаслідок чого зроблено висновок про необхідність комплексного дослідження питань функціонування та розвитку сільської інфраструктури соціального призначення та розробки комплексу заходів щодо її удосконалення в умовах повоєнного періоду країни.

Доведено, що сільська соціальна інфраструктура організована на основі органічного поєднання територіального та галузевого принципів, але орієнтована не на спеціалізованого

галузевого споживача, а на територіального, тобто населення сільської місцевості. Запропоновано дефініцію сільської соціальної інфраструктури як категорії розглядати на основі численних функцій та врахуванні їх впливу на національну економіку країни. Розглянуто основні функції інфраструктури соціального призначення села та їх впливу на досягнення сталого розвитку сільського господарства та сільських територій.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, сільські території, соціальна сфера, елементи соціальної інфраструктури, управління розвитком соціальної інфраструктури.

До пріоритетних сфер економіки навіть в умовах ведення війни країною віднесено сільське господарство, сталий розвиток якого не можливо забезпечити без відповідної соціальної інфраструктури. Це зумовлено тим, що аграрне виробництво є унікальним джерелом задоволення потреб населення у продовольстві, а відповідно, формує основу продовольчого забезпечення. Окрім того, сільське господарство є основою сільського укладу життя, збереження національних традицій, забезпечення моральних принципів, тощо. Це визначає особливе відношення суспільства до сільського господарства та сільському способу життя.

Стан сільської інфраструктури соціального призначення на сьогодні можна визначити як не задовільний, оскільки відбувається старіння сільських жителів, міграція молодих людей до міст та за кордон, закриваються дитячі садочки та школи, скорочується число медичних закладів, організацій культури та побутового обслуговування, відсутні об'єкти спорту та дозвілля, зруйновано систему капітального будівництва. Сучасні умови та якість життя в сільській місцевості не сприяють формування відповідних умов для проживання та праці для населення, які там проживають. Саме такі обставини вимагають комплексного дослідження питань функціонування та розвитку сільської інфраструктури соціального призначення та розробки комплексу заходів щодо її удосконалення в умовах повоєнного періоду країни.

Узагальнення наукової літератури дозволило встановити, що вивчення проблем функціонування об'єктів соціальної інфраструктури здійснюється як вітчизняними, так й зарубіжними дослідниками. Так, в економічній літературі термін «соціальна інфраструктура» села найчастіше розглядається на основі сукупності об'єктів і закладів соціального призначення, які знаходяться на території сільського поселення і надають відповідні послуги населенню [1]. Окрім цього існує підхід до розуміння соціальної інфраструктури як сукупності об'єктів, які задовольняють потреби сільського населення на основі надання благ та опосередковано впливають на результативність сільськогосподарського виробництва [59]. Подібну думку знаходимо у колективу українських науковців, які соціальну інфраструктуру села розглядають як «... сукупність економічних відносин та матеріальних благ, що забезпечують задоволення потреб сільського населення, приймають участь у процесі відтворення людського капіталу і тим самим сприяють підвищенню ефективності виробництва на визначеній території» [3, с.19].

Встановлено, що у більшості випадків розгляд соціальної інфраструктури сільських територій здійснюється на основі сукупності елементів, а саме: «... сукупність структурних елементів сільського поселення ... мережа різних за формами власності підприємств, установ, закладів оздоровчого, освітянського, культурного, побутового призначення, транспорту, зв'язку тощо [4, с.81]; «... сукупність організацій і підприємств, які забезпечують сприятливі умови життєдіяльності людей на виробництві та в побуті [5, с.256]; «... мережа підприємств, установ, закладів, а також окремих служб ..., що забезпечує задоволення життєвих потреб сільського населення, крім потреби в праці у сфері суспільного виробництва [6, с. 133]. Отже, найбільш поширеним є підхід до тлумачення економічної категорії «соціальна

інфраструктура» є її розгляд на основі складових елементів, які її формують, та основних завдань, що ними вирішуються. Однак, у даному випадку потрібно враховувати якісні зміни, які відбуваються у складі об'єктів соціальної інфраструктури сільських територій через необхідність задоволення нових потреб сільського населення та стратегічних завдань на кожному етапі стратегічного розвитку аграрного сектору економіки.

Зазначимо, що у наукових працях поняття «соціальна інфраструктура» дуже часто ототожнюють із поняттями «невиробнича сфера», «сфера обслуговування населення», «соціальна сфера», що потребує їх розмежування. Вважаємо, що дефініція категорії «невиробнича сфера» передбачає сукупність галузей та видів діяльності, які не беруть участі в матеріальному виробництві, є досить умовною, внаслідок чого дуже рідко вживається.

Натомість «сфера обслуговування» представляє собою категорію, яка передбачає надання різних видів послуг, до складу якої окрім галузей та видів діяльності, входять комунальне і дорожнє господарство, роздрібна торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування, заклади оздоровлення, відпочинку, туризму, тощо. Тобто, сутність сфери обслуговування характеризують послуги, які надаються залежно від їх призначення, однак не включає органи державного управління, науку та наукове забезпечення, організації по цивільному захисту.

Вважаємо, що найбільш точне тлумачення «соціальної сфери» представлено у дослідженні [7, с.21-22] та розкривається як «... впорядковане складно організоване ціле, яке містить багатофункціональне навантаження і характеризується комплексними процесами відтворення диференційованих соціальних суб'єктів з їх здібностями, потребами і різноманіттям інтересів». Очевидно, що соціальна сфера – це підсистема суспільства, яка перебуває під постійними змінами, та в межах якої реалізується соціальна функція суспільства, конституційні, соціальні та цивільні права.

Під «соціальною інфраструктурою» розуміють комплекс об'єктів, споруд, підприємств та закладів, що функціонують на певній території та надають послуги населенню, а формою її характеристики є матеріально-речові об'єкти та їхня діяльність, спрямована на задоволення потреб населення. Вважаємо, що соціальну структуру не можна ототожнювати із «соціальною сферою», яку доцільно розуміти як цілеспрямовано організоване суспільством соціальне життя людей, яка включає у себе всі об'єкти та процеси, які беруть безпосередню участь у формуванні властивостей системи, пов'язаних із відтворенням та удосконаленням особисті, задоволенням їх вищих потреб.

У науковій літературі має місце поділ соціальної інфраструктури за територіальним принципом, тобто сільську і міську. Так, до соціальної інфраструктури села відносить інфраструктурні підрозділи, які обслуговують сільське населення [9, с. 5], однак погоджуємося із думкою, що сільські жителі користуються і послугами міських об'єктів інфраструктури [10, с. 21]. Із іншого боку, до сільської соціальної інфраструктури відносять об'єкти, які знаходяться не лише в сільських поселеннях, а в районних центрах, що значно розширює кількісно складові елементи. Основними параметрами, які характеризують сільську інфраструктуру, є її розміщення поза містами та приміських зон, а також надання соціальних послуг, в основному сільському населенню.

Зазначимо, що тривалий час дефініція «сільська соціальна інфраструктура» розглядалася як соціальна інфраструктура сільського господарства, що пояснюється прив'язаністю сільськогосподарського виробництва до села, а також галузевого каналу фінансування інфраструктури.

Очевидно, що сільська соціальна інфраструктура організована на основі органічного поєднання територіального та галузевого принципів, але орієнтована не на спеціалізованого галузевого споживача, а на територіального, тобто населення сільської місцевості, поселення та ін. Ця думка знайшла відображення у працях багатьох дослідників, які розглядають різні аспекти сільської соціальної інфраструктури відповідно до поставлених цілей та завдань.

Як зазначає В. Ткачук сільська соціальна інфраструктура – це організаційно-економічна система, що забезпечує рух різного виду потоків: товарних, фінансових, трудових, інформаційних, в цілях задоволення оптимальних умов життєдіяльності сільської соціально-територіальної спільноти у взаємодії з територіальною економічною системою (підприємства АПК, сільського населеного пункту, сільського адміністративного району, регіону, країни) [11, с. 70]. Досить поширеним є підхід, за яким у якості критерію виділення сільської соціальної інфраструктури є урахування її локалізації в межах сільських поселень, які визначаються місцевими органами влади [10, с. 21].

Згідно наведених дефініцій, сільська соціальна інфраструктура тісно пов'язана із сільською територією, яку ми також поділяємо. Оскільки частину об'єктів (заклади охорони здоров'я, дороги, комунікації та ін.) розміщені на між поселенськими територіями, то вважаємо, що критерієм виділення сільської соціальної інфраструктури повинно бути її розміщення на сільських територіях. При визначенні меж локалізації сільської інфраструктури доцільно керуватися законодавчо визначеними трактуваннями поняття «сільські території».

Соціальна інфраструктура є обов'язковим компонентом сільської економічної системи, впливає на її ефективність, але не шляхом безпосередньої участі у створенні продукції, а через забезпечення умов для життєдіяльності населення та вплив на продуктивність праці робочої сили. У процесі розвитку сільської соціальної інфраструктури відбувається перерозподіл трудових ресурсів у сферу послуг, розширюється діючі та створюються нові види економічної діяльності, внаслідок чого відбувається диверсифікація сільської економіки, яка сприяє сталому її розвитку.

В останні роки відбувається погіршення стану об'єктів сільської соціальної інфраструктури внаслідок недостатніх можливостей фінансування її розвитку на місцевому рівні, хоча окремі позитивні зрушення відбулися внаслідок процесів децентралізації. Результатом діяльності організацій та закладів, які відносяться до соціальної інфраструктури, є соціальні послуги, частина із яких відноситься до безоплатних суспільних благ. Однак, функціонування об'єктів соціальної інфраструктури в ринковій системі зумовлює збільшення кількості платних послуг, які нею надаються, та у використанні механізмів конкуренції у діяльності її елементів.

Територіальна організація системи обслуговування населення базується на пошуку найкращих просторових форм задоволення потреб населення у суспільних послугах, який передбачає врахування характеру потреб населення та частоту користування послугами. У зв'язку із цим територіальні системи обслуговування населення складаються із декількох ієрархічно побудованих ланок. До прикладу, в сфері фізичної культури функціонують наступні об'єкти: приміщення для занять фізкультурою у закладах дошкільної та шкільної освіти, спортивні зали і площадки в сільських поселеннях, фізкультурно-оздоровчі комплекси, центри лікувальної фізкультури – в містах. Отже, у сільській місцевості розміщуються лише низові ланки соціальної інфраструктури, які надають послуги щоденного і періодичного попиту, а доступ до широкого спектру соціальних благ і послуг для сільського населення є можливим лише на регіональному рівні. Оскільки сільські території володіють унікальним комплексом природних факторів, сфер діяльності, галузей, то й соціальна

інфраструктура, що функціонує на них, має особливості, що пов'язані зі специфікою сільського розвитку, серед яких доцільно виділити такі: розосередженість об'єктів соціальної інфраструктури, зумовлена специфікою сільського поселення, що ускладнює їх ефективне використання; розміщення в сільській місцевості в основному низових елементів інфраструктури, які надають послуги повсякденного і періодичного попиту (дитячі садочки, освітні заклади, будинки культури, столові та ін.); наявність в сільських поселеннях об'єктів соціальної інфраструктури, пов'язаних із задоволенням специфічних потреб сільського населення (сільські ринки, пункти збору сільськогосподарської продукції, тощо); недостатнє забезпечення населення об'єктами інфраструктури, слабе матеріально-технічне та кадрове забезпечення; високі затрати часу сільських жителів для одержання послуг внаслідок недостатнього рівня доступності об'єктів інфраструктури; нерівномірність попиту сільського населення на окремі послуги соціальної інфраструктури, що визначається сезонністю сільськогосподарського виробництва та ведення особистого підсобного господарства; відсутність у сільського населення можливості вибору постачальників послуг; низька прибутковість та збитковість об'єктів соціальної інфраструктури, зумовлена характером видів діяльності та низькою платоспроможністю сільського населення.

Отже, сутність сільської соціальної інфраструктури як категорії розкривається через численні функції: суспільні, цільові та специфічні. Через виконання суспільних функцій сільська соціальна інфраструктура істотно впливає на національну економіку країну. Щодо цільових функцій сільської соціальної інфраструктури, то вони зорієнтовані на реалізацію цілей, заради яких створюються та функціонують її об'єкти, а специфічні – підпорядковані цілям соціально-економічного розвитку села та покращення якості життя сільських жителів.

Функціонування сільської соціальної інфраструктури передбачає вирішення наступних завдань: забезпечення високих стандартів умов життя, побуту та праці селян; розвиток торгово-побутового обслуговування та забезпечення доступу сільських жителів до сучасних комунікаційних послуг та діджиталізації; збереження та розвиток мережі освітніх, культурно-розважальних, медичних і спортивно-оздоровчих закладів та об'єктів, покращення їх матеріально-технічного і ресурсного забезпечення; підвищення зайнятості та проведення фахової перепідготовки населення; забезпечення соціального обслуговування і соціального захисту селян.

Ураховуючи склад, ціль, функції та задачі, можна виділити наступні основні характеристики соціальної інфраструктури на сільських територіях:

1. Сільська соціальна інфраструктура представлена комплексом закладів, підприємств, виробництв і видів діяльності, основним продуктом яких є соціальні послуги.

2. Соціальна інфраструктура сільських територій впливає на ефективність виробничого комплексу, який функціонує на ній, та організовує соціальні процеси, у зв'язку із чим, залежно від рівня її розвитку, стимулює або стримує соціально-економічний розвиток сільської території,

3. Сільська соціальна інфраструктура спрямована на створення сприятливого середовища, яка забезпечує покращення умов життя, побуту і діяльності сільського населення, і задовольняє широкий спектр його потреб, тому впливає на якість життя сільських жителів.

Узагальнюючи вищезазначене, сільська соціальна інфраструктура нами розглядається як цілісна система взаємопов'язаних ланок та елементів сільської економіки (закладів, підприємств, виробництв та видів діяльності), яка сприяє соціально-економічному розвитку території, а також забезпечує життєдіяльність людини та впливає на якість його життя через задоволення потреб.

Список використаних джерел

1. Соціальна інфраструктура сучасних підприємств і територій : монографія / О.С. Телетов, Н.Є. Летуновська, М.В. Провозін ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О.С. Телетова. Суми: Триторія, 2019. 240 с.
2. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій / Рябоконт В.П., Рарок Л.А. // Економіка АПК. 2016. № 4. С. 56.
3. Кучеренко В.Р., Макуха С.М. Національна економіка: відтворення соціальної інфраструктури села. Одеса: Друкарський дім, Друк Південь, 2012. 108 с.
4. Регіональна економіка: соціальна інфраструктура села / В. Р. Кучеренко, В. В. Громлюк, О. С. Кічук та ін. Одеса: «Астропринт», 2004. 144 с.
5. Економічний і соціальний стан аграрного сектора України: Науково статистико-аналітична розробка/ Саблук П. Т., Бугуцький О. А., Орлатий М. К. та ін. К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1997.
6. Соціальне відродження і розвиток села в умовах становлення ринкової економіки / М.Х. Вдовиченко, К.І. Якуба, М.К. Орлатий та ін.; За ред. П.Т. Саблука, М.Х. Вдовиченка. К.: Урожай, 1993. 216 с.
7. Сербогіна-Берестовська О.В. Державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Харків, 2019. С. 21-22.
8. Платон М. С. Социальная инфраструктура села. Москва: Агропромиздат, 1986. 150 с.
9. Палійчук Є.С. Соціальна інфраструктура села: організаційно-економічні передумови і механізми регулювання: монографія. Держ. ВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2014. 169 с.
10. Трансформація соціальної інфраструктури в контексті забезпечення гуманітарного розвитку: кол. монографія. Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2015. 384 с.
11. Ткачук В.А. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій України в контексті їх сталого розвитку. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2013. Вип. 3. С. 69-80.

УДК 338.43-029:005:502.131.1

JEL: Q12, M11, O1

НАДВОДНЮК О.О., аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

СКЛАДОВІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Аргументовано, що управління сталим розвитком підприємства є цілеспрямованим розвитком, який забезпечує появу нових можливостей для позитивних змін на макрорівні в аспекті сталого розвитку економіки, екології та суспільства. Доведено, що управління сталим розвитком підприємства повинно орієнтуватися на задоволення потреб заінтересованих сторін з метою досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей у довгостроковій перспективі.

Запропоновано поняття управління сталим розвитком сільськогосподарського підприємства розглядати як абстрактну модель, призначену для характеристики сформованих у суспільстві організаційно-економічних відносин на різних рівнях економічної системи, у процесі взаємодії заінтересованих сторін для досягнення цілей довгострокового розвитку. Доповнено основні підходи до управління сталим розвитком підприємства із позиції концепції корпоративної соціальної відповідальності, висвітлено соціальні, екологічні, економічні аспекти менеджменту на основі принципів корпоративної соціальної відповідальності, що дозволить корпоративній структурі одержати мультиплікативний ефект.

Ключові слова. сталий розвиток, соціальна корпоративна відповідальність, управління сталим розвитком, сільськогосподарське підприємство.

Глобалізаційні кліматичні зміни, неперервне збільшення чисельності населення, економічне зростання вимагають збільшених обсягів споживання енергетичних та інших матеріальних ресурсів, а також сільськогосподарських угідь, що зумовлює їх виснаження. З іншого боку, діяльність з ведення сільськогосподарського виробництва впливає на навколишнє середовище, переважно негативного характеру, що доводить необхідність розробки системи заходів щодо подолання глобальних загроз та забезпечення безпечного розвитку людської цивілізації. До прикладу, викиди парникових газів галузями сільського господарством – тваринництвом та рослинництвом, становлять від 20-25% їх загального обсягу від усієї людської діяльності [1,2]. Відомо, що сільське господарство вносить майже 50% глобальних викидів метану (CH₄) та 75% загальних викидів оксиду азоту (N₂O) [3-5]. Окрім цього, на рівні й інших учасників агропродовольчих ланцюгів постачання, тобто переробних підприємств, розподільчої логістики, оптової та роздрібною торгівлі, а також нарівні споживачів, які генерують до однієї третини всіх антропогенних викидів у світі [6,7]. Це вимагає розробки комплексної системи зниження викидів парникових газів на різних рівнях економічних систем, особливо на рівні господарюючих суб'єктів.

Очевидно, що особливу актуальність питання управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств набуває в умовах європейської інтеграції країни. Зазначимо, що збільшується кількість досліджень на тему управління сталим розвитком бізнесу, корпоративної соціальної відповідальності, та є доказом підвищеного інтересу до цієї наукової проблеми у зарубіжній практиці. Це підтверджує необхідність обґрунтування складових системи управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств як інструменту реалізації принципів збалансованого розвитку та узгодження інтересів стейкхолдерів в довгостроковій перспективі.

В умовах глобалізації та орієнтації до створення нової моделі глобального управління цінностями, стратегічна ціль максимізації прибутку у розвитку корпоративних структур змінюються на створення загальних цінностей, а відповідно лише соціально відповідальні підприємства можуть бути конкурентоспроможними на ринку. У зв'язку із цим підвищення значимості нематеріальних чинників економічного зростання змушує від підприємств впроваджувати інновації, які базуються на соціальному капіталі. Питання соціальної та психологічної складових системи економічних відносин у процесі управління на макро-, мезо-, і макрорівнях, а також при забезпеченні ефективного функціонування малих сільськогосподарських товаровиробників детально висвітлено українськими науковцями в рамках концепції постіндустріального суспільства [8].

Узагальнення вітчизняної наукової літератури дозволило встановити, що на сьогодні представлено достатньо великою кількістю досліджень в аспекті висвітлення процесу управління підприємствами, зорієнтованими на досягнення цілей сталого розвитку. Незважаючи на те, що науковці розглядають сутність поняття управління сталим розвитком підприємства на основі процесів управління, форми управлінських відносин, а також принципів результативного управління, однак рідко розглядають управління сталим розвитком в аспекті корпоративної соціальної відповідальності в довгостроковій перспективі.

Вважаємо, що сутність поняття «управління сталим розвитком сільськогосподарського підприємства» доцільно розглядати із урахуванням поточних змін, які відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі його функціонування, тенденцій на загрози, оскільки господарюючий суб'єкт може відчувати труднощі із забезпеченням конкурентоспроможності та сталого розвитку в

довгостроковій перспективі та постане перед необхідністю формування відповідної системи управління.

За результатами теоретичного узагальнення результатів досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців, виділимо характерні риси управління сталим розвитком підприємства, їх зміни у сучасних умовах. По-перше, у більшості дефініцій поняття «управління сталим розвитком підприємства» в основному виділяються такі аспекти «концепції потрійного критерію» (TBL), як економічної, екологічної і соціальної у різній інтерпретації. Водночас, «концепція потрійного критерію» (TBL) («People, Planet, Profit») на сьогодні трансформувалася у «концепцію чотиривимірного критерію» (QBL), яка включає економічні, соціальні та екологічні індикатори, у якості четвертого включено управлінський, що характеризує інституціональний рівень [9].

Зазначимо, що управління сталим розвитком підприємства розглядається як процес впливу суб'єкта на об'єкт, виділяється лише аспект діяльності. Вважаємо, що необхідно досліджувати управління сталим розвитком підприємства через призму специфіки організаційно-економічні відносини на різних рівнях економічної системи між заінтересованими сторонами у зовнішньому середовищі, а також як процес їх реалізації, вид діяльності у внутрішньому середовищі.

Не можна залишати поза увагою й той факт, що управління сталим розвитком підприємства зумовлено фактором часу, а, отже, необхідно менеджмент слід розглядати у тісному взаємозв'язку із часовими параметрами у поточній і стратегічній перспективі. Аналіз тенденцій та загроз на кожному рівні економічної системи, трансформація зовнішнього середовища вимагають необхідність розробки моделі управління сталим розвитком, яка дозволяє визначити поточний стан щодо сталого розвитку із урахуванням макротенденцій, тенденцій розвитку аграрного сектору економіки, загроз та ризиків, обґрунтовувати цільові індикатори на основі прогнозування сталого розвитку підприємства з метою створення довгострокових цінностей шляхом удосконалення управлінської діяльності та внутрішнього середовища підприємства.

На сьогодні в науковому середовищі на необхідності урахування соціального аспекту в системі управління сталим розвитком підприємства. Урахування соціального компоненту доцільно розглядати в аспекті корпоративної соціальної відповідальності підприємства в довгостроковій перспективі на основі глобальних змін, які відбуваються у світовій економіці щодо забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки. Так, П. Друкер зазначав, що управління є стимульним елементом корпоративних соціальних змін [10].

На сьогодні пріоритетом розвитком економіки, окремих галузей та господарюючих суб'єктів є досягнення зростаючої динаміки, а, отже позитивним результатом управління сталим розвитком в довгостроковій перспективі на макро- та мікрорівнях є одержання зростаючих векторів соціо-економіко-екологічних індикаторів. На нашу думку, досягнення збалансованого розвитку економічних, екологічних, соціальних аспектів вказує, що управління сталим розвитком – це цілеспрямований розвиток, у динаміці якого відкриваються нові можливості для позитивних змін на макрорівні в довгостроковій перспективі. Мультиплікативний ефект результативного управління сталим розвитком на рівні підприємства зумовлює імпульс сталого розвитку економіки, екології та суспільства. У зв'язку із цим, Нів Г. Демінг, узагальнюючи принципи побудови сталого бізнесу, наголошував, що в умовах динамічно мінливого середовища, в умовах невизначеності майбутнього ефективну організацію не можливо побудувати на основі копіювання відомих управлінських рішень, процедур і правил. Водночас, необхідність постійного удосконалення вимагає

забезпечення виходу на новий рівень управління шляхом впровадження інноваційних інструментів та підходів у практичну діяльність підприємства.

Окрім цього управління сталим розвитком на рівні підприємств розглядають як процес, впливу суб'єкта управління на об'єкт, процес реалізації заінтересованих сторін. На практиці такий підхід до визначення сутності управління сталим розвитком підприємства може стати основою розробки дієвої стратегії та політики сталого розвитку підприємства, що базується на відповідних формах реалізації поточних і стратегічних інтересів стейкхолдерів, вирішення властивих для них протиріч як у внутрішньому, так й зовнішньому середовищі.

Отже, сутність поняття управління сталим розвитком сільськогосподарського підприємства в його сучасній дефініції можна представити як абстрактну модель, призначену для характеристики сформованих у суспільстві організаційно-економічних відносин на різних рівнях економічної системи, у процесі взаємодії заінтересованих сторін для досягнення цілей довгострокового розвитку.

Вважаємо, що за такого підходу управління сталим розвитком сільгосппідприємства у нинішніх умовах сприятиме на основі раціонального поєднання виробничих ресурсів створенню та підтримці високого рівня доданої вартості (результативне управління), яка розподіляється всередині соціальних верств (оптимальне управління), забезпечуючи баланс усіх сфер зовнішнього та внутрішнього середовища (відповідальне управління) щодо узгодження та реалізації інтересів заінтересованих сторін на різних рівнях економічної системи в довгостроковій перспективі.

На рис. 1 наведено складові системи управління сталим розвитком, у якій сільськогосподарські підприємства є основою процесу сталого розвитку національної економіки. Серед основних підсистем структури управління нами виділено наступні складові: інституціональне середовище, яке включає сукупність суб'єктів управління в формі виконавчих органів влади та інституціональних умов у вигляді директив в області сталого розвитку; об'єкти управління, представлено у формі сільськогосподарських підприємств, які є важливими складовими елементами національної економіки.

Зазначимо, що динамічний характер сталого розвитку передбачає, що економічна система перебуває не в статистичному стані, а в процесі змін, у якому масштаби використання ресурсів, напрями капіталовкладень, спрямування техніко-технологічного розвитку та інституціональні зміни повинні узгоджуватися із нинішніми та майбутніми потребами. Відомо, що концепція сталого розвитку визначається трьома факторами – економічними, екологічними та соціальними, більш детальний розгляд яких на рівні сільськогосподарського підприємства представимо нижче.

Із економічної точки зору концепція сталого розвитку базується на визначенні рівня доходу, необхідному для задоволення власних потреб. Отже, для сільськогосподарського підприємства, зорієнтованого на сталий розвиток, важливим є показник економічно оптимальної величини використання виробничих ресурсів та навколишнього середовища. Обмеженість ресурсів є фундаментальною позицією у концепції сталого розвитку, що актуалізує розробку підходів до оцінки вартості природних ресурсів [11]. Водночас, концепція сталого розвитку характеризує поняття «економічної ефективності» довгострокових проектів із урахуванням екологічного та соціального аспекту, що дозволяє виявити економічно непривабливі напрями вкладень капіталу в середньо- та довгостроковій перспективі, які можуть привести до банкрутства підприємства, хоча в короткостроковому періоді підтверджується їх вигідність.

Із екологічної точки зору сталий розвиток повинен забезпечувати стабільність біологічних систем, особливого значення також має життєздатність локальних екосистем сільських територій, від яких залежить стабільність біосфери в цілому [12]. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, втрата біологічного різноманіття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення. Для сільськогосподарського підприємства деградація екосистем означає насамперед зниження родючості земельних ресурсів, які є основним засобом виробничої діяльності.

Концепція сталого розвитку має також соціальну складову, яка розглядає розвиток сільськогосподарських підприємств в аспекті підвищення добробуту сільського населення, зниження розриву між рівнем життя сільського та міського населення, досягнення вищого рівня соціальної справедливості, підвищення якості людського та соціального капіталу, забезпечення розширеного відтворення людського капіталу, його збалансованості та працевзайнятості.

Окрім цього, без справедливого розподілу ресурсів і можливостей між всіма членами суспільства не можливо забезпечити реалізацію принципів сталого розвитку. Отже, певний гарантований мінімальний рівень життя повинен бути обов'язковим для сільського населення, оскільки низький рівень купівельної спроможності означає недостатні можливості щодо задоволення його потреб, що знижує рівень життя на селі та попит на товари та послуги.

Обґрунтовано, що концепція сталого розвитку підприємства та корпоративної соціальної відповідальності є динамічними, їх сутність та значення змінюються у просторі та часі, а їхній розвиток відбувається на основі взаємного доповнення в довгостроковій перспективі, що дозволяє визначити тенденції розвитку теоретичних засад дослідження управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств у нинішніх умовах. Окрім цього, залучення сільгосппідприємств у вирішення питань глобальної сталості економічної системи необхідно забезпечувати постійне удосконалення системи управління сталим розвитком в аспекті корпоративної соціальної відповідальності, що сприятиме появі нових можливостей та конкурентних переваг безпосередньо для корпоративної структури.

Список використаних джерел

1. Mbow C. and et.c. Food Security, in: Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems, edited by: Shukla P. R. and et.c. 2019. Electronic resource: access mode: <https://www.ipcc.ch/srccl> (last access: 15 March 2022).
2. Smith P. and et.c. Agriculture, Forestry and Other Land Use (AFOLU), in Working Group III contribution to the IPCC 5th Assessment Report, Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change, edited by: Edenhofer O. and et.c. Cambridge University Press. Electronic resource: access mode: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ipcc_wg3_ar5_chapter11.pdf (last access: 12 July 2022).
3. FAO: FAOSTAT Emissions Totals. Electronic resource: access mode: <https://www.fao.org/faostat/en/#search/Emission> (last access: 25 July 2022).
4. Gütschow J., Jeffery L., Gieseke R. The PRIMAP-hist national historical emissions time series v2.3 (1850–2017), GFZ Data Services [data set], <https://doi.org/10.5880/pik.2019.001>
5. Saunio M. and et.c. The Global Methane Budget 2000–2017, Earth Syst. Sci. Data, 12, 1561–1623, <https://doi.org/10.5194/essd-12-1561-2020>.
6. Crippa M., Guizzardi D., Solazzo E., Ferrario-Monforti F., Tubiello F. N., Leip A.: EDGAR-FOOD emission data, figshare, <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.13476666>
7. Tubiello F. N., Karl K., Flammini A., Conchedda G., Obli-Laryea G. Food Systems Emissions Shares, 1990–2019, Zenodo [data set], <https://doi.org/10.5281/zenodo.5615082>
8. Варченко О.М., Кальченко С.В., Свиноус І.В та ін.. Соціально-економічні аспекти становлення постіндустріального суспільства: за ред. О.М. Варченко. Біла Церква, 2020. 302 с.

9. Giovanna C. M. A taxonomy of sustainability topics: a guide to set the corporate sustainability content on the web. TQM journal. 2021. Vol. 33, Issue 7. P. 106-130. <https://doi.org/10.1108/TQM-06-2020-0134>

10. Друкер П.Ф. Управление, нацеленное на результаты / П. Ф. Друкер. М.: Технологическая школа бизнеса, 1994. – 191 с.

11. Голян В. А. Плата за природні ресурси в умовах децентралізації: інвестиційний аспект. Інвестиції: практика та досвід. 2016. №7. С.7-16.

12. Varchenko O. M., Utechenko D. M., Khakhula L.P. and other. Key components of sustainable development of the agricultural sector of Ukraine International journal of Supply Chain Management. 2019. Vol 8, No 2. P. 874-884.

УДК 633.11; 633.14

СМУЛЬСЬКА І. В., завідувач сектору зернових, зернобобових та круп'яних сортів рослин

МИХАЙЛИК С. М., канд. с.-г. наук, ст. наук. співр.

ЖИТОМИРЕЦЬ О. С., мол. наук. співр.

СКУБІЙ О. А., ст.наук. співр.

Український інститут експертизи сортів рослин, м. Київ, Україна

ПОПОВНЕННЯ НОВИМИ СОРТАМИ ТРИТИКАЛЕ ОЗИМОГО (*TRITICOSECALE* Witt.) ЗЕРНОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Проведений аналіз Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні для відображення асортименту тритикале озимого та визначення наявності різноманітності за потенціалом продуктивності, тривалістю періоду вегетації, стійкістю до вилягання, обсипання, посухи, проти хвороб та якісними показниками, сортів залежно від напрямку їх використання.

Ключові слова: кваліфікаційна експертиза, сорт, тритикале озиме, стійкість, вміст білка, врожайність.

Поряд з традиційно вирощуваними зерновими культурами в багатьох країнах світу (Мексика, Китай, Австралія, Канада, Польща, Росія, Білорусія та Україна) поступово збільшуються посіви тритикале озиме. Велика увага до тритикале викликана тим, що за групою важливих господарсько-цінних ознак: урожайність, якість продукції, підвищена стійкість до хвороб та несприятливих ґрунтово-кліматичних умов, високі кормові переваги, ця культура перевершує пшеницю та жито [1].

Сучасні технології вирощування сільськогосподарських культур висувають підвищені вимоги до нових сортів, які пропонуються виробництву. Сучасні сорти повинні бути не тільки високоврожайними та давати зерно високої якості, а й стійкими до несприятливих факторів середовища, тобто високоадаптованими, високогемостатичними [2].

Для отримання високого та стабільного урожаю тритикале озимого можна лише при дотриманні основних елементів технології вирощування, зокрема правильний підбір попередника. Особливо великі врожаї тритикале збирають після пара, люцерни та інших трав на один укіс, гороху, льону і кукурудзи на силос [3, 4].

За біохімічним складом тритикале займає, в основному, проміжне положення між пшеницею і житом. Середній вміст білка в зерні тритикале озимого складає 13,5–14,0 %, що відповідає критерію для пшениць I класу. В зерні тритикале спостерігається більше, ніж у пшениці водо- та солерозчинних фракцій білка (+3,3%), а клейковинні білки характеризуються більшим вмістом гліадину (+0,6%). У тритикале, на відміну від жита, спостерігається переважання нерозчинної фракції, що дуже важливо у

хлібопекарській промисловості, тому що спирторозчинні (гліадини) і лужнорозчинні (глютеніни) протеїни входять до складу клейковини [5, 6].

Державний реєстр сортів рослин України у 2022 році нараховує 53 сорти тритикале озимого. Щороку науково-технічну кваліфікаційну експертизу на придатність сорту до поширення (далі – ПСП) проходять сорти тритикале озимого вітчизняної та зарубіжної селекції. У 2021 році на ПСП проходили 9 сортів тритикале озимого, з них 8 сортів вітчизняної селекції (89 %) та 1 сорт іноземної селекції (11 %).

Український інститут експертизи сортів рослин здійснює польові та лабораторні дослідження на ПСП тритикале озимого впродовж 2020-2021 років на базі дев'яти філій УІЕСР (у зоні Лісостепу – 4, у зоні Полісся – 5 філій) за Методиками ПСП, відповідно яких проводиться спостереження за визначеними для ботанічного таксону показниками.

За результатами дворічних польових та лабораторних досліджень у 2021 році рекомендовано до виникнення майнового права інтелектуальної власності на поширення сортів рослин сорти тритикале озимого: 'Ілона' та 'Підзимок харківський' заявником яких є Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН України, 'МПП Фенікс' заявником якого є Миронівський інститут пшениці імені В.М. Ремесла НААН України, 'Божич' заявником якого є Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН України, 'Альбіна' заявником якого є Селекційно-генетичний інститут - Національний центр насіннєзнавства та сортовивчення, 'Маєток Поліський' заявником якого є Національний науковий центр "Інститут землеробства НААН України", 'Пріоритет' заявником якого є Інститут фізіології рослин і генетики Національної академії наук України, 'Rivolt' заявником якого є Товариство з обмеженою відповідністю «РВА Україна», 'Tribonus' заявником якого є Saatzucht Donau Ges.m.b.H. & CoKG (Заатцухт Донау Гес.м.б.Х. & КоКГ, Австрія).

Сорт 'Ілона' рекомендовано для вирощування у зонах Лісостепу та Полісся. У 2020-2021 роках середня врожайність його у зоні Лісостепу становила 6,36 т/га та у зоні Полісся – 5,55 т/га, тривалість періоду вегетації 275–279 діб, висота рослин 106,2–113,2 см. Сорт має вміст білка у зоні Лісостепу 11,9 % та у зоні Полісся 12,9 %.

Сорт 'Підзимок харківський' рекомендовано для вирощування у зонах Лісостепу та Полісся. У 2020-2021 роках середня врожайність його у зоні Лісостепу становила 6,56 т/га та у зоні Полісся – 5,40 т/га, тривалість періоду вегетації 268–279 діб, висота рослин 102,5–115,8 см. Сорт має вміст білка у зоні Лісостепу 11,9 % та у зоні Полісся 12,0 %.

Сорт 'МПП Фенікс' рекомендовано для вирощування у зонах Лісостепу та Полісся. У 2020-2021 роках середня врожайність його у зоні Лісостепу становила 5,23 т/га та у зоні Полісся – 5,65 т/га, тривалість періоду вегетації 277–282 доби, висота рослин 128,4–144,5 см. Сорт має вміст білка у зоні Лісостепу 13,0 % та у зоні Полісся 13,1 %.

Сорт 'Божич' рекомендовано для вирощування у зонах Лісостепу та Полісся. У 2020-2021 роках середня врожайність його у зоні Лісостепу становила 6,24 т/га та у зоні Полісся – 5,21 т/га, тривалість періоду вегетації 275–280 діб, висота рослин 113,8–120,6 см. Сорт має вміст білка у зоні Лісостепу 11,7 % та у зоні Полісся 12,8 %.

Сорт 'Альбіна' рекомендовано для вирощування у зонах Лісостепу та Полісся. У 2020-2021 роках середня врожайність його у зоні Лісостепу становила 6,87 т/га та у зоні Полісся – 5,55 т/га, тривалість періоду вегетації 274–279 діб, висота рослин 112,2–120,7 см. Сорт має вміст білка у зоні Лісостепу 11,8 % та у зоні Полісся 12,8 %.

Сорт 'Маєток Поліський' рекомендовано для вирощування у зонах Лісостепу та Полісся. У 2020-2021 роках середня врожайність його у зоні Лісостепу становила 6,41 т/га та у зоні Полісся – 5,05 т/га, тривалість періоду вегетації 275–280 діб, висота

рослин 105,9–116,3 см. Сорт має вміст білка у зоні Лісостепу 13,5 % та у зоні Полісся 12,9 %.

Сорт 'Пріоритет' рекомендовано для вирощування у зонах Лісостепу та Полісся. У 2020-2021 роках середня врожайність його у зоні Лісостепу становила 6,01 т/га та у зоні Полісся – 6,17 т/га, тривалість періоду вегетації 277–280 діб, висота рослин 94,6–113,8 см. Сорт має вміст білка у зоні Лісостепу 12,5 % та у зоні Полісся 12,8 %.

Сорт 'Rivolt' рекомендовано для вирощування у зонах Лісостепу та Полісся. У 2020-2021 роках середня врожайність його у зоні Лісостепу становила 7,0 т/га та у зоні Полісся – 6,37 т/га, тривалість періоду вегетації 274–279 діб, висота рослин 101,8–109,7 см. Сорт має вміст білка у зоні Лісостепу 11,0 % та у зоні Полісся 12,1 %.

Сорт 'Tribonus' рекомендовано для вирощування у зонах Лісостепу та Полісся. У 2020-2021 роках середня врожайність його у зоні Лісостепу становила 7,35 т/га та у зоні Полісся – 6,45 т/га, тривалість періоду вегетації 273–274 діб, висота рослин 96,2–104,3 см. Сорт має вміст білка у зонах Лісостепу та Полісся 11,8 %.

Сорти стійкі до обсіпання та посухи у всіх зонах. Показники стійкості проти борошнистої роси та зимостійкості сортів в польових умовах високий. Для характеристики тритикале озимого за вмістом білка використовується «Класифікатор показників якості ботанічних таксонів, сорти яких проходять експертизу на придатність до поширення сортів», відповідно до якого вміст білка оцінюється як: низький – менше 11,9 %, середній –12,0–13,9 %, високий більше 14,0 %.

Аналіз Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні показав, що асортимент тритикале озимого на сьогодні налічує 53 сорти, які різняться за потенціалом продуктивності, тривалістю періоду вегетації, стійкістю до вилягання, обсіпання, посухи, проти хвороб та якісними показниками, що у великій мірі полегшує товаровиробникам всіх форм власності добір сортів залежно від напрямку використання.

Список літератури

1. Колосова Л. О., Свистунова І. В. Ефективність використання тритикале озимого на зеленій корм. *Наукові пошуки молоді у XXI століттях: Інноваційні технології в агрономії, землеустрої, електроенергетиці, лісовому та садово-парковому господарстві*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів. (14 квітня 2021). Біла Церква. 2021. С. 20-21.

2. Чайкіна О. І., Гамаюнова В. В. Народногосподарське значення тритикале. *Актуальні проблеми землеробської галузі та шляхи їх вирішення*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 9-11 грудня 2020 р. Миколаїв: Миколаївський національний аграрний університет, 2020. С. 23-25.

3. <https://agrarii-razom.com.ua/culture/tritikale-ozime>

4. <https://www.agroglass.com.ua/home/information/agrokultury/tekhnologiya-vyrashchivaniya-tritikale/>

5. Економічний, організаційний та правовий механізм підтримки і розвитку підприємництва: колективна монографія; за ред. О. В. Калашник, Х. З. Махмудова, І. О. Яснолоб. Полтава : Видавництво ПП «Астра», 2020. 320 с. Шакалій С. М., Баган А. В., Юрченко С. О. Вплив біологічних особливостей сорту на якість насіння тритикале озимого. С.222-228.

6. Бараболя О. В., Максименко С. В. Ефективність використання зерна тритикале для харчування людини. *Сучасні напрями та досягнення селекції і насінництва сільськогосподарських культур*. Науково-практична інтернет-конференція, 30 березня 2021 р, Полтава, 2021р.

УДК 330.322.1:005:338.43(477)

ГРИНЧУК Ю.С., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Інвестиційний процес в аграрному секторі характеризує економічний потенціал та соціальний розвиток України. Впровадження сучасних технологій в сільське господарство забезпечить підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств та їх вихід на світові ринки.

Ключові слова (Keywords): інвестиції, інновації, аграрний сектор, інноваційно-інвестиційне забезпечення, ресурсозбереження, нові технології, управління, стійкий розвиток.

Як свідчить вітчизняний та світовий досвід, ефективне реформування економіки, модернізація виробництва, впровадження новітніх технологій можливе при умові активізації інвестиційно-інноваційної діяльності в країні. Ефективність, стабілізація та подальший розвиток виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств в значній мірі залежить від здатності управлінських структур, наукових установ і агроформувань впроваджувати інновації, зберігати свій кадровий потенціал, застосовувати ефективні важелі мотивації, стимулювання й ефективності реалізації виробничо-ресурсного потенціалу в цілому. Побудова такого механізму інноваційного провайдингу базується на теорії інноваційних перетворень, функціонуванні та розвитку наукомістких виробничо-економічних систем [1].

Більшість інвестицій в аграрні підприємства надходить з недержавних джерел. Їх питома вага в основний капітал галузі може сягати 70-95%. Частка коштів комунальних і державних підприємств – незначна і потребує поступового збільшення. Причинами інвестиційної кризи вважають макроекономічні фактори: інфляцію, посилення диспаритету цін, погіршення кредитних умов, кризи банківської системи.

Чинники впливу на інвестиційну діяльність аграрних підприємств України:

1. Недостатньо обґрунтовані зміни в макроекономічному управлінні агропродовольчими секторами економіки.
2. Неприятливі природно-кліматичні умови в сільському господарстві.
3. Пандемія COVID-19.
4. Відмова агробізнесу від реалізації інвестиційних проектів і планів у зв'язку з їх очікуваннями на купівлю земельних ділянок сільськогосподарського призначення.
5. Зменшенням обсягів державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників.
6. Посилення ризиків інвестування і збереження капіталу [2].

Побудова інвестиційної стратегії розвитку аграрних підприємств базується на основі механізму управління інвестиціями: розвитку державно-приватного партнерства, збільшення державного інвестування, оптимізації розподілу та перерозподілу інвестиційних потоків, створенні системи державних гарантій захисту приватних інвестицій, удосконаленні податкового, митного, земельного законодавств. В умовах сповільненої інвестиційної активності увагу зарубіжних інвесторів все більше привертають країни Центральної та Східної Європи для розміщення нового

виробництва, експансії на інші світові ринки. Географічно вигідне розташування України дає можливість активізувати інвестиційно-інноваційну діяльність та налагодити бізнес-процеси, в першу чергу, з сусідніми європейськими державами. Існує декілька причин іноземного інвестування в аграрну сферу України: вдале стратегічне розміщення, різноманіття ресурсів, значні ринки збуту, дешева і, водночас, висококваліфікована робоча сила, бажання навчатися, готовність до комунікації.

Закон України «Про режим іноземного інвестування» є головним нормативноправовим актом регулювання іноземного інвестування, що надає іноземним інвесторам рівні умови для діяльності поряд з вітчизняними інвесторами. Згідно Закону, іноземні інвестиції можуть здійснюватися в будь-яких формах, які не заборонені законами України [3].

На жаль, військові дії на більшій частині території нашої держави, унеможливають повноцінну роботу аграрного сектору та інвестування в економіку України. Через нашу державу проходить більшість шляхопроводів з Європи та Азії. Ми маємо розгалужену систему аеропортів, річковий транспорт, вихід до морських портів. Але іноземний інвестор чекає встановлення миру в Україні і стабілізацію економічних процесів.

Проте додатковими стримуючими чинниками прямих інвестицій є проблематика приватизації державних підприємств в сфері АПК; земельна реформа; судова реформа; не системність процесів оренди, придбання, продажу землі; нераціональна структура виробництва; інтенсивні технології, монокультуризація землеробства; проблеми у формуванні внутрішнього ринку аграрної продукції; ризики в адміністративному регулюванні цін на продукцію; експортні обмеження [3].

Сьогодні ми можемо розраховувати, переважно, на внутрішнього інвестора, який планує своє майбутнє в нашій державі. Виникає питання: чи готові українські інвестори вкладати кошти в економіку під час війни? Велика кількість підприємств поступово відновлюються, (повністю або частково) релокують на «безпечні» території, забезпечують роботою місцеве населення, сплачують податки. Вже зараз українським аграріям необхідно створити проекти, які приваблять інвестиції для підтримки, відновлення виробництва аграрної продукції в Україні. Якщо фінансування на розвиток сільського господарства не буде отримано в найближчій перспективі, продовольча та економічна криза не матиме меж.

Повномасштабна війна стала справжнім випробуванням для аграріїв. Військове вторгнення спричинило руйнування налагоджених роками процесів, логістичних ланцюгів. Багато посівних територій було заміновано, до частини немає доступу, знищено техніку та склади. Війна триває, і кожному бізнесу, зокрема аграрному, необхідно мати надійні інструменти, які спростять роботу в умовах кризи, допоможуть побачити ризики та навіть захистити земельні ділянки й компанію загалом від рейдерства та банкрутства [4].

Список використаних джерел

1. Інноваційно-інвестиційне забезпечення потенціалу стійкого розвитку аграрних підприємств / Макаренко П. М., Пілявський В. І. Аграрна економіка. Економічний вісник університету. Випуск № 41, 2019. С. 29-35.

2. Ключові аспекти інвестиційного забезпечення аграрних підприємств / Масюк Ю. В. Агросвіт № 7-8, 2021. С. 67-71.

3. Оцінка інноваційно-інвестиційного забезпечення безпеки підприємств та аграрного сектору України / Жадько К. С., Носова Т. І. Економічні науки. Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. Випуск 33, 2020. С.146-156.

4. Агробізнес під час війни: як побудувати ефективну діяльність та на що звернути увагу. URL: https://biz.ligazakon.net/news/213244_agrobznes-pd-chas-vyni-yak-pobuduvati-efektivnu-dyalnst-ta-na-shcho-zvernuti-uvagu

ЗМІСТ

Секція 1. АГРАРНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Шуст О.А., Крисанов Д.Ф. СТІЙКІСТЬ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	3
Варченко О.М. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ АГРАРНОЇ ОСВІТИ.....	7
Вуйченко М.А. СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ РИНКОМ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	12
Юхименко П.І. НАЙВАЖЛИВІШІ СКЛАДОВІ ІНДУСТРІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ.....	15
Варченко О.О. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ СКОРОЧЕННЯ ВТРАТ ПРОДОВОЛЬСТВА ТА ХАРЧО- ВИХ ВІДХОДІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ СИСТЕМ.....	17
Батажок С.Г. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ.....	21
Білик О.В., Поліщук С.П. ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	24
Понедільчук Т.В. ВИРІШАЛЬНІ ЧИННИКИ У ВІДНОВЛЕННІ АГРАРНОГО СЕКТОРА У ПІСЛЯВОЄННІ РОКИ.....	26
Василенко О.І. ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	28
Борщик В.М. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ОВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	31

Секція 2. АГРАРНА ПОЛІТИКА, ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК; ЕКОНОМІКА, МЕНЕДЖМЕНТ, ФІНАНСИ, ІНВЕСТИЦІЇ, МАРКЕТИНГ, ФІНАНСИ, ЛОГІСТИКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Parmacli D., Todorici L. OPERATIONAL LEVERAGE AS AN INDICATOR OF THE DEGREE OF RISK IN BUSINESS.....	38
Dragan O.O. THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINATION DEFINITIONS OF "ENTERPRISE CAPITAL".....	41
Patsera N. M., Kuts O. I., Verbytskyi S. B., Kozachenko O. B. TRACEABILITY IN THE AGRO- INDUSTRIAL CHAIN AS A TECHNICAL FACTOR OF FOOD SECURITY.....	43
Шиян Н.І. НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬ- НОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	45
Хомовий С.М. УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В ЕКОНОМІЦІ.....	48
Шевченко А.О., Стадник Л.І., Сасенко В.Е. УКРАЇНА І ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	50
Непочатенко А.В., Непочатенко В.А. СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИМИ РИЗИКАМИ.....	52
Утеченко Д.М., Биба В.А. ДІЛОВА ЕТИКА В СУЧАСНОМУ УПРАВЛІННІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕВАГИ.....	55
Сатир Л.М., Задорожна Р.П. НОВА АГРАРНА ПОЛІТИКА ЯК ЗАСІБ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗБУДОВИ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	56
Кепко В.М., Стадник Л.І. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	59
Однорог М.А. РОЗВИТОК СИСТЕМИ КОНСАЛТИНГУ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ.....	61
Шемігон О.І. АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМ МЕНЕДЖМЕНТУ МАЛИМ І СЕРЕДНІМ БІЗНЕСОМ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	62
Вихор М. В. СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В ОРГАНІЗАЦІЯХ.....	64
Бачинський Р.Л. ІНСТРУМЕНТИ АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СТІЙКІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	67
Вернюк Н. О. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	74

**Секція 3. АГРОПРОДОВОЛЬЧІ ЛАНЦЮГИ НА ЛОКАЛЬНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ,
НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНЯХ; ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРІОРИТЕТИ
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ; ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В
СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

Novikova V. SATELLITE ANALYTICS FOR YIELD FORECASTING BASED ON EOS CROP MONITORING PLATFORM.....	78
Бондар О.С. СТАЛА ТРАНСФОРМАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПОСЛУГ	80
Никоненко О.А. ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	82
Хомяк Н.В. ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ В ОРГАНІЗАЦІЮ ДОКУМЕНТООБІГУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	84
Трофимчук М.І. ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ НА ЕЛЕКТРОННИЙ РИНОК УКРАЇНИ.....	86
Ткаченко О. В. ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР У ЗЕМЛЕРОБСТВІ.....	88
Томілова-Яремчук Н.О. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПДВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ..	89
Рибак Н.О. РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОРИВІВ.....	91
Стригіна О.А. ЗМІНА ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ З 1990 ПО 2022 РОКИ.....	94

Секція 4. СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Wagner K. RURAL DEVELOPMENT AND INNOVATION.....	97
Головашенко Ю.В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	97
Надводнюк О.О. СКЛАДОВІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	102
Смульська І. В., Михайлик С. М., Житомирець О. С., Скубій О. А. ПОПОВНЕННЯ НОВИМИ СОРТАМИ ТРИТИКАЛЕ ОЗИМОГО (<i>TRITICOSECALE</i> Witt.) ЗЕРНОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	107
Гринчук Ю.С. УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	110